

ความเปรียบเกี่ยวกับพระมหากษัตริย์ในวรรณคดีขอพระเกียรติ
สมัยกรุงศรีอยุธยาถึงกรุงรัตนโกสินทร์ตอนต้น

เสนอต่อบัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ เพื่อเป็นส่วนหนึ่งของการศึกษา
ตามหลักสูตรปริญญาศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาภาษาไทย
พฤษภาคม 2554

ความเปรียบเกี่ยวกับพระมหากษัตริย์ในวรรณคดีของพระเกียรติ
สมัยกรุงศรีอยุธยาถึงกรุงรัตนโกสินทร์ตอนต้น

ปริญญาานิพนธ์
ของ
ปราโมทย์ สกลรักความสุข

เสนอต่อบัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ เพื่อเป็นส่วนหนึ่งของการศึกษา
ตามหลักสูตรปริญญาศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาภาษาไทย
พฤษภาคม 2554
ลิขสิทธิ์เป็นของมหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ

ความเปรียบเกี่ยวกับพระมหากษัตริย์ในวรรณคดีของพระเกียรติ
สมัยกรุงศรีอยุธยาถึงกรุงรัตนโกสินทร์ตอนต้น

เสนอต่อบัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ เพื่อเป็นส่วนหนึ่งของการศึกษา
ตามหลักสูตรปริญญาศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาภาษาไทย
พฤษภาคม 2554

ปราโมทย์ สกุลรักความสุข. (2554). *ความเปรียบเกี่ยวกับพระมหากษัตริย์ในวรรณคดีของพระเกียรติ
สมัยกรุงศรีอยุธยาถึงกรุงรัตนโกสินทร์ตอนต้น*. ปริญญาโท ศศ.ม. (ภาษาไทย).

กรุงเทพฯ: บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ.

คณะกรรมการควบคุม: อาจารย์ ดร.พรธาดา สุวัธนวิธ, อาจารย์ ดร.ศานติ ภัคดีคำ.

ปริญญานี้มุ่งวิเคราะห์กลวิธีในการเสนอความเปรียบเกี่ยวกับพระมหากษัตริย์ในวรรณคดี
ของพระเกียรติตั้งแต่สมัยกรุงศรีอยุธยาถึงกรุงรัตนโกสินทร์ตอนต้น อีกทั้งศึกษาแนวคิดเกี่ยวกับ
พระมหากษัตริย์จากความเปรียบที่ปรากฏ ตลอดจนศึกษาการสืบทอดขนบและพัฒนาการในการใช้ความ
เปรียบเกี่ยวกับพระมหากษัตริย์ในวรรณคดีของพระเกียรติ

ผลการวิจัยพบว่ากวีใช้กลวิธีเสนอความเปรียบเกี่ยวกับพระมหากษัตริย์ 8 กลวิธี ได้แก่ การใช้
ความเปรียบแบบอุปมา การใช้ความเปรียบแบบอุปลักษณ์ การใช้ความเปรียบแบบอติพจน์ การใช้ความ
เปรียบแบบสมพจน์ การใช้ความเปรียบแบบนามนัย การใช้ความเปรียบแบบปฏิบัติ การใช้ความ
เปรียบแบบการอ้างถึง และการใช้สัญลักษณ์ ส่วนแนวคิดในการใช้ความเปรียบเกี่ยวกับพระมหากษัตริย์
พบว่า กวีหรือบุคคลในสังคมมีแนวคิดที่พระมหากษัตริย์ทรงมีพระราชฐานะอันสูงส่งตั้งพระพุทธรูปเจ้า
พระโพธิสัตว์ เทพเจ้า ตลอดจนอยู่เหนือสรรพสิ่งทั้งปวง ทรงมีพระคุณสมบัติอันประเสริฐทั้งพระลักษณะ
พระสติปัญญา พระคุณธรรม และพระปรีชาสามารถ นอกจากนั้นทรงมีสิ่งเสริมพระบารมีที่ยิ่งใหญ่
ได้แก่ ทรงมีพระราชทรัพย์อันวิเศษ และความมหัศจรรย์ที่ทรงบันดาล การใช้ความเปรียบเกี่ยวกับ
พระมหากษัตริย์ได้มีการสืบทอดขนบตั้งแต่สมัยกรุงศรีอยุธยา กรุงธนบุรีเรื่อยมาจนถึงสมัยกรุง
รัตนโกสินทร์ตอนต้น ในกลวิธีการอุปมา อติพจน์ สมพจน์ ปฏิบัติ และการอ้างถึง นอกจากนี้ยังพบ
พัฒนาการในการใช้ความเปรียบอันแสดงถึงความคิดสร้างสรรค์ของกวี และความเชื่อความศรัทธาที่
เปลี่ยนแปลงไปตามบริบทของสังคมตั้งแต่สมัยกรุงศรีอยุธยาตอนปลายเป็นต้นมา

THE FIGURES OF SPEECH DEALING WITH THE KING IN THE EULOGIES
FROM AYUTTHAYA PERIOD TO EARLY RATTANAKOSIN PERIOD

Presented in Partial Fulfillment of the Requirements for the
Master of Arts degree in Thai
at Srinakharinwirot University

May 2011

Pramote Sakoolrukkwamsook. (2011). *The Figures of Speech dealing with the King in the Eulogies from Ayutthaya Period to Early Rattanakosin Period* . Master thesis, M.A. (Thai). Bangkok: Graduate School, Srinakharinwirot University.
Advisor Committee: Dr.Prontada Suvattananich, Dr.Santi Pakdeekham.

The purposes of this study were to analyze the techniques and the concept of the kings appeared in the figures of speech dealing with the king in the eulogies from Ayutthaya period to early Rattanakosin period, and to study the literary convention and the figure of speech's development.

For the techniques in the figures of speech dealing with the king in the eulogies from Ayutthaya period to early Rattanakosin period, it was found that eight types of figures of speech were used. There were Simile, Metaphor, Hyperbole, Synecdoche, Metonymy, Rhetoric question, Allusion and Symbol. For the concepts of the kings appeared in the figures of speech dealing with the king in the eulogies from Ayutthaya period to early Rattanakosin period, it was found that the concepts of the kings were nobly born in prestigious families, having meritorious virtues, sage and granter. For the literary convention and the figure of speech's development, it was found poets transmitted the literary convention, and developed their forms of figures of speech were influenced by the society changes.

ปริญญาานิพนธ์

เรื่อง

ความเปรียบเทียบกับพระมหากษัตริย์ในวรรณคดีของพระเกียรติ

สมัยกรุงศรีอยุธยาถึงกรุงรัตนโกสินทร์ตอนต้น

ของ

ปราโมทย์ สกุลรักความสุข

ได้รับอนุมัติจากบัณฑิตวิทยาลัยให้นับเป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาตามหลักสูตร

ปริญญาศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาภาษาไทย

ของมหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ

..... คณบดีบัณฑิตวิทยาลัย

(รองศาสตราจารย์ ดร.สมชาย สันติวัฒนกุล)

วันที่ เดือน พฤษภาคม พ.ศ. 2554

คณะกรรมการควบคุมปริญญาานิพนธ์

คณะกรรมการสอบปากเปล่า

..... ประธาน

..... ประธาน

(อาจารย์ ดร.พรธาดา สุวัธนวิช)

(ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.เสาวณิต วิจารณ์)

..... กรรมการ

..... กรรมการ

(อาจารย์ ดร.ศานติ ภัคดีคำ)

(อาจารย์ ดร.พรธาดา สุวัธนวิช)

..... กรรมการ

(อาจารย์ ดร.ศานติ ภัคดีคำ)

..... กรรมการ

(อาจารย์ ดร.สหัสโรจน์ กิตติมหาเจริญ)

ประกาศคุณูปการ

การศึกษาค้นคว้างานวิจัยฉบับนี้สำเร็จลุล่วงได้ด้วยดี เนื่องจากได้รับความกรุณาอย่างสูงจาก อาจารย์ ดร.พรธาดา สุวัธนวิช ประธานควบคุมปริญญาานิพนธ์ อาจารย์ ดร.ศานติ ภัคดีคำ กรรมการควบคุมปริญญาานิพนธ์ และอาจารย์ ดร. สหะโรจน์ กิตติมหาเจริญ กรรมการสอบปากเปล่า ในการให้ คำปรึกษา ชี้แนะ ส่งเสริมและสนับสนุนความคิดของผู้วิจัยจนปรากฏเป็นปริญญาานิพนธ์ฉบับนี้ ผู้วิจัยขอ กราบขอบพระคุณและระลึกในอาจารย์คุณอันประเสริฐยิ่ง

ขอกราบขอบพระคุณผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.เสาวณิต วิงวอน ผู้เป็นแรงบันดาลใจของผู้วิจัยใน การศึกษาค้นคว้าครั้งนี้ที่เมตตาผู้วิจัยและกรุณารับเป็นประธานกรรมการสอบปากเปล่าปริญญาานิพนธ์ ผู้วิจัยขอจารึกพระคุณไว้ตลอดไป

กราบขอบพระคุณผู้ช่วยศาสตราจารย์อุษณา กาญจนทัต รองศาสตราจารย์อัครา บุญทิพย์ และผู้ช่วยศาสตราจารย์วิมลศิริ ร่วมสุข กรรมการพิจารณาหัวข้อปริญญาานิพนธ์ ผู้วิจัยน้อมรำลึกถึง พระคุณมิคลาย

กราบขอบพระคุณผู้ช่วยศาสตราจารย์สันทนี บุญโนทก และรองศาสตราจารย์วรมน เจริญสุวรรณ อาจารย์ผู้ประสิทธิ์ประสาทวิชาทางวรรณคดีและวรรณกรรมแก่ผู้วิจัยแต่หนหลัง

ขอขอบพระคุณอาจารย์สุภาภักตร์ ปรมาทิกุล ผู้อำนวยการโรงเรียนสาธิต มศว ประสานมิตร (ฝ่ายมัธยม) ผู้ช่วยศาสตราจารย์ขจรศรี ชาทิกานนท์ อาจารย์พัชรา เทนสิทธิ์ อาจารย์สุวิมล คำนวน และอาจารย์จักรินทร์ สร้อยสูงเนิน ที่ให้การสนับสนุนการทำวิจัยนี้ด้วยความเอื้ออาทรเสมอมา

ขอขอบคุณคุณอภิชา พลจันทร์ คุณศรัณยู หนูวรรณะ และคุณนัฐพงศ์ วงศ์หล่อ

ขอขอบพระคุณคุณมนรินทร์เนตร และคุณสุกัญญา สกุศลรักรักความสุข

ความสำเร็จครั้งนี้ผู้วิจัยขอมอบเป็นเครื่องสักการะบูชามาตาปิตุคุณ นางอัมพร และ นายสุชาติ สกุศลรักรักความสุข มารดาบิดาผู้มีพระคุณต่อผู้วิจัยเกินกว่าจะหาสิ่งใดมาเปรียบปาน

ปราโมทย์ สกุศลรักรักความสุข

สารบัญ

บทที่	หน้า
1 บทนำ.....	1
ภูมิหลัง.....	2
ความมุ่งหมายของการวิจัย.....	3
ความสำคัญของการวิจัย.....	3
ขอบเขตของการวิจัย.....	3
นิยามศัพท์เฉพาะ.....	4
วิธีดำเนินการวิจัย.....	4
2 เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง.....	6
เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับความเปรียบและกลวิธีการใช้ความเปรียบ.....	6
เอกสารที่เกี่ยวข้องกับความเปรียบและกลวิธีการใช้ความเปรียบ.....	6
งานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับความเปรียบและกลวิธีการใช้ความเปรียบ.....	10
เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับพระมหากษัตริย์.....	12
เอกสารที่เกี่ยวข้องกับพระมหากษัตริย์.....	12
งานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับพระมหากษัตริย์.....	15
เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับวรรณคดีของพระเกียรติ.....	16
เอกสารที่เกี่ยวข้องกับวรรณคดีของพระเกียรติ.....	16
งานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับวรรณคดีของพระเกียรติ.....	17
3 กลวิธีในการเสนอความเปรียบเกี่ยวกับพระมหากษัตริย์.....	20
การใช้ความเปรียบแบบอุปมา.....	21
การใช้ความเปรียบแบบอุปลักษณ์.....	36
การใช้ความเปรียบแบบอติพจน์.....	43
การใช้ความเปรียบแบบสมพจน์.....	51

สารบัญ (ต่อ)

บทที่	หน้า
3 (ต่อ)	
การใช้ความเปรียบเทียบแบบนามนัย.....	60
การใช้ความเปรียบเทียบแบบปฏิบัติ.....	61
การใช้ความเปรียบเทียบแบบการอ้างถึง.....	65
การใช้สัญลักษณ์.....	74
4 แนวคิดในการใช้ความเปรียบเทียบกับพระมหากษัตริย์.....	89
การใช้ความเปรียบเทียบกับพระราชฐานะ.....	90
การเปรียบกับบุคคล.....	90
พระพุทธเจ้า.....	91
พระโพธิสัตว์.....	93
เทพเจ้า.....	99
พระมหากษัตริย์ทรงอยู่เหนือสรรพสิ่งทั้งปวง.....	104
ทรงอยู่เหนือเทวดา.....	104
ทรงอยู่เหนือมนุษย์.....	105
ทรงอยู่เหนือกษัตริย์ทั้งปวง.....	106
ทรงอยู่เหนือบุคคลทั้งปวง.....	107
การใช้ความเปรียบเทียบกับพระคุณสมบัติ.....	109
พระลักษณะ.....	109
ทรงพระสิริโฉมงดงาม.....	109
ลักษณะการพระดำเนิน.....	111
ทรงมีพระสุรเสียงไพเราะ.....	111
พระสติปัญญา.....	112
ทรงมีพระปัญญามาก.....	112
ทรงรอบรู้ทั้งทางโลกและทางธรรม.....	113

สารบัญ (ต่อ)

บทที่	หน้า
4 (ต่อ)	
พระคุณธรรม.....	115
พระปรีชาสามารถ.....	117
ทรงบำบัดทุกข์บำรุงสุขอาณาประชาราษฎร์.....	117
ทรงบำรุงพระพุทธศาสนา.....	118
ทรงชำนานาฏการรบ.....	119
การใช้ความเปรียบเกี่ยวกับสิ่งเสริมพระบารมี.....	121
ทรงมีพระราชทรัพย์อันวิเศษ.....	121
ทรงมีช้างแก้ว หรือช้างลักษณะดี.....	121
ทรงมีศาสตราวุธอย่างเทพเจ้า.....	122
ทรงมีพระราชนยานอันวิจิตร.....	123
ทรงมีที่ประทับอันงดงาม.....	123
ทรงบันดาลความมหัศจรรย์.....	124
5 การสืบทอดชนบ และพัฒนาการในการใช้ความเปรียบ.....	127
การสืบทอดชนบการใช้ความเปรียบ.....	127
ชนบการใช้ความเปรียบแบบอุปมา.....	128
ชนบในการอุปมาพระปัญญา กับพระอาทิตย์ หรือดวงอาทิตย์.....	128
ชนบในการอุปมาพระมหากษัตริย์ทรงดูแลรักษาโลกกับพระนารายณ์.....	129
ชนบในการอุปมาพระฤทธิในพระมหากษัตริย์กับพระฤทธิของพระราม.....	130
ชนบในการอุปมาพระมหากษัตริย์ท่ามกลางข้าราชการบริพารกับพระจันทร์และ – ดวงดาว.....	130
ชนบการใช้ความเปรียบแบบอติพจน์.....	131
ชนบการใช้อติพจน์บอกว่าพระมหากษัตริย์ทรงบันดาลสิ่งมีค่า.....	131
ชนบการใช้อติพจน์เพื่อบอกจำนวน.....	132

สารบัญ (ต่อ)

บทที่	หน้า
5 (ต่อ)	
เปรียบเทียบพระปัญญาที่มากยิ่งขึ้นกับความลึกของมหาสมุทร.....	132
เปรียบเทียบพระมหากรุณาธิคุณอันมากยิ่งขึ้นกับความลึกของบาดาล.....	133
ขนบการใช้ความเปรียบเทียบแบบสมพจน์.....	134
ขนบการกล่าวถึงพระยศแทนองค์พระมหากษัตริย์.....	134
ขนบการกล่าวถึงพระเกียรติแทนองค์พระมหากษัตริย์.....	136
ขนบการกล่าวถึงพระบาทแทนองค์พระมหากษัตริย์.....	137
ขนบการกล่าวถึงบุญแทนองค์พระมหากษัตริย์.....	142
ขนบการใช้ความเปรียบเทียบแบบปฏิพจน์.....	144
ขนบในการกล่าวเชิงถามว่าพระมหากษัตริย์ทรงเป็นพระนารายณ์.....	144
ขนบในการกล่าวเชิงถามว่าพระมหากษัตริย์ทรงเป็นใหญ่เหนือกษัตริย์ทั้งปวง.....	145
ขนบการใช้ความเปรียบเทียบแบบการอ้างถึง.....	146
ขนบการอ้างถึงเหตุแห่งการเสด็จพระราชสมภพ.....	146
ขนบการอ้างถึงสิ่งศักดิ์สิทธิ์.....	148
พัฒนาการในการใช้ความเปรียบเทียบ.....	151
พัฒนาการการใช้ความเปรียบเทียบแบบสมพจน์.....	151
พัฒนาการการใช้ความเปรียบเทียบแบบการอ้างถึง.....	154
6 สรุปผล อภิปราย และข้อเสนอแนะ.....	157
สรุปผลการวิจัย.....	157
อภิปรายผล.....	166
ข้อเสนอแนะ.....	168

สารบัญ (ต่อ)

บทที่	หน้า
บรรณานุกรม.....	169
ประวัติย่อผู้วิจัย.....	175

บัญชีตาราง

ตาราง	หน้า
1 แสดงความสัมพันธ์ระหว่างกลวิธีการใช้ความเปรียบกับสิ่งนำมาเปรียบกับ- พระมหากษัตริย์.....	83
2 แสดงความสัมพันธ์ระหว่างพระคุณสมบัติในพระมหากษัตริย์กับสิ่งนำมาใช้ในการเปรียบ...	87

บทที่ 1

บทนำ

ภูมิหลัง

สถาบันพระมหากษัตริย์เป็นสถาบันที่สำคัญยิ่งของชนชาติไทย เหตุเพราะตลอดระยะเวลากว่า 750 ปี นับแต่กรุงสุโขทัยเป็นราชธานีก็ปรากฏสถาบันพระมหากษัตริย์สืบเนื่องมาโดยตลอด ยังผลให้ความสัมพันธ์ระหว่างประเทศไทยและสถาบันพระมหากษัตริย์มีอาจแยกออกจากกันได้

ความผูกพันระหว่างสถาบันพระมหากษัตริย์กับพสกนิกรชาวไทยหยั่งรากฝังลึกในสังคมไทยมาช้านานจึงก่อให้เกิดความเทิดทูนและสำนึกในพระมหากษัตริย์คุณแห่งพระมหากษัตริย์อย่างหาที่สุดมิได้ที่พระองค์ได้พระราชทานความเจริญ ความสุขสงบแก่บ้านเมืองและประชาชน กวีผู้มีความสามารถในฐานะราษฎรในพระองค์จึงได้แสดงความจงรักภักดีโดยการแต่งบทประพันธ์สรรเสริญและขอพระเกียรติคุณแห่งองค์พระมหากษัตริย์ให้เป็นที่ประจักษ์ชัดแจ้งยิ่งขึ้นนับแต่อดีตเป็นต้นมา

วรรณคดีขอพระเกียรติ นับแต่เรื่องแรกที่แต่งในสมัยอยุธยาประมาณ พ.ศ. 2017 – 2058 และปรากฏเป็นระยะเรื่อยมาจนถึงปัจจุบันล้วนใช้ภาษาที่ไพเราะงดงามเพื่อให้ผู้อ่านซาบซึ้ง และเห็นความสำคัญของสถาบันพระมหากษัตริย์ (เสาวณิต วิจารณ์. 2530: ง)

การที่จะทำให้ผู้อ่านหรือพสกนิกรสำนึกและตระหนักในพระมหากษัตริย์คุณแห่งพระมหากษัตริย์ กวีต้องอาศัยความสามารถทางวรรณศิลป์เพื่อสื่อพระเกียรติคุณให้ผู้อ่านประทับใจ (ยุพร แสงทักษิณ 2537: 174) ความเปรียบเกี่ยวกับพระมหากษัตริย์จึงต้องบรรจงสร้างสรรค์ให้งดงามคมคายเพื่อให้อ่านเกิดจินตนาการ และเกิดความรู้สึกซาบซึ้งในพระเกียรติคุณแห่งองค์พระมหากษัตริย์

ความเปรียบเกี่ยวกับพระมหากษัตริย์ที่ปรากฏในวรรณคดีขอพระเกียรติยังสามารถแสดงให้เห็นถึงแนวคิด ความเชื่อในองค์พระมหากษัตริย์ที่สามารถอธิบายได้ถึงอิทธิพลทางการปกครอง ศาสนา รวมถึงศิลปะและวัฒนธรรมที่ปรากฏในสังคมไทยอีกด้วย เช่น ความเปรียบเกี่ยวกับสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถในโคลงต้นยวนพ่าย (กรมศิลปากร. 2540: 340) ที่เปรียบพระองค์ว่าทรงสร้างและสงวนโลกไว้เหมือนพระพรม ทรงรักษาแผ่นดินดุจพระนารายณ์ ทรงปราบปรบักษ์ป้านพระอิศวร และทรงพระกรุณาโปรดหมู่ประชากรประหนึ่งพระพุทเจ้า อันแสดงให้เห็นถึงแนวคิดที่ว่าพระมหากษัตริย์ทรงเป็นสมมติเทพ รวมถึงความเชื่อในเทพเจ้าที่ผสมกลมกลืนกับสังคมพระพุทธศาสนา ดังโคลงบทที่ว่า

พระกฤษณ์สังวณโลกพิยง	พระพรหม
พระรอบรักษพวงพิชณู	ผ่านเฝ้า
พระผลาญพ่างพระสยม	ภูวนารถ ไล่แฮ
พระโปรดพวงพระเจ้า	โปรดปราน ฯ

เจตนา นาควัชระ (2520: 30) กล่าวถึงความสำคัญของการศึกษาความเปรียบเทียบว่า การศึกษาภาษาในวรรณคดีที่สนใจกันมาก คือ การศึกษาความเปรียบเทียบ ทั้งนี้เพราะภาษาวรรณคดีโดยทั่วไปเป็นภาษาที่ต้องการความงามและความไพเราะในการใช้ถ้อยคำสำนวนที่ประณีตกว่าภาษาที่ใช้ทั่วไป กวีจึงนิยมใช้ความเปรียบเทียบในการสร้างอารมณ์สุนทรีย์ะ หน้าของวรรณคดีวิจารณ์ในชั้นแรกก็คือ ต้องชี้ให้เห็นว่าวีใช้ความเปรียบเทียบได้เหมาะสม ชาบซึ่ง กินใจหรือไม่ประการใด

การใช้ความเปรียบเกี่ยวกับพระมหากษัตริย์ในวรรณคดียอพระเกียรติจึงเป็นลักษณะของการใช้ภาษาเพื่อสร้างพลังให้แก่การสื่อสาร รวมทั้งเป็นกลวิธีที่สำคัญยิ่งในการเน้นย้ำความคิด และฉายภาพจากกวีสู่ผู้อ่านได้อย่างชัดเจน โดยปัจจัยที่ส่งผลให้การใช้ความเปรียบเทียบมีรูปแบบหรือลักษณะอย่างนั้นย่อมขึ้นอยู่กับภาวะแวดล้อมทางสังคมที่วรรณคดีนั้นเกิดขึ้น

เมื่อนับเฉพาะวรรณคดียอพระเกียรติที่มีลักษณะคำประพันธ์แบบร้อยกรองก็ปรากฏวรรณคดียอพระเกียรติตั้งแต่สมัยกรุงศรีอยุธยาเรื่อยมาจนปัจจุบัน ผู้วิจัยเลือกที่จะเริ่มศึกษาความเปรียบเกี่ยวกับพระมหากษัตริย์ในวรรณคดียอพระเกียรติตั้งแต่สมัยกรุงศรีอยุธยาถึงกรุงรัตนโกสินทร์ตอนต้น เพราะเป็นช่วงเวลาที่ตั้งสถาบันพระมหากษัตริย์เป็นศูนย์รวมของการปกครองประเทศในทุกๆ ด้านแต่ก็ซับซ้อนขึ้นตามสังคมที่ขยายตัวออกไปอย่างกว้างขวาง สถานะของพระมหากษัตริย์ในยุคสมัยดังกล่าวจึงทรงเป็นทั้งเทวราชา ธรรมราชา และจักรพรรดิราชา (สุทธิพันธ์ ขุทรานนท์ 2549: 79 - 81) อีกทั้งการก้าวย่างเข้ามาของอิทธิพลจากประเทศตะวันตกก็มีเพิ่มขึ้นเรื่อยๆ หลังสิ้นแผ่นดินพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว

จากความสำคัญข้างต้นผู้วิจัยจึงเลือกที่จะศึกษาความเปรียบเกี่ยวกับพระมหากษัตริย์ในวรรณคดียอพระเกียรติตั้งแต่สมัยกรุงศรีอยุธยาถึงกรุงรัตนโกสินทร์ตอนต้น เพื่อศึกษากลวิธีในการเสนอความเปรียบ รวมทั้งศึกษาว่าความเปรียบที่กวีใช้นั้นได้สื่อแนวความคิด ความเชื่อเกี่ยวกับพระมหากษัตริย์ในด้านใดบ้าง และศึกษาถึงลักษณะของความเปรียบที่ปรากฏว่ามีส่วนช่วยในการยอพระเกียรติพระมหากษัตริย์ในวรรณคดีประเภทนี้อย่างไร

ความมุ่งหมายของการวิจัย

เพื่อศึกษากลวิธีในการเสนอความเปรียบเกี่ยวกับพระมหากษัตริย์ในวรรณคดีของพระเกียรติ ตั้งแต่สมัยกรุงศรีอยุธยาถึงกรุงรัตนโกสินทร์ตอนต้น อีกทั้งศึกษาแนวคิดเกี่ยวกับพระมหากษัตริย์จาก ความเปรียบที่ปรากฏ ตลอดจนศึกษาลักษณะของความเปรียบเกี่ยวกับพระมหากษัตริย์ว่ามีส่วนช่วยใน การสร้างสรรค์วรรณคดีของพระเกียรติได้อย่างไร

ความสำคัญของการวิจัย

ผลการวิจัยครั้งนี้จะทำให้เกิดความรู้ ความเข้าใจในการใช้ความเปรียบและเห็นลักษณะของ ความเปรียบเกี่ยวกับพระมหากษัตริย์ในวรรณคดีของพระเกียรติตั้งแต่สมัยกรุงศรีอยุธยาถึงกรุงรัตนโกสินทร์ ตอนต้น ตลอดจนเห็นถึงทัศนะเกี่ยวกับพระมหากษัตริย์ที่ปรากฏในสังคมไทยอันเป็นรากฐานความคิด ของสังคมไทยในปัจจุบันด้วย

ขอบเขตของการวิจัย

ในการทำวิจัยครั้งนี้ ผู้วิจัยได้ศึกษาความเปรียบเกี่ยวกับพระมหากษัตริย์ในวรรณคดี ของพระเกียรติสมัยกรุงศรีอยุธยาถึงกรุงรัตนโกสินทร์ตอนต้นจำนวนทั้งสิ้น 12 เล่ม ได้แก่

สมัยกรุงศรีอยุธยา

โคลงฉันท์ยวนพ่าย²

คำฉันท์สรรเสริญพระเกียรติสมเด็จพระพุทธเจ้าหลวงปราสาททอง

¹ การกำหนดช่วงเวลาของวรรณคดีในสมัยกรุงรัตนโกสินทร์ตอนต้นนี้ผู้วิจัยใช้เกณฑ์รัชสมัยเป็น สำคัญโดยให้สิ้นสุดในรัชกาลที่ 3 เหตุเพราะในรัชกาลต่อมาอิทธิพลตะวันตกเข้ามามีบทบาทในสังคมไทย อย่างชัดเจนแตกต่างจากเมื่อแรกตั้งกรุงรัตนโกสินทร์ ด้วยเกณฑ์ดังกล่าวผู้วิจัยจึงมิได้นำผลงานของกวีที่ สร้างสรรค์ขึ้นในรัชสมัยต่อมามาศึกษา แม้กวีเหล่านั้นจะมีชีวิตในช่วงต้นกรุงรัตนโกสินทร์ก็ตาม เช่น เพลงยาวเฉลิมพระเกียรติ ของคุณพุ่ม เป็นต้น

² ราชบัณฑิตยสถานได้เรียกวรรณคดีเรื่องดังกล่าวว่า ยวนพ่ายโคลงฉันท์ แต่ในงานวิจัยฉบับนี้ ผู้วิจัยเรียกว่า โคลงฉันท์ยวนพ่าย เพื่อให้สอดคล้องกันกับวรรณคดีของพระเกียรติเรื่องอื่นๆ ที่นำมาศึกษา ซึ่งชื่อของวรรณคดีเหล่านั้นมีการบอกลักษณะคำประพันธ์ไว้เป็นส่วนแรก

โคลงเฉลิมพระเกียรติสมเด็จพระนารายณ์มหาราช

โคลงชะลอพระพุทธรูปไสยาสน์

สมัยกรุงธนบุรี

โคลงยอพระเกียรติพระเจ้ากรุงธนบุรี

สมัยกรุงรัตนโกสินทร์ตอนต้น

โคลงสรรเสริญพระเกียรติพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกย์

โคลงยอพระเกียรติพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย

โคลงด้นเฉลิมพระเกียรติพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย

กลอนเพลงยาวสรรเสริญพระเกียรติพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว

โคลงและกลอนยอพระเกียรติสามรัชกาล

ลิลิตตะเลงพ่าย

โคลงด้นเรื่องปฏิสังขรณ์วัดพระเชตุพน

นิยามศัพท์เฉพาะ

1. **ความเปรียบเทียบ** หมายถึงการใช้ถ้อยคำของกวีในการสื่อความหมายเกี่ยวกับพระมหากษัตริย์ในวรรณคดียอพระเกียรติสมัยกรุงศรีอยุธยาถึงกรุงรัตนโกสินทร์ตอนต้นเพื่อให้ผู้อ่านมีความคิด ความรู้สึกและเห็นภาพตามที่กวีต้องการ

2. **วรรณคดียอพระเกียรติ** ในงานวิจัยนี้หมายถึงงานประพันธ์ประเภทร้อยกรองของไทยที่มีเนื้อหามุ่งไปในการกล่าวถึงพระเกียรติคุณของพระมหากษัตริย์ รวมทั้งยกย่องสรรเสริญพระมหากษัตริย์ตั้งแต่สมัยกรุงศรีอยุธยาถึงกรุงรัตนโกสินทร์ตอนต้นตามขอบเขตการวิจัยข้างต้น

วิธีดำเนินการวิจัย

การศึกษาความเปรียบเทียบเกี่ยวกับพระมหากษัตริย์ในวรรณคดียอพระเกียรติสมัยกรุงศรีอยุธยาถึงกรุงรัตนโกสินทร์ตอนต้น ใช้วิธีการวิจัยทางเอกสาร (Documentary Research) และเสนอผลของการศึกษาค้นคว้าแบบพรรณนาวิเคราะห์ (Analytical Research) ผู้วิจัยได้กำหนดวิธีการเป็นขั้นตอนต่างๆ ดังนี้

1. รวบรวมและศึกษาข้อมูลจากเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับความเปรียบและกลวิธีการใช้ความเปรียบ
2. รวบรวมและศึกษาข้อมูลจากเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับพระมหากษัตริย์
3. รวบรวมและศึกษาข้อมูลจากเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับวรรณคดีของพระเกียรติ
4. วิเคราะห์ความเปรียบเกี่ยวกับพระมหากษัตริย์ในวรรณคดีของพระเกียรติสมัยกรุงศรีอยุธยาถึงกรุงรัตนโกสินทร์ตอนต้นด้านต่างๆ ดังนี้
 - 4.1 กลวิธีในการเสนอความเปรียบเกี่ยวกับพระมหากษัตริย์ในวรรณคดีของพระเกียรติสมัยกรุงศรีอยุธยาถึงกรุงรัตนโกสินทร์ตอนต้น
 - 4.2 แนวคิดจากการใช้ความเปรียบเกี่ยวกับพระมหากษัตริย์ที่ปรากฏในสังคมไทยสมัยกรุงศรีอยุธยาถึงรัตนโกสินทร์ตอนต้น
 - 4.3 ลักษณะของความเปรียบเกี่ยวกับพระมหากษัตริย์ในวรรณคดีของพระเกียรติตั้งแต่สมัยกรุงศรีอยุธยาถึงกรุงรัตนโกสินทร์ตอนต้น
5. เสนอผลการศึกษาค้นคว้าแบบพรรณนาวิเคราะห์

บทที่ 2

เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

การศึกษาวิเคราะห์ความเปรียบเทียบกับพระมหากษัตริย์ในวรรณคดีของพระเกียรติสมัยกรุงศรีอยุธยาถึงกรุงรัตนโกสินทร์ตอนต้น ผู้วิจัยได้ศึกษาเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้องในประเด็นต่าง ๆ ดังนี้

1. เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับความเปรียบและกลวิธีการใช้ความเปรียบ
2. เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับพระมหากษัตริย์
3. เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับวรรณคดีของพระเกียรติ

1. เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับความเปรียบและกลวิธีการใช้ความเปรียบ

1.1 เอกสารที่เกี่ยวข้องกับความเปรียบและกลวิธีการใช้ความเปรียบ

พจนานุกรม ฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. 2542 ได้ให้ความหมายของอุปมาและอุปไมยไว้ว่า

อุปมา [อุปะ-, อุปะ-] น. สิ่งหรือข้อความที่ยกมาเปรียบ, มักใช้เข้าคู่กับอุปไมย ในประโยคเช่น เรื่องนี้มีอุปมาฉันใด อุปไมยก็ฉันนั้น. ก. เปรียบเทียบ. (ป., ส.). (2546: 1386)

อุปไมย [อุปะไม, อุปะไม] น. สิ่งหรือข้อความที่พึงเปรียบเทียบกับสิ่งอื่น เพื่อให้เข้าใจแจ่มแจ้ง, คู่กับ อุปมา. (ป. อุปไมย). (2546: 1387)

ด้านกลวิธีในการใช้ความเปรียบนั้น ราชบัณฑิตยสถาน (2545: 430) ได้อธิบายถึงคำว่า กลวิธี ในพจนานุกรมศัพท์วรรณกรรม อังกฤษ-ไทย โดยสรุปว่า กลวิธี (technique) หมายถึงกรรมวิธีที่ทำให้ได้ผลเรียบร้อยงดงาม ซึ่งรวมทั้งฝีมือและความรู้ความชำนาญในวิธีทำ กลวิธีจะเป็นการอธิบายว่า “ทำอย่างไร” มากกว่าที่จะอธิบายว่า “ทำอะไร” กลวิธี รูปแบบลีลาการเขียน และวิธีการนำเสนออันมีความหมายเหลือมซ้อนกันอยู่บ้าง โดยที่กลวิธีมักจะหมายถึงการกระทำให้เกิดผลในเชิงถ้อยคำ เเชิงกลไกหรือชั้นตอน

ดังนั้นกลวิธีในการใช้ความเปรียบจึงหมายถึง วิธีการใช้ถ้อยคำหรือวิธีการถ่ายทอดความคิดของผู้แต่งในการเปรียบเทียบสิ่งหนึ่งกับสิ่งอื่นเพื่อก่อให้เกิดความคิด ความรู้สึกและภาพที่เด่นชัดสู่ผู้อ่าน

นอกจากนี้ยังมีเอกสารที่เกี่ยวข้องกับความเปรียบและกลวิธีในการใช้ความเปรียบ ได้แก่

กอบกุล อิงคุทานนท์ (2545: 60) ให้ความหมายของคำว่าภาพพจน์ และกลวิธีการใช้ภาพพจน์โดยสรุปคือ การใช้คำให้เกิดภาพ เพื่อให้ผู้อ่านได้เกิดจินตนาการเห็นภาพขึ้นชัดเจน นอกจากนี้ยังช่วยขยายความเป็นสิ่งที่เป็นนามธรรม โดยเปรียบเทียบกับสิ่งที่เป็นรูปธรรมอันทำให้เข้าใจง่ายขึ้น การใช้ภาพพจน์ทำให้ผู้อ่าน ได้รสคำ ความ อารมณ์ ความรู้สึก และรสภาพในงานนั้นๆ กลวิธีแห่งภาพพจน์ที่ใช้กันบ่อยๆ คือ อุปมา อุปลักษณ์ อรรถวิภาษะ บุคลาธิษฐาน อนุนามนัย วิภาษศัพท์พจน์ อติพจน์ และอตินามนัย

มะลิวัลย์ บุรณพัฒนา (2542: 85 – 98) เขียนบทความเรื่องความเปรียบในธัญชัย บัณฑิตชาตก สรุปได้ว่าบทความนี้มุ่งศึกษาการใช้ความเปรียบในธัญชัยบัณฑิตชาตก ชาตกนอกนิบาต ที่แสดงปัญญาบารมีของพระโพธิสัตว์ ผลงานสร้างสรรค์ของนักปราชญ์ไทยสมัยอยุธยา เพื่อชี้ให้เห็นถึงการใช้ความเปรียบในการอธิบายหัวข้อธรรมซึ่งเข้าใจยากให้มีความหมายแจ่มชัดขึ้น เป็นผลให้ผู้อ่านซึ่งมีระดับสติปัญญาแตกต่างกันไปสามารถเข้าใจได้ง่าย และบังเกิดความซาบซึ้งในสารธรรมที่ผู้แต่งเลือกสรรแล้วนำมาผนวกไว้ในเนื้อเรื่องอย่างกลมกลืน นับเป็นผลสำเร็จในการสื่อสารของผู้แต่งที่ปรารถนาให้ผู้อ่านผู้ฟังได้รับข้อคิดเตือนใจอันเป็นประโยชน์ต่อการดำรงชีวิต ส่งผลให้งานชิ้นนี้มีคุณค่าทางพุทธิปัญญาอย่างยิ่ง ทั้งยังแสดงให้เห็นถึงภูมิปัญญาอันชาญฉลาดของผู้แต่งได้เด่นชัดด้วย

ยุวพาส์ (ประทีปะเสน) ชัยศิลป์วัฒนา (2542: 21) กล่าวถึงภาษาภาพพจน์ หรือ การใช้ภาษาเปรียบเทียบ ดังนี้ ภาษาภาพพจน์ (Figurative Language) หรือ ภาษาโวหาร คือ การใช้ภาษาเปรียบเทียบ ความหมายของภาษาโวหารจึงไม่ตรงตามตัวอักษร ภาษาภาพพจน์ส่วนใหญ่จะใช้ลักษณะสำคัญของภาพพจน์ในการเปรียบเทียบอันเป็นวิธีการที่ผู้แต่งเลือกใช้เพื่อพยายามทำให้สิ่งที่เป็นนามธรรมหรือเป็นที่รู้จักน้อยหรือกลางเลือน ให้มีความเป็นรูปธรรมเป็นที่รู้จักและมีความชัดเจนขึ้น โดยผู้แต่งมักนำไปเปรียบกับสิ่งที่เป็นที่รู้จักกันดีอยู่แล้ว การใช้ภาษาโวหารให้สุนทรียะทางอารมณ์ด้วยเป็นภาษาที่สร้างสรรค์ มีความน่าสนใจและจุดประกายความคิดและจินตนาการให้กับผู้อ่าน

วิภา กงกะนันท์ (2533: 35 – 65) กล่าวถึงโวหารต่างๆ ที่มีผู้ใช้ในชีวิตประจำวันและในวรรณคดีไว้ดังนี้

1. Metaphor (เมตาฟอรั) โวหารเปรียบเทียบของสองสิ่งที่ไม่จำเป็นต้องนำมาเปรียบเทียบกันว่าเป็นสิ่งเดียวกันหรือเท่ากันทุกประการ โดยใช้คำว่า เป็น เท่า คือ ฯลฯ ในการเปรียบเทียบ

2. Simile (ลิมิลี) โวหารเปรียบเทียบของสองสิ่งที่ไม่จำเป็นต้องนำมาเปรียบเทียบกันว่าเหมือนกัน คำที่ใช้ในการเปรียบเทียบ คือคำว่า เหมือน คล้าย ดุจ กล ประหนึ่ง ฯลฯ

3. Synecdoche (สมพจนัย) คือ การกล่าวถึงส่วนใดส่วนหนึ่งของส่วนทั้งหมดเพียงบางส่วน แต่ให้ความหมายคลุมหมุดทุกส่วน

4. Metonymy (นามนัย) คือ การกล่าวถึงสิ่งหนึ่งแต่ให้มีความหมายเป็นอย่างอื่น เช่น กล่าวถึงชื่อคนแต่หมายถึงผลงานของเขา กล่าวถึงชื่อสถานที่แต่หมายถึงคนที่อยู่ที่นั่น พุดหรือเขียนอย่างหนึ่งแต่ให้มีความหมายเป็นอย่างอื่น

5. Oxymoron (ปฏิวาทะ) คือการนำคำที่มีความหมายตรงกันข้ามหรือค้ำกันมารวมกันเพื่อให้เกิดคำที่มีความหมายใหม่ หรือมีความหมายที่ให้ความรู้สึกขัดแย้ง หรือเพิ่มน้ำหนักให้แก่ความหมายของคำแรก

6. Paradox (ปฏิภาคพจน์) คือ ข้อความที่มีความหมายขัดกัน ไม่ว่าผู้ใช้จะจริงใจหรือไม่ก็ตาม เป็นข้อความที่กล่าวถึงสิ่งที่แปลกแต่จริง หรือไม่น่าเป็นไปได้แต่เป็นไปได้แล้ว

7. Synesthesia (อวัตตพากย์) คือ การใช้คำแทนผลของสัมผัสที่ผิดไปจากธรรมดา เช่น รสเป็นผลของสัมผัสด้วยกลิ่น กลิ่นเป็นผลของสัมผัสจากจุมูก เป็นต้น

8. Hyperbole (อติพจน์) คือ การพูดเกินความจริงเพื่อเน้นความรู้สึก

9. Overstatement (อธิพจน์) คือ การพูดหรือเขียนประหนึ่งโอ้อวด โดยมีเจตนาจะให้ผู้อ่านหรือผู้ฟังรู้สึกขัน

10. Allusion (ปฏิรูปพจน์) การใช้ข้อความที่ดัดแปลงมาจากข้อความซึ่งเป็นที่รู้จักกันดีอยู่แล้ว

11. Personification (บุคลาธิษฐาน) การใช้ภาษาที่ทำให้สิ่งทั้งหลายที่ไม่ใช่คนเป็นคน โดยให้สิ่งเหล่านั้นแสดงอากัปกิริยาต่างๆ ราวกับเป็นคน

12. Analogy (อุทาหรณ์) เป็นวิธีการเปรียบเทียบเรื่องราว เหตุการณ์ หรือความคิดโดยมีการยกข้อความที่ง่ายแก่การเข้าใจมาเปรียบเทียบกับสิ่งที่ต้องการอธิบาย

13. Rhetorical question (ปฏิปจฉา) เป็นการใช้คำถามที่มีได้ต้องการให้ตอบ

สุทธีวงศ์ พงษ์ไพฑูริย์ (2525: 49 - 58) กล่าวถึงการใช้ภาษาให้เกิดภาพพจน์ว่าเป็น กลวิธีการใช้ภาษาโดยเลือกสรรถ้อยคำ หรือมักใช้กลวิธีการกล่าวอย่างแยบยล เพื่อใช้คำน้อยคำสรุปสาระหรือให้ความหมายที่กว้างลึก ซึ่งมีกลวิธีหลายวิธี ได้แก่

1. การใช้วิธีอุปมาอุปไมย (Simile) คือ การยกเอาสิ่งที่จะกล่าวโดยตรงมาตั้ง (อุปไมย) แล้วนำอีกสิ่งหนึ่งมาเปรียบเทียบ (อุปมา) โดยมีคำที่บ่งการเปรียบเทียบ ได้แก่ อุปมา เล่ห์ เหมือน ราว ฯลฯ

2. การใช้วิธีอุปลักษณ์ (Metaphor) คือ การใช้คำมาเปรียบเทียบเป็นการเปรียบเทียบโดยนัย ไม่มีคำที่บ่งการเปรียบเทียบให้เห็น

3. การใช้วิธีสาธกหรือเท้าความ (Allusion) คือ การเปรียบเทียบโดยการนำเอาชื่อคน ชื่อคนตัวละคร ชื่อสถานที่ หรือเหตุการณ์ซึ่งรู้จักกันดีแล้วมาอ้าง ทำให้เข้าใจได้รวดเร็วและลึกซึ้ง

4. การใช้สัญลักษณ์ (Symbol) คือ การใช้สัญลักษณ์จะกล่าวอย่างกว้างๆ ทั่วๆ ไป ต่างกับการใช้อุปลักษณ์ที่มีตัวอุปไมยที่ตั้งไว้เปรียบเทียบเป็นตัวที่บ่งจำเพาะ

5. การใช้อธิพจน์หรือการกล่าวเกินจริง (Hyperbole) เป็นการใช้อิหารเปรียบเทียบเกินจริงเพื่อให้เห็นอารมณ์หรือความรู้สึกที่รุนแรง

6. การใช้นุคลาธิษฐาน (Personification) เป็นการสมมติให้สิ่งที่กล่าวถึงมี อากัปกริยาเหมือนมนุษย์

7. การใช้คำที่มีความหมายขัดแย้งกันหรือมีความหมายตรงกันข้ามมาเคียงคู่กัน

8. การใช้คำถามยั่วให้ยั้งคิด (Rhetoric question) คือ การใช้วิธีถามโดยไม่ต้องถามคำตอบ

9. การใช้วิธีกล่าวประชด (Irony) คือ การกล่าวเชิงเปรียบเปรยประชดประชัน

10. การใช้ถ้อยคำที่มีรสความ (Understatement) คือ การใช้ถ้อยคำที่เป็นภาษากวีโดยตรงซึ่งไม่ใช้ในภาษาสามัญ และเมื่อนำมาใช้แล้วได้ใจความกว้างขวางและกินใจ

ในการศึกษาคำนี้ผู้วิจัยเลือกที่จะศึกษาความเปรียบเกี่ยวกับพระมหากษัตริย์ในวรรณคดี ยอพระเกียรติสมัยกรุงศรีอยุธยาถึงกรุงรัตนโกสินทร์ตอนต้นโดยจะใช้ความรู้รวมถึงทฤษฎีเกี่ยวกับความเปรียบ และภาพพจน์จากเอกสารดังกล่าวมาปรับใช้ตามความเหมาะสมกับการศึกษา วิเคราะห์ต่อไป

1.2 งานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับความเปรียบและกลวิธีการเปรียบเทียบ

เบญจพร เนียรนาทสกุล (2544) ได้ศึกษาจินตภาพที่เกี่ยวกับธรรมชาติในกวีนิพนธ์ของ อุชเชนี เนาวรัตน์ พงษ์ไพบูลย์ และไพโรรินทร์ ขาวงาม โดยมีจุดมุ่งหมายเพื่อศึกษาเนื้อหาและกลวิธีการสร้างจินตภาพที่เกี่ยวกับธรรมชาติในกวีนิพนธ์ของ อุชเชนี เนาวรัตน์ พงษ์ไพบูลย์ และไพโรรินทร์ ขาวงาม รวมถึงการสื่อความหมายของจินตภาพที่เกี่ยวกับธรรมชาติ ที่ช่วยให้เข้าใจสาระสำคัญของงาน ผลการศึกษาพบว่าจินตภาพที่เกี่ยวกับธรรมชาติที่ปรากฏในกวีนิพนธ์ของกวีทั้งสามเป็นจินตภาพที่เกิดจากการใช้พรรณนาโวหาร การใช้ภาพพจน์และสัญลักษณ์ เพื่อสื่อภาพที่ชัดเจน เพื่อถ่ายทอดอารมณ์ความรู้สึก เพื่อสื่อสาระสำคัญ และเพื่อสร้างความหมายที่ลึกซึ้ง กวีเลือกใช้กลวิธีต่างๆ ทั้งการใช้คำนามและนามวลีที่กล่าวถึงธรรมชาติโดยตรง การใช้คำกริยาแสดงอาการ การใช้คำกริยาแสดงสภาพ การใช้ถ้อยคำขยายบอกแสง สี เสียง กลิ่น และสัมผัส การใช้คำเลียนเสียงธรรมชาติ และการใช้ภาพพจน์และสัญลักษณ์ ซึ่งลักษณะการใช้ภาษาทั้งหมดนี้มุ่งสร้างจินตภาพที่สอดคล้องกับสาระสำคัญของเรื่อง มีสัมผัสภาพและเอกภาพเพื่อเชื่อมโยงไปสู่ความเข้าใจความคิดและสาระสำคัญที่กวีต้องการนำเสนอ

ดลฤทัย ขาวดีเดช (2540) ได้ศึกษาภาษาจินตภาพในเรื่องสั้นของอัศศิริ ธรรมโชติ เพื่อชี้ให้เห็นว่าการสร้างภาษาจินตภาพในเรื่องสั้นของอัศศิริ ธรรมโชติ เป็นลักษณะเด่นอันทำให้งานเขียนมีความชัดเจนงดงาม ซึ่งผลการศึกษาพบว่า ภาษาในเรื่องสั้นของอัศศิริ ธรรมโชติ มีลักษณะต่างๆ ซึ่งทำให้ผู้อ่านเกิดจินตภาพที่ชัดเจนลึกซึ้งและทำให้ผู้อ่านเกิดอารมณ์สะเทือนใจ เช่น การเล่นเสียงสัมผัสคล้องจองและจังหวะ การใช้คำซ้อน การใช้คำบอกแสง สี การใช้ภาพพจน์และสัญลักษณ์ ลักษณะการใช้ภาษาดังกล่าวนี้มุ่งสร้างจินตภาพที่สอดคล้องกับสาระสำคัญของเรื่อง มีสัมผัสภาพและเป็นเอกภาพเพื่อเชื่อมโยงไปสู่การตีความและเข้าใจสาระสำคัญของเรื่องอย่างลึกซึ้งชัดเจน

ศิริพร โชคไพศาล (2533) ได้ศึกษาความเปรียบในเพลงกล่อมเด็กภาคใต้ อำเภอเขาชัยสน จังหวัดพัทลุง โดยมีจุดมุ่งหมายเพื่อศึกษากลวิธีในการเสนอเนื้อหาและคุณค่าจากการสื่อความหมายโดยการใช้ความเปรียบในเพลงกล่อมเด็กภาคใต้ ซึ่งผลการศึกษาพบว่ากลวิธีในการเสนอเนื้อหาของความเปรียบในเพลงกล่อมเด็กภาคใต้มีหลายลักษณะ ได้แก่ อุปมา นามนัย อุปลักษณะ อุทาหรณ์ บุคลาธิษฐาน และอติพจน์ โดยผู้แต่งนิยมนำเอาสิ่งแวดล้อมตามธรรมชาติ และปรากฏการณ์

ต่างๆ ที่เกิดขึ้นมาใช้ในการเปรียบเทียบ ทางด้านคุณค่าจากการสื่อความหมายโดยการใช้ความเปรียบเทียบว่า ผู้แต่งได้สื่อให้เห็นถึงรสวรรณคดีไทยทั้ง 4 รส ในด้านสังคมและคตินิยม พบว่าผู้แต่งสะท้อนให้เห็นถึงแนวทางในการดำเนินชีวิต ทั้งยังอบรมให้บุคคลวางตนเหมาะสมตามขนบธรรมเนียมประเพณีอันดีงามของสังคม

จินตนา ถันวานวิวัฒน์ (2527) ได้ศึกษาเปรียบเทียบความเปรียบในสามก๊กฉบับจีนกับฉบับไทย โดยมีจุดมุ่งหมายในการวิเคราะห์และเปรียบเทียบเนื้อหาของความเปรียบ และหาความแตกต่างที่เกิดขึ้นในกระบวนการแปล ทั้งยังศึกษาถึงสาเหตุของความแตกต่างดังกล่าวด้วย ซึ่งผลการศึกษาพบว่า การแปลความเปรียบในสามก๊กจากฉบับจีนเป็นฉบับไทยมีทั้งความเปรียบที่มีเนื้อหาเหมือนเดิม ความเปรียบที่มีเนื้อหาคลาดเคลื่อนไปจากต้นฉบับเดิม ความเปรียบที่ผู้แปลเพิ่มเข้าไปในฉบับไทย และความเปรียบที่ฉบับไทยตัดทิ้งไป ความแตกต่างของความเปรียบในฉบับจีนและฉบับไทยนั้นมีสาเหตุเนื่องมาจากประเทศจีนและประเทศไทยมีสิ่งแวดล้อม วัฒนธรรม และประวัติศาสตร์ที่แตกต่างกัน

ญาดา อรุณเวช (2526) ได้ศึกษาความเปรียบในบทละครในพระราชนิพนธ์ในรัชกาลที่สอง โดยมีจุดมุ่งหมายที่จะศึกษาการใช้ความเปรียบจากบทละครเรื่องอิเหนาและรามเกียรติ์ พระราชนิพนธ์ในพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย เพื่อวิเคราะห์วิธีการนำเสนอความเปรียบ เนื้อหาของความเปรียบแนวคิดและจินตนาการของกวี ซึ่งจะทำให้ทราบถึงลักษณะร่วมและลักษณะแตกต่างของการใช้ความเปรียบในบทละครทั้ง 2 เรื่องนี้ และผลการศึกษาพบว่าความเปรียบในอิเหนาและรามเกียรติ์ซึ่งมีลักษณะเด่นด้วยภาษาที่เรียบง่าย เป็นความเปรียบที่สมบูรณ์ด้วยความหมาย ให้ความคิดและภาพที่แจ่มชัด

จากงานวิจัยที่กล่าวมาแล้วข้างต้นผู้วิจัยได้เห็นถึงการศึกษาคความเปรียบทั้งในวรรณกรรมร้อยแก้วและร้อยกรอง ว่ามีลักษณะ วิธีการในการศึกษาเช่นไร ซึ่งผู้วิจัยจะได้นำความรู้ ความคิดรวมทั้งกระบวนการศึกษาวิเคราะห์มาประยุกต์ใช้ในการศึกษาคความเปรียบเกี่ยวกับพระมหากษัตริย์ในวรรณคดีของพระเกียรติสมัยกรุงศรีอยุธยาถึงกรุงรัตนโกสินทร์ตอนต้นต่อไป

2. เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับพระมหากษัตริย์

2.1 เอกสารที่เกี่ยวข้องกับพระมหากษัตริย์

สุทธิพันธ์ ชูทรานนท์ (2549: 77 – 87) เขียนบทความเรื่องสถาบันพระมหากษัตริย์ : แกนกลางสังคมไทย สรุปได้ว่าสถาบันพระมหากษัตริย์ของไทยตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบันนั้นมีความเปลี่ยนแปลงในเชิงแนวคิด และองค์ประกอบ ตามกาลเวลาที่ผันแปร แต่สิ่งหนึ่งที่เป็นแกนหลักอยู่ทุกยุคสมัยคือ แนวคิดที่พระมหากษัตริย์จะทรงปกป้องทุกข์บำรุงสุขให้แก่ราษฎร ด้วยเหตุนี้ประชาชนชาวไทยจึงยังคงเทิดทูนสถาบันพระมหากษัตริย์ในฐานะที่ทรงเป็นแกนกลางของสังคมไทยตลอดมา

นภาพร เล้าสินวัฒนา (2549) ได้เขียนหนังสือเรื่อง การเสด็จขึ้นครองราชย์ พระราชพิธี คติ ความหมาย และสัญลักษณ์แห่งสมมติเทวราช สรุปได้ว่าพระราชพิธีบรมราชาภิเษกหรือพระราชพิธีเสด็จขึ้นครองราชย์อย่างเป็นทางการมีขั้นตอนและแบบแผนต่างๆ ซึ่งสืบทอดมาตั้งแต่สมัยกรุงศรีอยุธยา ล้วนแต่มีความหมายลึกซึ้ง เป็นการถวายพระเกียรติยศแด่พระมหากษัตริย์เสมือนทรงเป็นเทพเจ้าบนโลกมนุษย์

ชวนพิศ อธิรัฐรัตน์ (2546: 7 – 16) เขียนบทความเรื่องเย็นพระยศปูนเดือน เดือนฟ้า สรุปได้ว่าประเทศไทยไม่เคยไร้กษัตริย์ปกครอง รวมทั้งพระมหากษัตริย์เกือบทุกพระองค์ทรงอยู่ในฐานะสมมุติเทพ ตามความเชื่อแต่ครั้งบรรพกาล ซึ่งพระมหากษัตริย์ก็ทรงกอปรด้วยขัตติยราชภรณ์และขัตติยราชธรรม นำพาประเทศให้แคล้วคลาดปราศจากภัยอันตรายอีกทั้งยังทรงรังสรรค์ความรุ่งโรจน์ให้แก่อาณาจักรอยุธยา

นิตยา แก้วคัลณา (2542: 127 – 135) เขียนบทความเรื่องภาพสะท้อนเกี่ยวกับสถานภาพของกษัตริย์ในวรรณกรรมไทย สรุปได้ว่าคติความเชื่อเกี่ยวกับสถานภาพของกษัตริย์เริ่มแรกในวรรณกรรมสุโขทัย กษัตริย์คือผู้สั่งสอนครั้งถึงสมัยอยุธยาฐานะของกษัตริย์เปลี่ยนแปลงไปอย่างชัดเจนสืบเนื่องมาจากการรับวัฒนธรรมพราหมณ์เข้ามาว่ากษัตริย์เป็นผู้มีอำนาจศักดิ์สิทธิ์เสมอเทพเจ้า สถานภาพของกษัตริย์โดดเด่นในวรรณกรรมพิธีการและเฉลิมพระเกียรติ อย่างไรก็ตามคติความเชื่อนี้เริ่มลดลงในวรรณกรรมอยุธยาตอนปลาย อาจเป็นเพราะวรรณกรรมส่วนใหญ่เป็นวรรณกรรมศาสนาและนิราศ ถึงกระนั้นสถานภาพของกษัตริย์ก็สะท้อนออกมาอย่างชัดเจนอีกครั้งในวรรณกรรมสมัยกรุงรัตนโกสินทร์ตอนต้น ว่าทรงเป็นเทพ ทรงอยู่ในทศพิษราชธรรม ประกอบด้วยบุญบารมี และยังทรงเป็นนักรบ

ประกอบ นิมมานเหมินท์ (2542: 1 – 25) เขียนบทความเรื่องภาพพระมหากษัตริย์ไทย จากวรรณคดีของพระเกียรติ สรุปได้ว่าบทความนี้มีวัตถุประสงค์จะศึกษาภาพของพระมหากษัตริย์ไทยโดยพิจารณาจากวรรณคดีของพระเกียรติ โดยเลือกศึกษาจากวรรณคดีของพระเกียรติบางสมัยเท่านั้น ได้แก่ วรรณคดีของพระเกียรติพระมหากษัตริย์ 5 พระองค์ คือ สมเด็จพระบรมไตรโลกนาถ สมเด็จพระเจ้าปราสาททอง สมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราช พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว และพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวรัชกาลปัจจุบัน วรรณคดีของพระเกียรติพระมหากษัตริย์ 5 พระองค์ได้สะท้อนให้เห็นภาพของพระมหากษัตริย์ใน 5 สมัย ในลักษณะที่คล้ายคลึงและแตกต่างกัน กล่าวคือ พระมหากษัตริย์ทั้ง 5 พระองค์ทรงเป็นผู้มีบุญญาธิการ ทรงศรัทธาค้ำจุนพระพุทธศาสนา และทรงพระเมตตาต่อคนทั้งปวงเหมือนกัน ส่วนที่แตกต่างกันนั้นมีความสัมพันธ์มาจากการเปลี่ยนแปลงของสังคมในแต่รัชสมัย

จุลทัศน์ พยาฆรานนท์ (2539: 4 - 8) เขียนบทความเรื่องสถาบันพระมหากษัตริย์ไทย สรุปได้ว่า พระมหากษัตริย์แต่อดีตทรงเป็นรัฐสุบรรณิปัตย์ พระราชอำนาจและพระราชฐานะของพระมหากษัตริย์เป็นไปในลักษณะสมบูรณาญาสิทธิราชย์ แต่ถึงกระนั้นก็ทรงมีนิติราชประเพณี คือทรงจะประพฤติก่ออันใดก็ต้องเป็นไปตามทางที่สมควรและยุติธรรม เมื่อมีการเปลี่ยนแปลงการปกครองพระราชอำนาจและฐานะของพระมหากษัตริย์ที่ถือว่าทรงเป็น รัฐสุบรรณิปัตย์ ก็หมดไป ถึงกระนั้นก็ยังทรงตั้งอยู่ในทศพิธราชธรรม จักรวรรดิวัตร สังคหวัตถุ เป็นต้น เพื่อความสงบร่มเย็นเป็นสุขแก่พลเมืองทั่วราชอาณาจักร

นลินพรพรณ บุรินทรมาตย์ (2539: 1- 13) เขียนบทความเรื่องพระมหากษัตริย์กับการปกครอง สรุปได้ว่าสถาบันพระมหากษัตริย์ของไทยสามารถคงอยู่ได้อย่างต่อเนื่องนั้นแสดงว่าสถาบันพระมหากษัตริย์มีความชอบธรรมเพียงพอที่จะคงอยู่ได้ ไม่ว่าจะในฐานะผู้ปกครองประเทศโดยตรงหรือในฐานะประมุขของประเทศก็ตาม ในปัจจุบันประเทศไทยมีการปกครองระบอบประชาธิปไตยแต่พระมหากษัตริย์มิใช่เป็นเพียงประมุขของรัฐเท่านั้น เหตุพระมหากษัตริย์ทรงเป็นผู้นำของชาติ เป็นศูนย์รวมจิตใจของประชาชน เป็นผู้นำความเจริญและมั่นคงมาสู่ชาติ เห็นได้จากประวัติศาสตร์การเมืองการปกครองแบบประชาธิปไตยของไทยที่ผ่านมายังล้มลุกคลุกคลานอยู่ แต่สถาบันพระมหากษัตริย์ยังเป็นที่ยอมรับของประชาชนมาโดยตลอด ทำให้สถาบันพระมหากษัตริย์มีบทบาทสำคัญในการนำชาติให้พ้นภัยในยามที่สถาบันการเมืองอื่นไม่สามารถทำหน้าที่ของตนได้

ศรีสุรางค์ พูลทรัพย์ (2539: 38 - 51) เขียนบทความเรื่องรามายณะกับสถาบันพระมหากษัตริย์ไทย สรุปได้ว่ามหากาพย์รามายณะเป็นแหล่งรวบรวมความรู้สำคัญ ซึ่งเสนออุดมคติที่ผู้ปกครอง ผู้บริหารและแม่ทัพยึดถือได้ ในประเทศไทยได้รับวรรณคดีนี้มาโดยสถาบันพระมหากษัตริย์สังเกตได้จากชื่อกรุงศรีอยุธยาอันปรับมาจากกรุงอโยธยา นครหลวงของพระราม ส่วนพระนามพระมหากษัตริย์หลายพระองค์ก็สืบเนื่องมาจากพระราม ได้แก่ พระรามาธิบดีที่ ๑ (อู่ทอง) เป็นอาทิที่สำคัญคือพระมหากษัตริย์ไทยทรงทศพิธราชธรรม ทรงอุทิศพระองค์เช่นเดียวกับพระรามเพื่อประโยชน์ต่อประเทศชาติและประชาชน โดยมีได้คำนึงถึงความยากลำบากส่วนพระองค์

ชลดา เรื่องรักษ์ลิขิต (2538: 57 - 72) เขียนบทความเรื่องคติเรื่องพุทธราชาในวรรณคดีไทย สรุปได้ว่าคติเรื่องพุทธราชาปรากฏอยู่ในวรรณคดีไทยมาตั้งแต่สมัยสุโขทัยเรื่อยมาถึงสมัยรัตนโกสินทร์ โดยคติเรื่องพุทธราชาในวรรณคดีไทยปรากฏในคำแทนพระมหากษัตริย์ ปรากฏในพฤติกรรมที่เลียนแบบพระจริยาวัตรของพระโพธิสัตว์ รวมทั้งการปรับเปลี่ยนวรรณคดีนิทานประเภทจักรววงศ์ฯ ให้เป็นนิทานชาดก และปรับเปลี่ยนนิทานชาดกให้เป็นนิทานจักรววงศ์ฯ

จากเอกสารที่เกี่ยวข้องกับพระมหากษัตริย์ผู้วิจัยพบว่าแนวคิดเกี่ยวกับสถาบันพระมหากษัตริย์ในสังคมไทยมีความสัมพันธ์เชื่อมโยงกับอิทธิพลของศาสนาพราหมณ์ ฮินดู และพุทธ นอกเหนือจากนั้นพระมหากษัตริย์ยังทรงเป็นผู้อุทิศพระองค์เพื่อประโยชน์สุขต่อประเทศและประชาชนมาโดยตลอด ซึ่งผู้วิจัยจะได้นำความรู้ ความเข้าใจดังกล่าวนี้มาช่วยส่งเสริมการศึกษาคีราหะห์แนวคิดอันเกิดจากการใช้ความเปรียบเกี่ยวกับพระมหากษัตริย์ที่ปรากฏในวรรณคดีของพระเกียรติสมัยกรุงศรีอยุธยาถึงกรุงรัตนโกสินทร์ตอนต้นในลำดับต่อไป

2.2 งานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับพระมหากษัตริย์

ปัทมา ทีชะประเสริฐกุล (2547) ศึกษาภาพลักษณ์พระมหากษัตริย์ไทยในวรรณคดีสมัยอยุธยา โดยมีจุดมุ่งหมายเพื่อศึกษาเปรียบเทียบภาพลักษณ์พระมหากษัตริย์ในวรรณคดีอยุธยาที่ต่างประเภทกัน และศึกษาเปรียบเทียบภาพลักษณ์พระมหากษัตริย์ในวรรณคดีอยุธยากับลักษณะพระมหากษัตริย์พระมหากษัตริย์ในคติความเชื่อของศาสนาพราหมณ์และศาสนาพุทธ โดยผลการศึกษาพบว่าภาพลักษณ์พระมหากษัตริย์ทั้งด้านคุณสมบัติและด้านหน้าที่ที่ปรากฏในวรรณคดีแต่ละประเภทมีความแตกต่างกันตามจุดมุ่งหมายและลักษณะของวรรณคดีนั้นๆ ทั้งนี้ภาพลักษณ์ของพระมหากษัตริย์ใน

วรรณคดีอยุธยา มีลักษณะพื้นฐานสำคัญเหมือนกับพระมหากษัตริย์ตามแนวคิดของศาสนาพราหมณ์และศาสนาพุทธ

จิรัชญา เทียงหทัยธรรม (2545) ศึกษาบทบาทของพระมหากษัตริย์ไทยในการกำจัดอลัชชีระหว่าง พ.ศ. 2310 – 2445 โดยมีจุดมุ่งหมายเพื่อศึกษาปัญหาการเกิดพระอลัชชีและบทบาทของพระมหากษัตริย์ในการกำจัดพระอลัชชี ที่มีอยู่ในช่วงพ.ศ. 2310 – 2445 ซึ่งวิธีการศึกษาเน้นการวิจัยทางประวัติศาสตร์จากเอกสารที่เกี่ยวข้องทั้งที่ตีพิมพ์แล้วและยังไม่ได้ตีพิมพ์ เนื้อหาที่สำคัญสรุปได้ดังนี้ สาเหตุที่มีพระอลัชชีเกิดขึ้นในสังคมมาจากการที่คฤหบดีเข้ามาบวชเป็นพระสงฆ์โดยไม่มีจิตศรัทธาต่อพระพุทธศาสนา แต่บวชเพื่อลาภสักการะ พระมหากษัตริย์ไทยจึงทรงแก้ไขปัญหานี้ด้วยการจัดระเบียบการปกครองสงฆ์ การส่งเสริมการศึกษาของพระสงฆ์ พระราชทานสมณศักดิ์ เป็นฐานะในการสร้างและบูรณะวัดวาอาราม ควบคุมไปกับการควบคุมดูแลสถาบันสงฆ์อย่างใกล้ชิดออกพระราชกำหนดกฎหมาย ลงโทษสงฆ์ที่เป็นอลัชชีด้วยวิธีการต่างๆ เช่น จับสึก เหยียบ จองจำ สักหน้าประจาน เนรเทศ และแม้จนถึงขั้นประหารชีวิต การเข้าไปป้องกันและปราบปรามพระอลัชชีของพระมหากษัตริย์ส่งผลให้พระสงฆ์ประพฤติตนเป็นบรรพชิตที่ดีในสังคมมากขึ้น

เจษฎา พรไชยา (2543) ได้ศึกษาพระราชอำนาจของพระมหากษัตริย์ตามกฎหมายและธรรมเนียมปฏิบัติทางรัฐธรรมนูญ โดยศึกษาเปรียบเทียบประเทศอังกฤษและประเทศไทย ผลการศึกษาสรุปความเหมือนและแตกต่างของสถาบันพระมหากษัตริย์ไทย และอังกฤษได้เป็นสามส่วนคือ หนึ่งในส่วนของพระราชฐานะนั้นโดยทั่วไปไม่มีความแตกต่างกันมากนัก ความแตกต่างที่เห็นได้ชัด คือในประเทศอังกฤษมีแนวคิดที่พระมหากษัตริย์ทรงเป็นประมุขทางฝ่ายบริหาร แต่แนวคิดดังกล่าวนี้ไม่ปรากฏในประเทศไทย สอง ในส่วนของพระราชอำนาจของพระมหากษัตริย์โดยทั่วไปแล้วจะมีพระราชอำนาจที่คล้ายคลึงกัน แต่จะแตกต่างกันที่พระมหากษัตริย์อังกฤษจะทรงลงมาเกี่ยวข้องกับการเมืองมากขึ้น ในขณะที่พระมหากษัตริย์ไทยทรงดำรงพระองค์อยู่เหนือการเมืองอย่างแท้จริง โดยเฉพาะจะทรงลงมาแก้ไขสถานการณ์วิกฤตของประเทศก็ต่อเมื่อรัฐบาลไม่สามารถดำเนินการแก้ไขสถานการณ์ได้แล้วเท่านั้น สาม ในส่วนของบทบาทของสถาบันพระมหากษัตริย์ในปัจจุบัน สถาบันพระมหากษัตริย์อังกฤษเพิ่งจะเริ่มมีบทบาทในทางสังคมใกล้ชิดประชาชนมากขึ้น ซึ่งบทบาทดังกล่าวเป็นบทบาทที่พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 9 ได้ทรงถือปฏิบัติมานานแล้ว โดยเฉพาะอย่างยิ่งการใช้พระราชอำนาจในส่วนที่เกี่ยวข้องกับประชาชน โดยทรงริเริ่มโครงการต่างๆ เพื่อช่วยให้ราษฎรมืออยู่มีกิน ทรงปฏิบัติพระองค์เป็น

แบบอย่างที่ดีต่อประชาชนทั้งในด้านคุณธรรมและจริยธรรม

สุวคนธ์ จงตระกูล (2513) ได้ศึกษาภษัตริย์ในวรรณคดีไทย โดยมีจุดประสงค์เพื่อศึกษาลักษณะของภษัตริย์ตามที่ปรากฏในวรรณคดีสมัยอยุธยาจนถึงรัตนโกสินทร์ตอนต้น ผลการศึกษาพบว่าภษัตริย์ในวรรณคดีไทยมีลักษณะต่างไปจากภษัตริย์ตามอุดมคติ กล่าวคือภษัตริย์ในวรรณคดีมิได้เพียบพร้อมด้วยคุณธรรม หรือเก่งกล้าสามารถในกิจการทุกด้าน เพราะภษัตริย์ในวรรณคดีเป็นเพียงบุคคลในเรื่องที่จะต้องมีบทบาทตามที่ควรวางไว้ แต่ถึงอย่างไรภษัตริย์ในวรรณคดีก็มีส่วนดีมากกว่าส่วนเสีย เว้นเสียแต่ในวรรณคดีประเภทละครนอกที่ถือเอาความสนุกสนานเป็นสำคัญลักษณะที่ปรากฏของภษัตริย์ในวรรณคดีดังกล่าวส่วนมากจึงสร้างความขบขันแก่ผู้อ่าน และลักษณะส่วนเสียมีมากกว่าส่วนดี

จากงานวิจัยที่มีผู้ศึกษาเกี่ยวกับพระมหากษัตริย์ในแง่มุมต่างๆ ทำให้ผู้วิจัยเห็นถึงกระบวนการคิด การวิเคราะห์ รวมทั้งผลสรุปที่เกี่ยวกับพระมหากษัตริย์อันจะช่วยให้ผู้วิจัยมีความรู้ความเข้าใจเกี่ยวกับพระมหากษัตริย์ในมิติที่แตกต่างกันตามการศึกษา ซึ่งผู้วิจัยจะได้นำความรู้ดังกล่าวมาปรับใช้ในการศึกษาความเปรียบเทียบกับพระมหากษัตริย์ต่อไป

3. เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับวรรณคดีของพระเกียรติ

3.1 เอกสารที่เกี่ยวข้องกับวรรณคดีของพระเกียรติ

อัศววิทย์ เรื่องรอง (2542 : 21 – 29) เขียนบทความเรื่องการใช้คำเรียกและความเปรียบเกี่ยวกับภษัตริย์ในยวนพ่ายโคลงต้น สรุปได้ว่าการใช้คำเรียกและความเปรียบเกี่ยวกับภษัตริย์ในยวนพ่ายโคลงต้นชี้ให้เห็นว่าลักษณะของ คำ และ ความเปรียบ ที่ปรากฏในวรรณคดีดังกล่าวนอกจากจะเลือกสรรเพื่อให้เห็นความประณีตบรรจงอันเป็นอัจฉริยภาพของกวีแล้ว กวียังสามารถสื่อแง่คิด หรือความคิดอันเกิดจากการใช้คำเรียกและความเปรียบเกี่ยวกับภษัตริย์ คือ แง่คิดในการเชิดชู สดุดีภษัตริย์ในฐานะที่เป็น เทวราชา หรือ สมมุติเทพ ผสมผสานกับความเป็น พุทธราชา อันหมายรวมถึงความเป็นธรรมราชา ซึ่งเป็นพระคุณสมบัติอันสำคัญยิ่งของความเป็นภษัตริย์

ประทีป ชุมพล (2542) ได้ศึกษาและเรียบเรียงหนังสือเรื่องตำราการศึกษายวนพ่ายโคลงต้น สรุปได้ว่ายวนพ่ายโคลงต้นเป็นวรรณคดีที่มีความงดงามในด้านกลวิธีการแต่ง การใช้ภาษาโวหารและความเปรียบ อีกทั้งเนื้อหายังเป็นหลักฐานทางประวัติศาสตร์ในสมัยอยุธยาตอนต้นเป็นอย่างดี

การนำนวนพ่ายโคลงฉันท์มาศึกษาในวิชาวรรณคดีที่เกี่ยวข้องกับประวัติศาสตร์และโบราณคดี (Literature in Relation to History and Archaeology) เพราะเรื่องดังกล่าวมีความเหมาะสมในการศึกษาเป็นตัวอย่งที่ดีสำหรับการสอบค้นเงื่อนไขบนทางประวัติศาสตร์ในวรรณคดีหรือเอกสารโบราณเล่มอื่นต่อไป

เสาวณิต จิวอน (2538: 76 - 85) เขียนบทความเรื่องเทวราชาและธรรมราชาในวรรณกรรมยอพระเกียรติ สรุปลได้ว่าผู้แต่งวรรณกรรมยอพระเกียรติแสดงให้เห็นว่าพระมหากษัตริย์ไม่ใช่บุคคลธรรมดาสามัญ กล่าวคือทรงเป็นเทวราชา แต่ถึงกระนั้นผู้แต่งวรรณกรรมยอพระเกียรติก็แสดงให้เห็นว่าพระมหากษัตริย์นั้นทรงมีธรรม หรือทรงเป็นธรรมราชา อันถือเป็นสิ่งสำคัญที่ปรากฏในพระมหากษัตริย์นับแต่กรุงสุโขทัยจนถึงปัจจุบัน

ยุพร แสงทักษิณ (2537) ได้ศึกษาและเรียบเรียงหนังสือเรื่องวรรณคดียอพระเกียรติ โดยสรุปได้ว่าวรรณคดียอพระเกียรติเป็นศิลปะที่แสดงเอกลักษณ์ของวัฒนธรรมไทยได้เด่นชัดที่สุดด้านหนึ่ง คือ แสดงถึงความเป็นชาติที่มีพระมหากษัตริย์เป็นประมุข และทรงเป็นศูนย์รวมแห่งจิตใจของพสกนิกรทั้งมวล พระบุคลิภาพพระมหากษัตริย์แต่ละพระองค์ที่ปรากฏในวรรณคดียอพระเกียรติเป็นที่น่าสนใจเนื่องจากกวียอมพยายามพรรณนาหรือบรรยายตามที่ตนเคยได้พบเห็นหรือได้ยินได้ฟังมาซึ่งบางแง่มุมก็ละเอียดอ่อนยากจะหาอ่านได้จากวรรณคดีประเภทอื่น

จากเอกสารที่เกี่ยวข้องกับวรรณคดียอพระเกียรติดังที่ได้รวบรวมมานี้ทำให้ผู้วิจัยเห็นถึงความสำคัญของวรรณคดีประเภทนี้เป็นวรรณคดีที่มีความสัมพันธ์กับประวัติศาสตร์ ทั้งยังมีบทบาทในการเทิดพระเกียรติพระมหากษัตริย์เป็นสำคัญ ในส่วนของการใช้วรรณศิลป์เพื่อยกย่อง และสร้างความรู้สึกรักใคร่เกี่ยวกับพระมหากษัตริย์ในวรรณคดีประเภทนี้ยอมปรากฏความเปรียบที่เกี่ยวกับพระมหากษัตริย์อย่างเด่นชัดซึ่งผู้วิจัยจะได้ศึกษาวิเคราะห์ต่อไป

3.2 งานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับวรรณคดียอพระเกียรติ

กาญจนา ธรรมเมธี (2519) ศึกษาวิเคราะห์วรรณกรรมเฉลิมพระเกียรติสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น (พ.ศ. 2325 - 2411) โดยมีความมุ่งหมายในการวิเคราะห์วรรณกรรมเฉลิมพระเกียรติสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้นในหัวข้อต่างๆ ต่อไปนี้ ที่มา จุดมุ่งหมาย รูปแบบ แนวการเขียน ประดิษฐ์คุณลักษณะและคำศัพท์ที่กวีนำมาสรรเสริญพระมหากษัตริย์ สุนทรียภาพ คุณค่าทางประวัติศาสตร์

ผลการวิจัยพบว่ากวีเขียนวรรณกรรมเฉลิมพระเกียรติเนื่องมาจากความศรัทธา และความชื่นชมในพระจริยาวัตรของพระมหากษัตริย์ กวีได้นำเนื้อเรื่องและรายละเอียดมาจากพงศาวดาร หรือเป็นความร่วมมือกับพระมหากษัตริย์พระองค์นั้น กวีใช้ภาษากวีเป็นสื่อแสดงออกมาในรูปที่มีการลำดับเรื่องจนถึงจุดสุดยอด (Climax) ของเรื่อง และบางเรื่องก็เขียนในแบบบันทึกเหตุการณ์ วรรณกรรมประเภทนี้จึงเต็มไปด้วยคุณค่าทางประวัติศาสตร์

เสาวณิต จิวอน (2530) ศึกษาวิเคราะห์วรรณกรรมยกพระเกียรติ โดยมีจุดมุ่งหมาย วิเคราะห์วรรณกรรมยกพระเกียรติของไทยสมัยต่างๆ เพื่อให้เห็นลักษณะของวรรณกรรมยกพระเกียรติ ภาษา แนวคิดเกี่ยวกับองค์พระมหากษัตริย์ ความสำคัญทางวรรณคดีและความสัมพันธ์กับประวัติศาสตร์ ผลการวิจัยพบว่าวรรณกรรมยกพระเกียรติเป็นวรรณกรรมแบบหนึ่งที่สรรเสริญพระมหากษัตริย์ วรรณกรรมยกพระเกียรติของไทยเรื่องแรกแต่งสมัยอยุธยาประมาณ พ.ศ. 2017 – 2058 และปรากฏวรรณกรรมยกพระเกียรติเป็นระยะเรื่อยมาจนถึงปัจจุบัน ในด้านองค์ประกอบของวรรณกรรมยกพระเกียรติ ประกอบด้วย ส่วนประณามพจน์ เนื้อเรื่อง และสรุป ซึ่งเนื้อเรื่องเป็นส่วนสำคัญที่สุด เพราะแสดงให้เห็นพระเกียรติคุณของพระมหากษัตริย์ นอกจากนี้วรรณกรรมยกพระเกียรติมีวิวัฒนาการทั้งด้านคำประพันธ์ เนื้อหา และแนวคิดเกี่ยวกับองค์พระมหากษัตริย์ เห็นความสัมพันธ์ระหว่างวรรณกรรมยกพระเกียรติกับประวัติศาสตร์ ดังนั้นนอกจากจะมีคุณค่าทางวรรณคดีแล้ว วรรณกรรมยกพระเกียรติดังนี้ยังมีคุณค่าทางประวัติศาสตร์และสังคมวิทยาอีกด้วย

ชลดา ศิริวิทยาเจริญ (2519) ได้ศึกษาเรื่องลิลิตตะเลงพ่ายในแนวสุนทรียศาสตร์โดยศึกษาแนววิเคราะห์วิจารณ์และเปรียบเทียบ เน้นไปในด้านสุนทรียศาสตร์เป็นสำคัญ ผลการวิจัยในเรื่องการใช้ภาพพจน์ปรากฏว่า มีการใช้เสียงพยัญชนะ การใช้คำที่ให้ภาพชัดเจน การใช้คำที่มีความขัดแย้งกัน การใช้ภาษาแบบบุคลาธิษฐาน และการใช้สัญลักษณ์ นอกจากนี้ยังพบความเปรียบเทียบอยู่ 2 ประเภท คือ ความเปรียบเทียบอุปมา และความเปรียบเทียบอุปมาอุปไมย

งานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับวรรณคดียกพระเกียรติดังที่ได้กล่าวมานี้ผู้วิจัยพบว่าวรรณคดีประเภทนี้มีคุณค่าทั้งทางด้านประวัติศาสตร์ สังคมวิทยา วรรณศิลป์ รวมทั้งเป็นแหล่งข้อมูลเกี่ยวกับพระมหากษัตริย์ที่กวีได้กล่าวถึงด้วย

จากการศึกษาเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้องทั้งหมดนี้ผู้วิจัยจะนำความรู้ความเข้าใจ
ไปใช้เป็นแนวทางในการศึกษาวิเคราะห์ความเปรียบเทียบกับพระมหากษัตริย์ในวรรณคดีขอพระเกียรติ
สมัยกรุงศรีอยุธยาถึงกรุงรัตนโกสินทร์ตอนต้นต่อไป

บทที่ 3

กลวิธีในการเสนอความเปรียบเกี่ยวกับพระมหากษัตริย์

กลวิธีในการเสนอความเปรียบเกี่ยวกับพระมหากษัตริย์ คือ วิธีการใช้ถ้อยคำหรือวิธีการถ่ายทอดความคิดของกวีในการเปรียบเทียบพระมหากษัตริย์กับสิ่งอื่น หรือวิธีการใช้ถ้อยคำที่แฝงไว้ซึ่งนัยของความหมายอันเกี่ยวข้องกับพระมหากษัตริย์ ซึ่งก่อให้เกิดความคิด ความรู้สึก และภาพที่เด่นชัดของพระมหากษัตริย์ผู้อ่าน ทั้งนี้เป็นไปเพื่อการกล่าวถึงพระเกียรติคุณรวมทั้งยกย่องสรรเสริญพระมหากษัตริย์ อันเป็นจุดมุ่งหมายสำคัญของวรรณคดีของพระเกียรติ

ในสมัยกรุงสุโขทัยการยกย่องพระเกียรติพระมหากษัตริย์ที่ปรากฏในศิลาจารึกหลักที่ 1 เป็นการบันทึกถึงความเป็นไปของบ้านเมืองและผู้คนในสมัยสุโขทัย มีการกล่าวถึงการปกครอง เศรษฐกิจ และสังคม ในลักษณะความเจริญรุ่งเรืองและสงบสุข ซึ่งทั้งนี้ย่อมหมายถึงพระปรีชาสามารถของพ่อขุนรามคำแหงนั่นเอง หากแต่ศิลาจารึกหลักที่ 3 - 7 ซึ่งสรรเสริญพระเกียรติพระยาสิทธิไทยมีการกล่าวสรรเสริญพระองค์อย่างชัดเจนในลักษณะของการใช้ความเปรียบ ดังที่ยุพร แสงทักษิณ (2537: 23) อธิบายไว้ว่า

ผู้จารึกมุ่งสรรเสริญพระยาสิทธิไทยโดยตรง โดยเฉพาะหลักที่ 4, 5 เป็นต้นไป ส่วนวิธีการสรรเสริญก็ต่างไปจากหลักที่ 1 อย่างเห็นชัด คือมุ่งที่จะสรรเสริญพระเกียรติพระยาสิทธิไทยอย่างเลิศลอยเยี่ยงกษัตริย์ในอุดมคติ ซึ่งมีลักษณะของเทพเจ้าตามลัทธิในศาสนาพราหมณ์หรือฮินดู เช่น ผู้จารึกแสดงปาฏิหาริย์ที่มิอาจเกิดขึ้นแก่มนุษย์ธรรมดา เช่น

“... ครั้นอธิษฐานอย่างนี้แล้ว จึงรับเอาไตรสรณาคมน์ ขณะนั้น พื้นดินตอนล่างนี้ก็หวั่นไหวทุกทิศ อธิษฐานบวชแล้ว จึงทรงเสด็จลงจากปราสาททอง บทจรไปถึงปามะม่วง เวลาที่เสด็จวางพระบาทลงบนพื้นธรณี แผ่นดินนี้ ก็หวั่นไหวไปทุกทิศ ...”

(ศิลาจารึกหลักที่ 4)

ในด้านการดำเนินเรื่อง บางหลักก็คล้ายกันคือกล่าวถึงพระราชประวัติ พระราชกรณียกิจแล้วจึงสรรเสริญ เช่น หลักที่ 3, 4, 5 แต่บางหลักที่เริ่มสรรเสริญพระยาสิทธิไทยเลยตั้งแต่เริ่มต้นจารึก เช่น หลักที่ 6 ขึ้นต้นว่า

“ตั้งแต่ปรีณิพานมา 1905 ปี ...เดือน 11 แรม 8 ค่ำ วันพุธ มีการกระทำอันเป็นฤกษ์งามยามดีเป็นต้น ... ในทานบารมี ก็เหมือนพระเวสสันดร ในปัญญาบารมี (ก็เหมือนพระมโหสถ) ในศีลบารมี

ก็เหมือนพระสีลวราชอันท่านผู้รู้ควรสรรเสริญ เชี่ยวชาญในทางโหราศาสตร์ มีพยากรณ์เป็นต้น ทรงรู้สภาวะแห่งพระไตรปิฎก พระราชามีนามว่า ลิไทย ทรงประพุดิประโยชน์์เกือกกุลแก่พระศาสนาและเกือกกุลแกโลกทั้งปวง ...”

(ศิลาจารึกหลักที่ 6)

ดังที่กล่าวมาข้างต้นพบว่าการยกย่องพระเกียรติพระมหากษัตริย์ในสมัยสุโขทัยเริ่มมีการใช้ความเปรียบในการกล่าวถึงพระมหากษัตริย์ เช่น การกล่าวเกินจริง และการอุปมา เป็นต้น สำหรับวรรณคดียกย่องพระเกียรติในชั้นหลัง คือ สมัยกรุงศรีอยุธยาเป็นต้นมายิ่งปรากฏชัดในส่วนของกลวิธีอันหลากหลายในการใช้ความเปรียบเกี่ยวกับพระมหากษัตริย์ เหตุเพราะความแตกต่างกันอย่างมากทั้งในด้านเนื้อหาและรูปแบบของวรรณคดียกย่องพระเกียรติสมัยกรุงสุโขทัยและกรุงศรีอยุธยา จากการศึกษาวรรณคดียกย่องพระเกียรตินับแต่สมัยกรุงศรีอยุธยาถึงสมัยกรุงรัตนโกสินทร์ตอนต้นจึงปรากฏกลวิธีในการเสนอความเปรียบเกี่ยวกับพระมหากษัตริย์ในลักษณะต่างๆ ทั้งหมด 8 กลวิธี คือ

1. การใช้ความเปรียบแบบอุปมา
2. การใช้ความเปรียบแบบอุปลักษณ์
3. การใช้ความเปรียบแบบอติพจน์
4. การใช้ความเปรียบแบบสมพจน์
5. การใช้ความเปรียบแบบนามนัย
6. การใช้ความเปรียบแบบปฏิพจน์
7. การใช้ความเปรียบแบบการอ้างถึง
8. การใช้สัญลักษณ์

ดังมีรายละเอียดต่อไปนี้

1. การใช้ความเปรียบแบบอุปมา (simile)

ความเปรียบแบบอุปมา คือ การเปรียบเทียบสิ่งหนึ่งกับอีกสิ่งหนึ่งซึ่งมีลักษณะอันโดดเด่นบางประการที่เหมือนกันหรือคล้ายกัน ปรากฏในรูปสมบัติหรือคุณสมบัติเป็นสำคัญ โดยใช้คำแสดงการเปรียบเทียบ เช่น กล ดุจ ดัง ประดุจ ประหนึ่ง ปูน ปาน ฟ่าง เพียง เล่ห์ แจก ราว คล้าย เท่า เสมอ เป็นต้น

วรรณคดียกย่องพระเกียรติที่ประพันธ์ขึ้นตั้งแต่สมัยกรุงศรีอยุธยาถึงกรุงรัตนโกสินทร์ตอนต้นปรากฏ

การใช้ความเปรียบแบบอุปมาเพื่อเปรียบพระมหากษัตริย์กับสิ่งต่างๆ ดังตัวอย่างต่อไปนี้

พระกฤษณ์สังวนโลกเพียง	พระพรหม
พระรอบรักรัษพยพิษณู	ผ่านฟ้า
พระผลาญพ่างพระสยม	ภูวนารถ ไล่แฮ
พระโปรดพยพระเจ้า	โปรดปราน ฯ

(ศิลปากร,กรม. 2540: 340)

จากข้างต้นคือเนื้อความบทหนึ่งของโคลงฉันฉนวนพ่ายที่กวีได้กล่าวถึงสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถว่า พระองค์ทรงสร้างและสงวนโลกไว้เหมือนพระพรหม ทรงรักษาดูแลแผ่นดินอย่างรอบคอบถ้วนถี่เหมือนพระนารายณ์ ทรงมีพระราชอำนาจปราบปรบภัยอย่างพระอิศวร และทรงพระกรุณาโปรดหมู่ประชากรเหมือนพระพุทธเจ้า ซึ่งการใช้ความเปรียบแบบอุปมาที่ปรากฏนี้เป็นกรกล่าวถึงพระคุณลักษณะอันโดดเด่นของเทพเจ้า และพระพุทธเจ้าว่าเหมือนกันกับพระคุณลักษณะที่มีอยู่ในองค์พระมหากษัตริย์

ความเปรียบเกี่ยวกับพระมหากษัตริย์ในโคลงฉันฉนวนพ่ายที่กวีใช้การอุปมาสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถกับเทพเจ้านั้น กวีได้กล่าวถึงพระปัญญาอันสว่างกระจ่างแจ้งของพระองค์กับพระอาทิตย์เปรียบพระสุรเสียงไพเราะเหมือนพระสุรเสียงของพระพรหม และพระสิริโฉมดั่งพระกามเทพ ไว้ว่า

พระเบญญูภาคเพียง	ทินกร
พระสำนยงปานสวร	สีหน้า
พระโฉมแจกศรีสมร	ภิมภาคย ไล่แฮ
พระแจ่มพระเจ้าจ้า	แจ่มอินทร ฯ

(ศิลปากร,กรม. 2540: 340)

นอกจากนี้ก็ยังได้เปรียบเทียบพระคุณลักษณะแห่งสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถว่า พระองค์ทรงเสียสละเหมือนพระกระรอนซึ่งเป็นวีรบุรุษในเรื่องมหากาพย์ตะยุท ทรงมีน้ำพระราชหฤทัยเสมอด้วยสายธารที่ไหลเชี่ยวและลึกซึ้ง พระองค์พระราชทานความสำเร็จดังพระวิษณุ และทรงเป็นยิ่งกว่ากวดที่กางกั้นเหนือแผ่นดิน ดังบทโคลงที่ว่า

พระทรงปรตยาคพิ้ง	พระกรรม
พระหาฤททยทมสินธุ์	ชัวยชรั้ง
พระทรงเสชณฉัน	พระพิษณู
พระภาคยไกรกลั้งกั้ง	แผ่นผงร ฯ

(ศิลปากร,กรม. 2540: 340)

กวีอุปมาสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถว่าทรงเป็นใหญ่ในทางธรรมดุจพระยม ทรงแก้วักล้าตั้ง
พญาไกรสรราชสีห์ ทรงมีพระปัญญาสว่างไสวเหมือนพระอาทิตย์ที่มีแสงโดยรอบ และทรงมีความอดทน
อดกลั้นเหมือนแผ่นดินทั้งสี่ทวีปอันแข็งแกร่ง ดังบทโคลงที่ว่า

พระทรงธรรมมิศรมแม่	พระธรรม
พระแก้วนกลไกรสร	แก้วนกล้า
พระญาณปางพันแสง	แสงรอบ เรืองแฮ
พระเกษมาเสมอหล้า	สี่แดน ฯ

(ศิลปากร,กรม. 2540: 341)

กวีกล่าวถึงพระฤทธิในสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถว่า พระองค์ทรงมีพระฤทธานุภาพปราบปราม
อริราชศัตรูตั้งพระรามปราบทศกัณฐ์ ดังบทโคลงที่ว่า

พระคุณพระครอบฟ้า	ดินขาม
พระเกียรติพระไกรแผน	ผ่านฟ้า
พระฤทธิปางพระราม	รอนราพ ไล่แฮ
พระก่อพระเกี้ยวหล้า	หลากสวรรค์

(ศิลปากร,กรม. 2540: 341)

กวีใช้ความเปรียบโดยอุปมาสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถว่าทรงลงโทษผู้กระทำความผิด ตั้ง
พระยมลงโทษ ทรงชำนาญการใช้กระบองเหมือนพระกิมะ ทรงศรเชี่ยวชาญดุจพระราม ทรงใช้ขอ
ปวงบาดและหอกขัดได้อย่างหาผู้ใดเสมอเหมือน ดังบทโคลงที่ว่า

พระทรงทัณทาสพยัங	ยมยุทท ยิงแฮ
ทรงคธาทยมภิม	เลิศล้ำ
กลทรงสรารูธ	ราเมศ พัยงพ้อ
ขบาศโจอมรพัน	ที่ทยม ๕

(ศิลปากร,กรม. 2540: 341)

ในโคลงด้นยวนพ่ายกวีได้กล่าวยกย่องสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถโดยการพรรณนาอุปมาถึงพระคุณลักษณะอันพิเศษในด้านต่างๆ ของพระองค์ ดังตัวอย่างต่อไปนี้

กวีกล่าวถึงพระปรีชาในด้านโหราศาสตร์ว่าพระองค์ทรงพยากรณ์ได้แม่นยำเหมือนองค์สัมมาสัมพุทธเจ้า นอกจากนี้ยังทรงมีพระปรีชาสามารถในการใช้อาวุธ อาคม ศาสตร์ และศิลป์ ดังบทโคลงที่ว่า

เชองโหรเหนแม่นแม่น	มุนิงศ
สบศาสตราคมยล	ล่งล้ำน
สบศิลป์ะสำแดงทรง	ทายาท ไล่แฮ
สบลีพาคมถ้วน	ถี้ถ่าง ๕

(ศิลปากร,กรม. 2540: 342)

กวีกล่าวเปรียบพระสติปัญญาอันล้ำเลิศของสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถว่าทรงรู้แจ้งทั้งโลกียะและโลกุตระตั้งพระพุทธรเจ้า ทั้งยังทรงปราดเปรื่องชำนาญในการป้องกันและแก้ไข ดังความที่ว่า

กลฉลยวฉลาดเรื้อง	แรงพุทธ เพรอศพ้อ
กลใจทยกลแจงอรรธ	ปล่งแปล้
โลกียโลกุตตร	รุดรวจ เวแฮ
กลกรรกลแก้แก้	ท่งชาญ ๕

(ศิลปากร,กรม. 2540: 342)

กวีได้ประพันธ์โคลงบทหนึ่งเพื่อแสดงถึงพระปัญญาของสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถว่าแจ่มแจ้งราวกับแสงอาทิตย์และแสงจันทร์ โดยทรงรื้อรอบในกาลทั้งสาม คือ อดีตกาล อนาคตกาล และปัจจุบันกาล ทรงเล็งเห็นทุกแห่งหนตลอดในภพทั้งสาม ความว่า

พระเบญญศรียิ่งเพียง	สุรย์จันทร์	แจ่มแฮ
อดีตานาคต	ปลั่งแปล้	
ปัจจุบันทั้งสามสรร	เพชฌุถึง	แถลงแฮ
เลงล่งไตรภพแท้	ทั่วทรยณ	ฯ

(ศิลปากร,กรม. 2540: 343)

กวีกล่าวเปรียบสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถว่าพระองค์ทรงมีลักษณะในการพระราชดำเนินงดงามเหมือนกับพระพุทธเจ้า ดังคำโคลงที่ว่า

สรรเพชญ์ปางศรีสรร	เพชฌุภาคย์
ยามโยคพระเจ้าช้าง	เผือกฝ้ายลีลาฯ

(ศิลปากร,กรม. 2540: 378)

ในตอนท้ายของโคลงต้นขานพ่ายกวีขอพระเกียรติสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถโดยการใช้ความเปรียบแบบอุปมาเพื่อกล่าวถึงชัยชนะของพระองค์ที่มีต่อขยวนว่า ชัยชนะและอาณาภาพของสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถนี้เสมอด้วยพระอาทิตย์ แม้แต่เมืองสวรรคก็อยู่ในอำนาจแห่งพระองค์ ชัยชนะของพระองค์เป็นตั้งอาณาภาพของพระอินทร์ และเพราะพระบุญญาบารมีของพระองค์จึงทำให้เมืองต่างๆ เข้ามาพึ่งพระบารมี ดังปรากฏในบทโคลงต่อไปนี้

ชยชยานุภาพทั่ว	ทวมทิน	กรแฮ
เมืองเทพคนธรรพๆ	อยู่ถ้อย	
ชยชยพ้อพยงอินทร	นุภาพ	
บุญเบอกเมืองถ้วนร้อย	รอบถวาย	ฯ

(ศิลปากร,กรม. 2540: 384)

คำฉันท์สรรเสริญพระเกียรติสมเด็จพระพุทธเจ้าหลวงปราชญ์ทอมีการกล่าวเปรียบเทียบอุปมาพรรณนาพระมหากษัตริย์เมื่อเสด็จถึงที่พระราชวังว่ามีเหล่าเสนาข้าราชการบริวารจำนวนมากเข้าเฝ้าทูลละอองธุลีพระบาท คุณพระองค์ทรงเป็นดวงจันทร์ที่ล้อมรอบด้วยหมู่ดาว และเมื่อเสด็จเข้าที่ประทับอันงดงามที่แวดล้อมด้วยบาทบริจาริกาจำนวนมาก พระองค์ก็ทรงเป็นดังพระอินทร์ที่เสด็จประทับในไพชยนต์วิมาน ดังคำประพันธ์ที่ว่า

เสนาทั้งปวง	เสด็จถึงวังหลวง
คุณดารากร	นั่งเฝ้าเรียงรัน
ในหว่างอำพัน	ประดับพระจันทร์
สุนทรวรรณ	อัมพรเวหา
แสนนางนองเฝ้า	เสด็จในปราสาท
คุณจอมรา	เลิศพันพรรณนา
	ฝ่ายซ้ายฝ่ายขวา
	เสด็จในไพชยนต์

(ศิลปากร, กรม. 2545 ข: 49)

วรรณคดีของพระเกียรติสมัยธนบุรี คือ โคลงยอพระเกียรติพระเจ้ากรุงธนบุรี พบว่ากวีได้ใช้ความเปรียบเทียบอุปมาว่าพระมหากษัตริย์เหมือนดังพระนารายณ์อวตารสู่โลก ดังบทโคลงที่ว่า

เสมอองค์วิริวัชร์เรือง	รงค์รุท
ล่องพาหนะครุฑ	สู่หล้า
ฤจรรจากเกษียรสมุทร	มาทวีป นีแฮ
เนื้อหน่อพุทธพงศ์กล้า	ก่อสร้างโพธิญาณ ฯ

(ศิลปากร, กรม. 2539 ก: 277)

ในโคลงบทหนึ่งก็กล่าวเปรียบเทียบอุปมาพระมหากษัตริย์คุณในพระเจ้ากรุงธนบุรีกับพระอิศวรว่ามีมากล้นด้วยการที่พระองค์ทรงคุ้มครองดูแลให้ประชานรอดพ้นจากอันตราย ความว่า

พระคุณอนเนกเถ้า	สยามภู
ยกหมุ่นรชนชู	ชีพไว้
ทรงธรรมิกราชตรู	ตราโลก
เป็นมกฎแก่นไ้	ทั่วทำวฤาเสมอ ๕

(ศิลปากร,กรม. 2539ก: 279)

การใช้ความเปรียบเกี่ยวกับพระมหากษัตริย์แบบอุปมาที่ปรากฏในวรรณคดีของพระเกียรติสมัยกรุงธนบุรี กวีได้กล่าวถึงสมเด็จพระเจ้ากรุงธนบุรีว่าทรงเป็นดวงจันทร์ที่แวดล้อมด้วยดวงดาว อันหมายถึงบาทบริจาริกา ดังบทโคลงต่อไปนี้

มาทูลถนอมบาทไ้	ขจรขจาย
ดูดุจดาราราย	เรือฟ้า
ล้อมจันทร์พิมลหมาย	หมดเมฆ
จันทร์แจจอมภพหล้า	เลิศล้วนควรม ๕

(ศิลปากร,กรม. 2539ก: 282)

วรรณคดีของพระเกียรติสมัยกรุงรัตนโกสินทร์ตอนต้นกวีได้ใช้ความเปรียบแบบอุปมาเพื่อยกพระเกียรติพระมหากษัตริย์ ซึ่งปรากฏในโคลงฉันท์เฉลิมพระเกียรติพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย ดังตัวอย่างต่อไปนี้

บารมีมาบ่อยแม่	มากเหลือ
ปางสมุทราตีฟองพัน	คลื่นครั้น
ปัญญายิ่งใหญ่เฝือ	พุ่มท่อม
แสนสุขเมรุต่ำตื้น	ไปปาน ๕

(ตรึง,พระยา. 2547: 240)

จากโคลงบทดังกล่าวกวีได้อุปมาพระบารมีในพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย ที่พระราชทานแก่พสกนิกรว่ามีมากล้นเช่นเดียวกับระลอกคลื่นในมหาสมุทรที่ซัดสาดอยู่ตลอดเวลา

นอกจากนี้ก็ได้กล่าวเปรียบพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัยว่าทรงเป็นดังเทพเจ้า
ดังตัวอย่างต่อไปนี้

ก็กล่าวเปรียบว่าพระองค์ทรงเป็นเสมือนพระอิศวรที่เสด็จมาปกครองโลก ดังบทประพันธ์ที่ว่า

ปางองค์บรมเมศแมน	มารัง- สฤษฏ์แฮ
ยกพยุหสรวงสวรรค์	สู่ด้าว
ขนานนอบนขบ้ง	คมบาท
เชิญมิ่งมกุฏท้าว	นั่งเมือง ฯ

(ตรึง, พระยา. 2547: 248)

พระพรประสิทธิ์ทั้ง	โลกา
แสนกษัตริย์บัคัล	ทั่วท้าว
พระคุณยิ่งสหัสสา	แสนเดช
ดุจอิศวรเป็นจ้าว	โลกถึง ฯ

(ตรึง, พระยา. 2547: 248)

พระองค์ทรงเป็นเหมือนพระอินทร์ที่เสด็จจากสวรรค์ชั้นดาวดึงส์ เนื่องด้วยในรัชสมัยของ
พระองค์ทรงมีช้างเผือกมาสู่พระบารมีอันมีลักษณะเปรียบได้กับช้างเอราวัณพาหนะของพระอินทร์ ดังบท
โคลงที่ว่า

ปางองค์อมรเมศแม่	อมรินทร์
ผ่านพิภพดาวดึงส์	เด่นฟ้า
พร้อมโกศวรโกศิน	ครองครอบ
แสนอัปสรชรั้งหน้า	นอบถวาย ฯ

(ตรึง, พระยา. 2547: 248)

พระทรงคชเศวตล้ำ	ลักขณา
คือสุรราชอินทร์องค์	อาสน์อ้าง

เป็นเอกอิศวรvara
 บันฑุกัมพลพ้าง

ฤทธิยั้ง
 พิศเพียง ฯ

(ตรึง,พระยา. 2547: 249)

การเปรียบพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัยในลักษณะการอุปมากับพระพรหม โดยการกล่าวถึงพระเมตตาธรรม พระมหากุณาธิคุณ อันหมายรวมได้ถึงคุณธรรมแห่งพระพรหม ดังบทโคลงที่ว่า

ปางองค์มหาราชให้ ธาดา

เสวยสุขภิรมย์มาน

เชี่ยวชาญ

พระเจริญพระเมตตา

เนื่องนิจ

ทรงพระการุญแล้

เลิศหลาย ฯ

(ตรึง,พระยา. 2547: 249 - 250)

กวีกล่าวถึงพระบรมเดชานูภาพอันมากยิ่งขึ้นในพระองค์ที่เปรียบเสมือนพระเดชานูภาพของพระพรหม ดังบทโคลงที่ว่า

พระเดชพุลโกศพัน

ภูมิกาด เราพ่อ

พระเดชจรัสวงเลย

ล่องฟ้า

พระเดชดุจจรจาก

จอมสี่ หน้าแฮ

พระเดชดุลงหล้า

เล่าฤฯ ฯ

(ตรึง,พระยา. 2547: 269)

การใช้ความเปรียบแบบอุปมาในกลอนเพลงยาวสรรเสริญพระเกียรติพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว ปราบกฏการใช้ความเปรียบเกี่ยวกับพระองค์อันแสดงให้เห็นถึงการยกย่อง เทิดทูน และสำนึกในพระมหากุณาธิคุณของกวีที่มีต่อพระมหากษัตริย์ดังตัวอย่างต่อไปนี้

ขอเฉลิมเพิ่มพูนพระเกียรติยศ ยุคลบทบทพิตรอดิศร
 ถวัลย์ราชราชชัยในนคร **ดั่งทินกรแจ่มฟ้าทั่วธานี**
 ลอยสว่างกลางสวรรค์ชั้นทวีป ได้ขึ้นชีพทั่วจังหวัดพึงรัศมี
 (นายมี มหาเดเล็ก. 2530: 1)

กลอนเพลงยาวข้างต้นกวีกล่าวถึงความร่มเย็นเป็นสุขในการปกครองประเทศของพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว โดยกล่าวเปรียบว่าพระองค์ทรงเป็นดั่งดวงจันทร์ที่ส่องสว่างทั่วท้องฟ้าและแผ่นดิน นอกจากนี้กวีได้กล่าวถึงพระมหากรุณาธิคุณในพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวว่ามีมากเหลือคณานับเปรียบได้กับความยิ่งใหญ่ของเกษียรสมุทร ดั่งบทกลอนที่ว่า

พระคุณสุดดั่งสมุทรน้ำนมสวรรค์ มาเจือปนเลี้ยงโลกให้โศกถอน
 (นายมี มหาเดเล็ก. 2530: 6)

ในกลอนเพลงยาวสรรเสริญพระเกียรติพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวปรากฏการเปรียบเทียบอุปมาโดยกวีกล่าวถึงพระบุญญาธิการในพระองค์ว่าเป็นเหมือนฝนทิพย์ที่บันดาลให้การดับเพลิงที่เผาไหม้บ้านเรือนราษฎรสำเร็จลงได้ ดั่งบทกลอนที่ว่า

เข้าจุดชักตัดสาตอยู่ขาดฉ่า โยทกาแยงยุบอุปถัมภ์
 พระเพลิงร้ายพระพายรื้อกระพือทำ ก็แพ้อำนาจองค์พระทรงบุญ
ดั่งฝนฟ้าห่าแก้วแผ้วระงับ มาเด็ดดับเพลิงร้ายให้หายหนุน
 เห็นถนัดอัศจรรย์อนันต์คุณ พระการุญรักรราษฎรบำบัดภัย ฯ
 (นายมี มหาเดเล็ก. 2530: 8)

กวีได้อุปมาพระราชกรณียกิจในพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวที่ทรงบำรุงพระพุทธศาสนาและพระราชทานสิ่งต่างๆ แก่ผู้ยากไร้ว่าทรงเป็นดั่งพระเวสสันดรผู้บำเพ็ญทานบารมี ดั่งบทกลอนที่ว่า

ยิ่งพูนเพิ่มก็ยิ่งเต็มพระกุศล บำเพ็ญผลมิได้ขาดในศาสนา
 ไม่เสื่อมสูญพูนพระราชศรัทธา **ดั่งมหาเวสสันดรไม่ร้อนรน**

โรงงานให้ไม้ขาดพระราชทรัพย์
ทั้งคาวหวานเข้าเย็นไม่เว้นคน

ออกจ่ายจับเจ็จจานหวานกุศล
ออกสับสนแซ่ซ้องมากองกิน

(นายมี มหาตเล็ก. 2530: 17)

พระยาไชยวิชิต (เผือก) ได้ประพันธ์โคลงและกลอนยอพระเกียรติสามรัชกาลเพื่อเฉลิมพระเกียรติพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช พระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย และพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว ซึ่งปรากฏการใช้ความเปรียบแบบอุปมาดังตัวอย่างต่อไปนี้

พระเดชดุจร่มฟ้า	เย็นดิน
คือรศอำมฤตยริน	เรียเกล้า
กระษัตร์ทั่วธรณินทร	ในทวีป นีนา
เอาพระเดชปกแผ่	อยู่เพียงโพธิ์ทอง

(ไชยวิชิต (เผือก), พระยา. 2518: 2)

จากความข้างต้นกวีอุปมาพระเดชานุภาพแห่งพระบรมกษัตริยาธิราชเจ้าทั้งสามพระองค์ว่าเปรียบได้ดั่งร่มเงาที่ปกแผ่ประเทศให้อยู่เย็นเป็นสุข เป็นน้ำอมฤตที่ไปรยปรายปกเกล้าราษฎร ซึ่งพระบรมเดชานุภาพทั้งนั้นเป็นดั่งร่มโพธิ์ทองของกษัตริย์เมืองต่างๆ

ในด้านพระปรีชาญาณอันกระจ่างหยั่งรู้แห่งพระมหากษัตริย์ทั้งสาม กวีได้อุปมาเปรียบกับแสงอาทิตย์ที่ส่องสว่าง พระสิริโฉมงดงามเช่นดวงจันทร์แจ่มกระจ่าง พระราชดำรัสดูพระธรรมเทศนาอันน้อมนำพสกนิกรสู่ความเจริญ ดังบทโคลงที่ว่า

พระญาณส่องโลกย์เพียง	พันแสง	ส่องแฮ
พระแจ่มคือจันทร์แจ่ม	จรัสล้ำ	
พระตรัสฟ้างพระแสดง	โดยศาสน์	
จุงจิตรนิกรสู่ฟ้า	ขึ้นที่ชมสวรรค์ ฯ	

(ไชยวิชิต (เผือก), พระยา. 2518: 3)

ก็กล่าวอุปมาพระมหากษัตริย์ผู้ทรงพระแสงขรรค์ว่าทรงเป็นดังพระวิษณุที่เสด็จลงมาดูแลโลก และปราบอริร้าย ดังบทโคลงที่ว่า

พระแสงขรรค์เพชรไ้	ท่านทรง
ฟ้างพระพิศณุพงษ์	ผ่านฟ้า
พระเสด็จจำแลงลง	โลมโลกย์ นี้แฮ
ปราบอรินร่อนฆ่า	ข่มมล้างลาญเข็ญ ฯ

(ไชยวิจิต (เผือก), พระยา. 2518: 5)

ก็อุปมาถึงพระบรมเดชาภาพในพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทั้งสามพระองค์ว่างดงามสุกสกาวดั่งแสงของหมู่ดาวและดวงจันทร์บนท้องฟ้า ปราภฏาในบทโคลงที่ว่า

พระเดชดุจภาคพื้น	อากาศ
ประดับดวงดาวดาษ	ตื่นฟ้า
ยิ่งพิศยิ่งโอภาษ	พวยพุ่ง
ดังพระจันทร์แจ่มหล้า	โลกย์เหลื่อนลอยโพยม ฯ

(ไชยวิจิต (เผือก), พระยา. 2518: 13)

พระยาไชยวิจิต (เผือก) ได้กล่าวถึงพระฤทธาภาพแห่งพระมหากษัตริย์ว่าเป็นเสมือนดวงอาทิตย์ที่เฝ้าผลาญศัตรูให้พินาศไป ยังมาซึ่งความสุขแก่ประเทศ บรรดาเมืองต่างๆ ล้วนถวายเครื่องบรรณาการแสดงความจงรักภักดี ดังบทโคลงที่ว่า

พระฤทธิโอภาษเพียง	ทินกร
ผลาญเฝ้าไฟรื้ออน	หักห้าว
อยุทธยามหานคร	เขษมศุข ไซ้แฮ
ทุกเทศทุกไท่ท้าว	ส่วยซ้องมาถวาย ฯ

(ไชยวิจิต (เผือก), พระยา. 2518: 17)

นอกจากนี้กวีได้ใช้ความเปรียบว่าพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราชทรงเป็นดั่ง
จักรที่กางกั้นเหนือแผ่นดินนำมาซึ่งความร่มเย็นเป็นสุข ดังบทกลอนที่ว่า

สมเด็จพระเพท็ญ์บรมนารถ	พระบาทตั้งจักรขึ้นกั้นหล้า
ทรงมหาอนุภาพได้ปราบดา	เปนมหาสมมุติวิสุทธิวงษ์
เสด็จมาปราบเข็ญให้เย็นยุค	เกษมสุขขึ้นชมสมประสงค์
บ้านเมืองกลับฟื้นคืนคง	สืบวงศ์กระษัตรามาช้านาน

(ไชยวิจิต (เผือก), พระยา. 2518: 27)

ลิลิตตะเลงพ่าย บทพระนิพนธ์ในสมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระปรมานุชิตชิโนรส
เป็นวรรณคดีขอพระเกียรติที่แต่งขึ้นในสมัยกรุงรัตนโกสินทร์ตอนต้น หากแต่เนื้อหาเป็นการกล่าวถึง
พระราชกรณียกิจ และขอพระเกียรติสมเด็จพระนเรศวรมหาราช พระมหากษัตริย์ในสมัยกรุงศรีอยุธยา
แม้กระนั้นความเปรียบที่ไพเราะคมคายเกี่ยวกับสมเด็จพระนเรศวรมหาราชก็ยังคงปรากฏอย่างเด่นชัด
โดยเฉพาะการใช้ความเปรียบแบบอุปมา ดังตัวอย่างต่อไปนี้

กวีกล่าวถึงพระฤทธิในการปราบปรามอริราชศัตรูในสมเด็จพระนเรศวรมหาราชว่า เป็นเหมือน
พระฤทธิของพระรามที่ปราบทศกัณฐ์ ดังบทโคลงที่ว่า

บุญเจ้าจอมภพพื้น	แผ่นดินสยาม
แสงพระยศยินขาม	ขาดเกล้า
พระฤทธิตั้งฤทธิราม	รอนราพณ์ แลฤ
ราญอริราชแผ้ว	แผกแพ้ทุกกาย

(ปรมานุชิตชิโนรส, สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระ . 2539: 2)

กวีกล่าวถึงพระยศเพื่อให้มีความหมายถึงสมเด็จพระนเรศวรมหาราชว่า พระองค์ทรงครองราชย์
อันนำมาซึ่งความร่มเย็นเป็นสุขแก่พสกนิกร พระยศหรือพระองค์นั้นเปรียบเหมือนกับพระจันทร์ที่ลอยเด่น
ส่องสว่างอยู่กลางฟากฟ้า ดังบทโคลงที่ว่า

เสด็จเสวยศวรรยศอ้าง ไอศูรย์ สรวงฤ
 เย็นพระยศ**ปุนเดือน** เด่นฟ้า
 เกษมสุขส่องสมบุรณ์ บานทวีป
 สว่างทุกข์ทุกธเรศหล้า แห่ล่งลั่นสรรเสริญ

(ปริมาณขิตชินนโรส, สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระ . 2539: 2)

กวีกล่าวเปรียบโดยการอุปมาสมเด็จพระนเรศวรมหาราช และพระเอกาทศรถผู้ทรงช้างศึกว่า
 ดูเหมือนพระอินทร์ทรงช้างเอราวัณ ซึ่งเมื่อศัตรูเห็นแล้วก็จะขลาด และหวาดกลัว ดังบทโคลงที่ว่า

สองไทรราชชั้น ทรงสาร คีกเฮย
ดูดั่งองค์มัมพาน ผ่านฟ้า
 เถลิงสมิทิตชาธาร ทิพยพ่าหน้ นันฤ
 ล้อสูรศึกกล้า เสื่อมแกลั่วกล้วหนี

(ปริมาณขิตชินนโรส, สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระ . 2539: 74)

การชมภาพความงามของพระสมเด็จพระนเรศวรมหาราชเมื่อคราวกระทำยุทธหัตถีกับพระมหา
 อูปราชในลิลิตตะเลงพ่าย กวีได้อุปมาว่าสมเด็จพระนเรศวรมหาราชทรงเป็นดังพระอินทร์ผู้ทำศึกกับ
 ท้าวไพจิตราสูร และทรงเป็นดังพระรามที่รบกับทศกัณฐ์ ดังบทโคลงที่ว่า

งามสองสุริยราชล้ำ เลอพิศ นาพ้อ
ฟ่างพัชรินทรไพจิตร คีกสร้าง
 ฤกรมเริ่มรณฤทธิ รบราพณ์ แลฤ
 ทุกเทศทุกทิศอ้าง อื่นให้ไปเทียม

(ปริมาณขิตชินนโรส, สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระ . 2539: 120)

กวีกล่าวถึงเนื้อหาที่สมเด็จพระวันรัตแห่งวัดป่าแก้วกล่าวอุปมาเปรียบเทียบการกระทำยุทธหัตถีของ
 สมเด็จพระนเรศวรมหาราชที่มีชัยชนะต่อพระมหาอูปราชว่า เหมือนพระพุทธรูปเจ้าทรงชนะหมู่มารผจญ
 ดังบทโคลงต่อไปนี้

เจกพระสรรเพชญ์ผู้	ธรรมาศร
เถลิงอาสน์อปราชาติ	ภาคใต้
วรวฤกษ์โพธิโมลิต	เฉลิมโลก แลเฮย
เสวยวิมุตติลาภได้	แผ่จ้จ้เสี้ยนเค็กสมร

(ปริมาณุชิตชิโนรส,สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระ . 2539: 132)

พระตรีโลกนาถแผ้ว	แผ่จ้จ้จมาร
เจกพระราชสมภาร	พี่น้อง
เสด็จไร่พิริยะราญ	อรินาศ ลงนา
เสนอพระยศยินก้อง	เกียรติท้าวทุกพาย

(ปริมาณุชิตชิโนรส,สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระ . 2539: 134)

ความเปรียบเทียบอุปมาที่ปรากฏในโคลงต้นเรื่องปฏิสังขรณ์วัดพระเชตุพน พระนิพนธ์ในสมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระปริมาณุชิตชิโนรสทรงเปรียบพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวว่าทรงทำนุบำรุงพระพุทธศาสนาให้เจริญรุ่งเรืองเช่นเดียวกับพระเจ้าอโศกมหาราช ดังคำประพันธ์ที่ว่า

ศรีศุภสุนทรสวัสดิ์ พิพัทธพิพิธคุณ วิบุลยบุญญาฤฤก อธิกท้าวราชตรี ศรีอโยท
เยศภพ สบแขวงแคว้นแผ่นดินสยาม งามพระศาสนาอุฬาร **ปานปางบุบผบุรินทร์ บดินทราศิกราช**
รังเร่อมสาสน์อรุณ ผดุงชินบุตรสุททเทศ ฯ

(ปริมาณุชิตชิโนรส,สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระ. 2547: 25)

จากการศึกษาการใช้ความเปรียบเทียบอุปมาในวรรณคดีของพระเกียรติตั้งแต่สมัยกรุงศรีอยุธยา ถึงกรุงรัตนโกสินทร์พบว่ามี การเปรียบพระมหากษัตริย์กับบุคคลอื่น และสิ่งอื่น เช่น พระพุทธเจ้า เทพเจ้า บุรพมหากษัตริย์ และสิ่งมีค่า เป็นต้น อันแสดงให้เห็นถึงคุณสมบัติที่ปรากฏมีในองค์พระมหากษัตริย์ที่สัมพันธ์กับสิ่งที่นำมาเปรียบอ้าง ซึ่งแสดงให้เห็นถึงความคิดที่ยกย่องเทิดทูนพระองค์นอกรู้นอกจากทรงเป็นผู้ปกครองประเทศ

2. การใช้ความเปรียบแบบอุปลักษณ์ (metaphor)

ความเปรียบแบบอุปลักษณ์ คือ การเปรียบเทียบของสิ่งหนึ่งว่ามีคุณสมบัติร่วมหรือเช่นเดียวกันกับอีกสิ่งหนึ่ง โดยใช้คำเปรียบ เป็น คือ หรือไม่ปรากฏคำเปรียบก็ได้ ซึ่งในวรรณคดีขอพระเกียรติปรากฏการใช้ความเปรียบแบบอุปลักษณ์เพื่อการขอพระเกียรติพระมหากษัตริย์ ดังตัวอย่างต่อไปนี้

พรหมพิษณุบรมศรเจ้า จอมเมรุ มาศแฮ

ยเมศมารุตอร	อาศนม้า
พยุคนิกุเพนทรา	สุรเสพย
เรื่องรวีรจ่า	แจ่มจันทร์ ฯ

(ศิลปากร,กรม. 2540: 331)

จากบทประพันธ์ข้างต้นของโคลงต้นยวนพ่าย กวีได้กล่าวถึงเทพ 11 องค์ ได้แก่ พระพรหม พระวิษณุ พระอินทร์ พระยม พระมารุต พระพิรุณ พระอัคนี ท้าวฤเวร พระอาทิตย์ พระจันทร์ ที่เสด็จมารวมเป็นสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถ เพื่อพระองค์จะได้ทรงดำรงรักษาโลกโดยมีทวยเทพช่วยให้พระองค์ประสพแต่ชัยชนะ

การกล่าวเปรียบสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถว่าทรงเป็นพระพุทธรเจ้า กวีได้ใช้ความเปรียบแบบอุปลักษณ์โดยไม่มีคำเชื่อม ดังคำประพันธ์ต่อไปนี้

สรรเพชญ์ภูวนารถเกล้า การยuth ยิงแฮ

(ศิลปากร,กรม. 2540: 349)

สรรเพชญ์ภูวนาถแสรัง เสด็จดล ด่วนฤฯ

(ศิลปากร,กรม. 2540: 360)

สรรเพชญ์คิโครินทร์น้ำ แลหลัง ถ่องแฮ

(ศิลปากร,กรม. 2540: 360)

สรรเพชญ์ฟ้างศรีสรร

เพชญภาคย์

(ศิลปากร,กรม. 2540: 378)

สรรเพ็ชญ์ภิกโขธิเกล้า

สงสาร

(ศิลปากร,กรม. 2540: 379)

กวีได้กล่าวเปรียบเทียบแบบอุปลักษณะโดยไม่มีคำเชื่อมว่าสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถทรงเป็นพระนารายณ์ ความว่า

ชยชยศโยคเจ้า

จักรกรี

(ศิลปากร,กรม. 2540: 383)

ในโคลงฉันฉนวนพ่ายปรากฏการใช้ความเปรียบเทียบแบบอุปลักษณะ โดยมีคำเชื่อมเพื่อแสดงให้เห็นว่าชัยชนะของสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถเป็นเช่นเดียวกับชัยชนะที่พระรามมีต่อทศกัณฐ์ ดังบทโคลงที่ว่า

ชยชยอำนาจ้าว

คือราม

รอนราพล่วงลงกา

แผ่นแผ่น

ชยชยดิ่งติดตาม

มารมารค นั้นฤ

ชยชยชนะได้แก้ว

ครอบครอง ฯ

(ศิลปากร,กรม. 2540: 383)

คำฉันท์สรรเสริญพระเกียรติสมเด็จพระพุทธเจ้าหลวงปราชญ์ทอง กวีได้ใช้ความเปรียบเทียบอุปลักษณะเพื่อแสดงให้เห็นว่าพระองค์คือพระพุทธรูปที่บรรดาเทวดาและมนุษย์ต่างเคารพบูชา ดังคำฉันท์ที่ว่า

พระองค์คือบรมสยาม-

ภูษณานโมลี

เทวานานนรังตรี

ภพถวายนมัสการ

(ศิลปากร,กรม. 2545ข: 19)

กวีได้กล่าวเปรียบสมเด็จพระพุทธเจ้าหลวงปราสาททองโดยการอุปลักษณะที่ว่าพระองค์ทรงเป็น
พระพุทธเจ้า ดังปรากฏในเนื้อความที่กล่าวถึงพระอินทร์ว่าจะเสด็จลงมาช่วยสมเด็จพระเจ้าปราสาททอง
ในการพระราชพิธีลบศึกราช ความว่า

ควรภูจากทิพย์ศุบัติ
มุนินทร์ลบศึกราช

ช่วยพระมุนี

(ศิลาปรกร,กรม. 2545ช: 30)

นอกจากนี้กวียังได้ขอพระเกียรติสมเด็จพระเจ้าปราสาททองว่าทรงเป็นพระโพธิสัตว์ที่เสด็จมา
บำรุงค้ำจุนพระพุทธศาสนา ดังคำประพันธ์ที่ว่า

องค์สรรเพชญ์พุทธางกูร
บรมพุทธศาสนา

เสด็จมากำหนด

(ศิลาปรกร,กรม. 2545ช: 29)

กวีได้ใช้ความเปรียบแบบอุปลักษณะว่าสมเด็จพระเจ้าปราสาททองทรงเป็นผู้ทรงไว้ซึ่งจักร
อันหมายถึงพระนารายณ์ ดังคำประพันธ์ต่อไปนี้

เสนาบดีรับ
ทูลแถลงคดีมี

พระโองการจักรี
นยนี้ตติเบาราณ

(ศิลาปรกร,กรม. 2545ช: 24)

ปางนั้นก็จะถึงทำนาย
นรินทร์เสด็จไคลคลา

องค์พระนารายณ์

(ศิลาปรกร,กรม. 2545ช: 26)

โคลงเฉลิมพระเกียรติสมเด็จพระนารายณ์มหาราชมีการใช้ความเปรียบพระมหากษัตริย์โดย
อุปลักษณะถึงพระบรมเดชาภาพในพระองค์ว่าเป็นฉัตรที่กางกั้นเหนือพระราชบัลลังก์กษัตริย์กัมพูชา ทั้งนี้

กษัตริย์แห่งกัมพูชาจึงถวายเครื่องราชบรรณานาการเพื่อแสดงความจงรักภักดีแด่พระองค์มาโดยตลอด
ดังบทโคลงที่ว่า

ในกัมพูชเอก	กรุงไกร
อินทปรัฐานไฉ	อาสน์นั้น
เอาพระเดชภูวไนย	ยกนาค
ไปปกเป็นจักรกัน	ก่อให้คงตรง ฯ

(ศิลปากร, กรม. 2545ก: 655)

วรรณคดีของพระเกียรติสมัยธนบุรี คือ โคลงยกพระเกียรติพระเจ้ากรุงธนบุรี พบว่ากวีได้ใช้ความ
เปรียบเทียบอุปลักษณ์ว่าพระมหากษัตริย์ทรงเป็นพระโพธิสัตว์ผู้บำเพ็ญบารมี ดังบทโคลงที่ว่า

เสมอองค์หริวัริษเรือง	รงค์รุท
ล่องพาหนะครุฑ	สู่ห้ำ
ฤจรรจากเกษียรสมุทร	มาทวีป นี้แฮ
เนื้อหน่อพุทธพงศ์กล้า	ก่อสร้างโพธิญาณ ฯ

(ศิลปากร, กรม. 2539ก: 277)

นอกจากนี้กวีได้ใช้ความเปรียบเทียบอุปลักษณ์เพื่อแสดงให้เห็นว่าพระองค์นั้นทรงเปรียบเป็นบิดา
มารดาของพสกนิกรทั้งแผ่นดิน ทรงเป็นครูผู้สอนสั่งคนทั้งโลก ทรงเป็นผู้นำทางแห่งการหลุดพ้นใน
วิญสงสารแก่สัตว์ทั้งหลาย และทรงเป็นทรัพย์ที่ยังความสุขแก่พสกนิกร ดังบทโคลงที่ว่า

พระเดี่ยวบุญลาภเลี้ยง	ประชากร
เป็นบิดูรมาตร	ทั่วห้ำ
เป็นเจ้าของครูสอน	สั่งโลก
เป็นสุขทุกถ้วนหน้า	นิกรทั้งชายหญิง ฯ

เป็นที่พำนักถาวร	นรชน
เป็นที่กรุณาคน	ยากไร้
เป็นที่ส่งสัตว์ดล	เมืองโมกข์
เป็นทรัพย์ปัจจุบันให้	หัวหน้าเมืองเขมม ฯ

(ศิลปากร, กรม. 2539: 289)

วรรณคดีของพระเกียรติสมัยกรุงรัตนโกสินทร์ตอนต้นปรากฏการใช้ความเปรียบแบบอุปลักษณ์ เพื่อยกย่อง เทิดทูนพระมหากษัตริย์โดยกวีจะกล่าวเปรียบพระมหากษัตริย์ว่าทรงเป็นเทพเจ้าในลักษณะ เดียวกันกับที่ปรากฏในสมัยกรุงศรีอยุธยาและกรุงธนบุรี ดังตัวอย่างต่อไปนี้

กวีกล่าวเปรียบพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราชในโคลงสรรเสริญพระเกียรติ พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกย์ว่าพระองค์ทรงเป็นพระนารายณ์ผู้ดับทุกข์เข็ญให้กับพสกนิกร ดังบทโคลงที่ว่า

พระ ทรงอิสรภาพเรื่อง	เรื่องฤทธิ์
พระ ดับเข็ญคือพิษ	ญู่แท้
พระ คุณอนเนกนิตย์	นับร่ำ ไฉนนา
พระ บาทบำรุงให้	ฟ่องพื้นศาสนา ฯ

(ชำนาญ, พระ. 2546: 49)

คือองค์หริรักษ์	ราม่า อิราชเฮย
ปราบอบสุรพาลา	เหล่าร้าย
เสด็จแสดงมहिทธิมหา	สุรภาพ
มาเตรียมตรีภพฝ่าย	แผ่นฟ้าสาธุการ ฯ

(ชำนาญ, พระ. 2546: 56)

นอกจากนี้พระชำนาญได้กล่าวถึงการที่บรรดาสมณะ ชี พราหมณ์ และเหล่าขุนนาง ข้าราชการกราบบังคมทูลอัญเชิญพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช เมื่อครั้งทรงเป็น สมเด็จพระเจ้าพระยามหากษัตริย์ศึกให้ทรงปราบดาภิเษกเป็น ปิ่นปักไฟร่ำฟ้า อันหมายถึงให้พระองค์ทรงเป็น

สิ่งมีค่าที่อยู่สูงสุด คือพระมหากษัตริย์ ดังบทโคลงที่ว่า

สมณพราหมณ์พฤฒิปฐม มนตรี
 อารามน์ไทธิบดี ผ่านหล้า
 ปราบดาภิเษกศรี สมบัติ เสวยแฮ
 เป็นปิ่นปักไพร่ฟ้า ร่มกึ่งเศศกล ๙

(ชำนาญไวยากร, พระ. 2546: 60)

ในโคลงต้นสรรเสริญพระเกียรติพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัยมีการใช้ความเปรียบเทียบอุปลักษณ์พระองค์ว่าทรงเป็นพระอินทร์ ดังบทโคลงที่ว่า

พระทรงคชเศวตล้า ลักษณะ
 คือสุราชินทร์องค์ อาสน์อ้าง
 เป็นเอกอิศวรวรา ฤทธิยั้ง
 บัณชุกัมพลพ้าง พิศเพียง ๙

(ตรัง, พระยา. 2547: 249)

กวีกล่าวว่าพระองค์ทรงเป็นพระพรหมโดยกล่าวเปรียบกับพระสุรเสียงอันสดใสไพเราะของพระองค์ ดังบทโคลงที่ว่า

พระเดชมามีก้อง ไกรเกรียง
 พระเดชบุรบทระปือ โหล่งล้วน
 พระเดชสุรใสเสียง กมลเศ
 พระเดชทศถ่องถ้วน ถึธรรม ๙

(ตรัง, พระยา. 2547: 269)

ในโคลงและกลอนยอพระเกียรติสามรัชกาล พระยาไชยวิชิต (เผือก) กล่าวถึงพระสิริโฉมแห่งรัชกาลที่ 1 ถึงรัชกาลที่ 3 แห่งพระบรมราชจักรีวงศ์ว่างามเช่นดวงจันทร์แจ่มกระจ่าง ดังบทโคลงที่ว่า

พระญาณส่องโลกย์เพียง พันแสง สองแฮ

พระแจ่มคือจันทร์แจ่ง	จรัสหล้า
พระตรัสฟ้างพระแสง	โดยศาสน์
จงจิตรนิกรสุฟ้า	ขึ้นซึ้งมสวรรค์ ฯ

(ไชยวิชิต (เผือก), พระยา. 2518: 3)

กวีได้กล่าวขอพระเกียรติพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช โดยพรรณนาถึงความงามของพระราชรถ พระราชยานในพระองค์ว่างดงามดุจพระราชรถพระอิสริยยศ และกล่าวเปรียบว่าพระองค์ทรงเป็นพระอาทิตย์ที่ทรงราชรถมายังพื้นแผ่นดิน ดังบทโคลงที่ว่า

ราชรถจรเข้เรือง	รังษี
บุษบกพิมานมณี	โตกตั้ง
เทียมรถพระศลี	ลอยโลกย์ ลงแฮ
คือพระสุริย์เสด็จยัง	อยู่เหยี่ยมภูวดล ฯ

(ไชยวิชิต (เผือก), พระยา. 2518: 7)

กวีกล่าวถึงพระเกียรติคุณอันปรากฏในสามรัชกาล โดยเปรียบกับพระอาทิตย์และพระจันทร์ที่อยู่คู่กาลกับโลก และกล่าวถึงพระเกียรติยศความสามารถพรรณนาได้หมดสิ้น

พระเกียรติพระกฤษณเกล้า กรุงทวาร วดีแฮ	
คือคู่สุริยจันทร์	ส่องสิ้น
จักกล่าวพระยศปรา	กฎโลกย์ ถึงแฮ
ร้อยปากพูดพันสิ้น	เล่าแล้วฤวาย ฯ

(ไชยวิชิต (เผือก), พระยา. 2518: 10)

กวีกล่าวถึงพระมหากษัตริย์ทั้งสามพระองค์ว่าทรงเป็น ฉัตรแก้ว ที่ปกแผ่ให้ความร่มเย็นต่อประเทศต่างๆ ที่มาพึ่งพระบารมี ดังบทโคลงที่ว่า

ปางพระปิ่นโลกย์คล้าย คลาพล
 ปราบมิ่งเมืองโดยกล ง่าย้าง
 ทุกเทศอ่อนเอาตน รongบาท พระนา
 เป็นร่วมจักรแก้ว้าง อยู่ใ้้นพืงเกษม ฯ

(ไชยวิหิต (เผือก), พระยา. 2518: 14)

นอกจากนี้กวีได้ใช้ความเปรียบว่าพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราชทรงเป็นพระพุทธรเจ้า และพระองค์ทรงมีมหาอนุภาพในการปราบดาภิเษกเป็นพระมหากษัตริย์ ดังบทกลอนที่ว่า

สมเด็จพระเพ็ชฎ์บรมนารถ พระบาทตั้งจักรชั้นกั้นหล้า
 ทรงมหาอนุภาพได้ปราบดา เปนมหาสมมุติวิสุทธิวงษ์

(ไชยวิหิต (เผือก), พระยา. 2518: 27)

จากการศึกษาใช้ความเปรียบแบบอุปลักษณ์เกี่ยวกับพระมหากษัตริย์ในวรรณคดีขอพระเกียรติ ตั้งแต่สมัยกรุงศรีอยุธยาถึงกรุงรัตนโกสินทร์ตอนต้น พบว่าการเปรียบแบบอุปลักษณ์พระมหากษัตริย์มีลักษณะการเปรียบแบบใช้คำเชื่อม ได้แก่ เป็น คือ โดยกวีจะเปรียบพระองค์ว่าทรงเป็นสิ่งต่างๆ เช่น ทรงเป็นพระพุทธรเจ้า ทรงเป็นเทพเจ้า ทรงเป็นบิดามารดา เป็นต้น และการเปรียบแบบไม่มีคำเชื่อม กล่าวคือ กวีจะกล่าวถึงพระมหากษัตริย์ว่าทรงเป็นสิ่งอื่นโดยไม่มีคำเชื่อม เป็นการกล่าวเรียกแทนพระองค์ว่าพระองค์ทรงเป็นสิ่งต่างๆ เช่น พระสรรเพชญ์ พระจักรี กมเลศ เป็นต้น

3. การใช้ความเปรียบแบบอติพจน์ (hyperbole)

ความเปรียบแบบอติพจน์ คือ การกล่าวเกินจริงอันเกิดจากความคิดของกวีที่ต้องการเน้นย้ำหรือเพิ่มน้ำหนักของสารให้มีความสำคัญหรือยิ่งใหญ่ ซึ่งผู้อ่านหรือผู้ฟังจะรับรู้ถึงจินตนาการที่ถ่ายทอดออกมาของกวีได้โดยมีค่านิ่งว่าเป็นการกล่าวจริงหรือไม่

ในวรรณคดีขอพระเกียรติการใช้ความเปรียบแบบอติพจน์ถือว่ามีค่าสำคัญมากเนื่องจากกวีได้กล่าวเปรียบพระมหากษัตริย์ว่านอกจากจะทรงมีความยิ่งใหญ่เหนือบุคคลโดยทั่วไปแล้วพระมหากษัตริย์ ยังทรงเป็นใหญ่ และมีพระราชอำนาจเหนือสรรพสิ่งทั้งปวง ซึ่งกล่าวเกินจริงในลักษณะนี้ย่อมเป็นไปเพื่อแสดงความเคารพเทิดทูน และสรรเสริญพระมหากษัตริย์เป็นสำคัญ ดังตัวอย่างต่อไปนี้

พระมาเพญโศคยพัน	ไพศรพ โสธแฮ
ภูลบ่อเงินทองเป็น	บ่อแก้ว
พระมาเกอดเกษมภพ	ทังสี่ เสบยแฮ
มาสำแดงกล้าแก้ว	เกลื่อนนรณ ๗

(ศิลปากร,กรม. 2540: 332)

จากคำประพันธ์ข้างต้นในโคลงด้นยวนพ่ายกวีได้กล่าวถึงสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถว่า เมื่อพระองค์ทรงอุปติมาทำให้โลกอุดมไปด้วยโภคยสมบัติยิ่งกว่าท้าวฤเวศผู้เป็นเทพเจ้าแห่งทรัพย์สมบัติ เกิดบ่อเงิน บ่อทอง และบ่อรัตนะ พระองค์ทรงทำให้ทวีปทั้งสี่มีแต่ความเกษมสุข และเสด็จมาทรงกระทำศึกสงครามให้หมดสิ้นไป

การกล่าวเกินจริงหรือการใช้ความเปรียบแบบอติพจน์นี้กวีได้เปรียบเทียบให้เห็นถึงความเหนือกว่าของสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถกับท้าวฤเวศ อีกทั้งยังกล่าวถึงความสุขสบายที่บังเกิดขึ้นในทวีปทั้งสี่อันเป็นดินแดนเป็นในอุดมคติ

กวีใช้ความเปรียบแบบอติพจน์ในการกล่าวถึงพระเกียรติยศแห่งสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถว่า ทรงมีพระเกียรติยศแผ่กระจายไปยิ่งกว่าแสงของพระอาทิตย์ ดังบทประพันธ์ที่ว่า

ยศพระฉายผ่านพัน	พันแสง ส่องแฮ
-----------------	---------------

(ศิลปากร,กรม. 2540: 352)

กวีพรรณนาถึงพระมหากรุณาธิคุณในสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถโดยการใช้ความเปรียบแบบอติพจน์ว่า พระมหากรุณาธิคุณในพระองค์ไม่สามารถเรียบเรียง หรือกล่าวได้ครบถ้วน พระมหากรุณาธิคุณนั้นลึกลงถึงบาดาล หนาหนักเท่าโลกทั้งสาม คือ กามภูมิ รูปภูมิ และอรูปภูมิ กว้างขวางเกินกว่าสิ่งใดจะเปรียบปาน ดังบทโคลงที่ว่า

คุณไทธิเบศรรู้	รงสบ เมื่อใด
ภูกลับบาดาลแก้ว	กล่าวอ้าง

หนาหนักตรยบไตรภพ ดูโลก ใต้แฮ
 ล่วงยอดยาวกว้างพื้น ปรยบปาน ฯ

(ศิลปากร,กรม. 2540: 344)

นอกจากนี้ก็ได้กล่าวถึงชัยชนะและอาณาภาพในสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถโดยใช้กลวิธีการเปรียบเทียบเกินจริงว่า ชัยชนะและพระบรมเดชานุภาพในพระองค์รุ่งเรืองราวกับพระอาทิตย์ แม้เมืองแห่งเทวดา และคนธรรพ์ก็อยู่ภายใต้พระบารมี ชัยชนะของพระองค์เทียบได้กับอาณาภาพแห่งพระอินทร์ ยังผลให้เมืองโดยรอบนับร้อยมาถวายบรรณาการ ดังบทโคลงที่ว่า

ชยชยานุภาพทั่ว ทยมทิน กรแฮ
 เมืองเทพคนธรรพฯ อยู่ถ้อย
 ชยชยพ้อพยงอินทร นุภาพ
 บุญเบอกเมืองถ้วนร้อย รอบถวาย

(ศิลปากร,กรม. 2540: 384)

คำฉันท์สรรเสริญพระเกียรติสมเด็จพระพุทธเจ้าหลวงปราสาททองปรากฏการใช้ความเปรียบเทียบอดีตพจน์โดยกวีกล่าวถึงพระเกียรติยศของสมเด็จพระเจ้าปราสาททองว่าสูงส่งและมากยิ่งขึ้นได้แต่สวรรคตชั้นพรหมตลอดจนถึงใต้พื้นแผ่นดิน ทั้งยังทรงปกครองเทวดา ประชาชนจำนวนมหาศาล และช้างม้า กำลังพลอีกมากมายดุจสายน้ำที่ล้นไหล ดังคำฉันท์ที่ว่า

พระเกียรติเปียดบรรบรา- ชยทั่วทิศาศาสนต์
 เบื้องบนก็จณพิภพฐาน พรหมเสวยซึ่งเมืองแมน
 เบื้องใต้ก็เต็มธรรวา- ดลจณพิภพแดน
 กาลาคนิรุทรสุดญิบแสน สี่หมื่นโยชนโดยหมาย
 ครอบครองประชาชนนิกร นรทเวะเหลือหลาย
 ช้างม้าพลาพลคือสาย ชลอินทรหน่นหนา

(ศิลปากร,กรม. 2545 ข: 19)

กวีพรรณนาพระมหากษัตริย์ในสมเด็จพระเจ้าปราสาททองว่ายิ่งใหญ่ และมากมายเกินกว่า
มหานทีสี่พันดอนทั้ง 7 สาย พระมหากษัตริย์คุณจบทั่วตั้งแต่ใต้พื้นแผ่นดินจนสูงสุดขอบจักรวาล ทั้งหากมี
บุคคลผู้อายุยืน 1 กัลป์ อีกบุคคลนั้นมี 1,000 ศีรษะ แต่ละศีรษะมี 7 ปาก แต่ละปากมี 7 ลิ้น บุคคล
นั้นก็ยังมีอาจกล่าวถ้อยคำพรรณนาพระมหากษัตริย์คุณในสมเด็จพระเจ้าปราสาททองได้หมดสิ้น
ดังคำประพันธ์ที่ว่า

สรรเสริญคุณพระภูธร	เจ็ดสี่พันดอน
สรรฆุรพบเปรียบเทียบแทน	
คณนาที่หมื่นก็แสน	ก็โกฏิดินแดน
อธิกไปขุนปาน	
เบื่องต่ำล้ำภูตถาวร	เท่าถึงสุดกาล
นิรุทธนามมหา	
เบื่องบนพันอากาศ	สุดสูญศิวา
ศิวิตไม่ไกววัล	
โดยบรมถลขอบขัณฑ์	เต็มถึงอนันต์
อนนตจักรวาลฟ้า	
แม้ว่ามีชายหนึ่งสา-	มารถพรรณนา
อายุโยคถ้วนถึงกัลป์	
ชายนันมีเศียรถ้วนพัน	ในเศียรแลอัน
กำหนดสดตั้งมุข	
ในมุขแลอันพรรณนา	ถ้วนสัตชีวหา
วิบูลย์โดยกฎหมาย	
มีฤทธิ์สังหารพิศพราย	บ มีสามารถหมาย
พระคุณเจ้าจอมอารย	

(ศิลปากร,กรม. 2545 ข: 28)

เนื้อความตอนหนึ่งที่ปรากฏในคำฉันท์สรรเสริญพระเกียรติสมเด็จพระพุทธเจ้าหลวงปราสาททอง
กวีได้พรรณนาถึงเหตุการณ์ที่เกิดขึ้นเมื่อสมเด็จพระเจ้าปราสาททองจะทรงประกอบพิธีราชาภิเษก

จุลศักราชว่า บรรดาเทวดา นางฟ้า นักสิทธิ์ วิทยากรจำนวนมากต่างชื่นชมยินดีและกระทำการอัญชูลี
บูชาพระองค์ด้วยดอกไม้ พวงมาลัย โดยบางเทวดา นางฟ้า นักสิทธิ์ วิทยากรเหล่านั้นได้นิรมิตร่างให้
เล็กเท่าธูลีเพื่อแย่งเข้าเฝ้าฯ ยินดีในการพระราชพิธีดังกล่าว หากแต่ร่างที่เล็กเท่าธูลีนั้นก็ยังเบียดเสียดกัน
จนทำให้เขาพระสุเมรุคลอนแคลนอ่อนไหวดังลำห้วยลนไฟ ซึ่งการใช้ความเปรียบแบบบอดิพจน์นี้เป็นการ
แสดงให้เห็นถึงการยกย่องพระมหากษัตริย์ว่าทรงมีบุญญาธิการ ความว่า

รู้ว่าปีนเกล้าอยุธยา	กอบปรกกรมหา
พิธีพิธานโดยหมาย	
เทพาอารักษ์เหลือหลาย	ชุมชอมกันถวาย
ประนมบังคมกราบกราน	
บ้างก็เด็ดดอกดวงพวงมาลัย	กรองเป็นสร้อยसार
กนกอาภรณ์พรรณ	
บ้างปรายรายลงแต่สวรรค	ก้มเกล้าโอนอัญ-
ชลิตเหนือศิวสาร	
บ้างร้องซ้องสาธุการ	สรรเสริญสมภาร
มกุฎเกล้าอยุธยา	
ฝูงเทวะก็เต็มอาณา	เขตชั้นทสี่มา
พิภพแมนมณฑล	
ฤทธิวิทยากรจรจร	มาแต่อนนต์
อนันตจักรวาฬ	
กลางถวายพวงแก้วแพรวมา-	ลัยวิเลปน์สุธา
มฤตเสด็จโสรจสร	
บ้างนิมิตอาตมเององค์	เล็กเท่าผุยผง
ภูลีลอลละของอาย	
บดเบียดเสียดกันมาถวาย	คนธมาลาอาย
ตรลบตรเลาเอาใจ	

ถึงขุนเขาหลวงหวาดไหว อ่อนโอนคือไฟ
มาล่าวมาลนลำห้วยฯ

(ศิลาจารึก, กรม. 2545 ข: 42 - 43)

โคลงเฉลิมพระเกียรติสมเด็จพระนารายณ์มหาราชมีการกล่าวถึงพระมหากษัตริย์คุณ และ
นำพระราชหฤทัยที่ทรงปลอ่ยช้างพังและลูกน้อยที่คล้องมาได้ โดยกวีกล่าวว่าพระมหากษัตริย์คุณ และ
พระราชกุศลนี้ยิ่งใหญ่ไปทั้งสามโลก อันจะนำพระองค์ข้ามพ้นซึ่งวิญญูสงสาร ดังบทโคลงที่ว่า

พระคุณบุญเบื่องไป ไตรภพ
ข้ามข่ายมารอรรณพ นานกว้าง
พระไทยโปรดปรารภ เมตตภาพ
ให้ปลอ่ยพังนางช้าง ลูกน้อยแนมไป ฯ

(ศิลาจารึก, กรม. 2545ก: 661)

ในสมัยกรุงรัตนโกสินทร์ตอนต้นปรากฏการใช้ความเปรียบแบบอดีตพจน์เกี่ยวกับพระมหากษัตริย์
ในวรรณคดีของพระเกียรติ ดังตัวอย่างต่อไปนี้

กวีกล่าวถึงพระคุณลักษณะในพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช
ในโคลงสรรเสริญพระเกียรติพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกย์ว่า ทรงมีพระเกียรติยศสูงกว่ายอด
เขาพระสุเมรุ ทรงมีพระราชหฤทัยกว้างขวางกว่าผืนแผ่นดิน ทรงมีพระปัญญาและพระปรีชาหยั่งรู้ลึกซึ้ง
กว่ามหาสมุทร ดังบทโคลงที่ว่า

พระยศยอดเมรุเรือง ฤพาน
พระกมลไพศาล กว่าหล้า
เบญญาภิษพระญาณ ฤเกล้าห้ สมุทรแฮ
ขำนิโวหารซ้ำ บาทพร้อมพระคุณแสดง ฯ

(ขำนิโวหาร, พระ. 2546: 71)

การใช้ความเปรียบแบบอติพจน์ในโคลงต้นเฉลิมพระเกียรติพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย กวีได้กล่าวถึงพระปัญญาที่ส่องสว่างทั่วทั้งจักรวาลทำให้พระองค์ทรงเล็งเห็นสิ่งต่างๆ แม้ในจิตใจของมนุษย์ ดังบทโคลงที่ว่า

พระโพธิโสภาสพัน	จักรพาล
ทาบทั่วทิศาเห็น	หอนเว่น
แม่ใครประทุษฐ์ลาญ	นิฤชัพ
นอกชื่อในคดเร้น	รวบรอน ๕

(ตรึง, พระยา. 2547: 239)

กวีได้กล่าวถึงพระบารมีในพระองค์ที่มีมากมายเปรียบได้กับระลอกคลื่นในมหาสมุทรที่ซัดสาดอยู่ตลอดเวลา รวมทั้งพระปัญญาอันมากยิ่งที่ผสานรวมเข้าจนมหาสมุทรนั้นสามารถท่วมถึงเขาพระสุเมรุได้ ดังบทโคลงที่ว่า

บารมีมาบ่อแม่	มากเหลือ
ปางสมุทรตีฟองฟั้น	คลื่นครั้น
ปัญญาอิงยศเฟือ	พุ่มท่วม
แสนสุเมรุต่ำตื้น	ไปปาน ๕

(ตรึง, พระยา. 2547: 240)

นอกจากนี้กวีได้ใช้ความเปรียบแบบอติพจน์กล่าวถึงพระเกียรติยศในพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย ซึ่งสามารถหมายรวมถึงพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัยนั้น ว่าพระองค์จะทรงดำรงอยู่ตลอดกาล พระองค์ทรงมีพระราชอำนาจเหนือสามโลก ทรงมีพระเกียรติยศเหนือกว่าพระอินทร์ และพระองค์ทรง(มีพระราชหฤทัย)เย็นยิ่งกว่าสายน้ำ ดังบทโคลงที่ว่า

พระยศเย็นชัวฟ้า	ดินทรง
พระยศครองไตรตรู	โลกล้ำ

พระยศยี่งเอกองค์	อมเรศ
พระยศเย็นยี่งน้ำ	เนืองชล ๕

(ตรัง, พระยา. 2547: 270)

ในโคลงและกลอนขอพระเกียรติสามรัชกาลปรากฏการใช้ความเปรียบแบบกล่าวเกินจริงโดยกวีกล่าวถึงพระคุณลักษณะในพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราชว่า ทรงมีพระยศสูงส่งเทียบได้กับเขาพระสุเมรุ พระเกียรติปรากฏแก่ษัตริย์โดยทั่วไปให้มาพึ่งพระบารมี และทรงมีพระมหากษัตริย์คุณที่ทรงครองแผ่นดินยังผลให้เหล่าเทพเจ้าสรรเสริญพระองค์ ดังบทโคลงที่ว่า

พระยศพระยอดฟ้า	สุเมรุทอง	เทียมแฮ
พระเกียรติกรุงกระษัตริย์ของ	ยอบเกล้า	
พระคุณพระมาครอง	ภาพแผ่น	นี้่นา
ทุกทิศไทเทพเจ้า	ทั่วฟ้า	สรรเสริญ ๕

(ไชยวิจิต (เผือก), พระยา. 2518: 4)

กวีใช้ความเปรียบแบบอติพจน์ที่มีลักษณะการสืบทอดความคิดมาจากวรรณคดีขอพระเกียรติสมัยกรุงศรีอยุธยา คือโคลงต้นยวนพ่ายที่กล่าวถึงบ่อเงิน บ่อทอง บ่อแก้ว และทรัพย์สมบัติอันบังเกิดมีในราชธานีด้วยพระบารมีของพระมหากษัตริย์ ดังบทโคลงที่ว่า

แผ่นดินเพียงแผ่นฟ้า	มาปอง	เปนแฮ
เกิดบ่อเงินบ่อทอง	บ่อแก้ว	
สมบุญสมบัตินอง	นับโกฏิ	
เปนมโหฬารแล้ว	เลิศด้วยบารมี ๕	

(ไชยวิจิต (เผือก), พระยา. 2518: 20)

จากการศึกษาและกล่าวมาแล้วข้างต้นพบว่าความเปรียบแบบอติพจน์ หรือการกล่าวเกินจริงเกี่ยวกับพระมหากษัตริย์ในวรรณคดีขอพระเกียรตินั้น กวีจะใช้ความเปรียบประเภทนี้กับการกล่าวถึงเหตุการณ์เหนือธรรมชาติที่เกิดขึ้นหรือสัมพันธ์ด้วยองค์พระมหากษัตริย์ หรือเป็นการเปรียบเทียบ

พระคุณสมบัติของพระองค์ว่ายิ่งใหญ่เหนือสิ่งทีนับว่าใหญ่ยิ่ง เช่น ทรงมีพระเกียรติยศสูงกว่า
 เขาพระสุเมรุ ทรงมีพระปรีชาสามารถหยั่งรู้ลึกกว่ามหาสมุทร เป็นต้น การใช้จินตนาการของกวีใน
 การกล่าวเปรียบพระบุญญาธิการ พระบรมเดชานุภาพ หรือพระคุณสมบัตินี้ย่อมมีผลให้ภาพเกี่ยวกับ
 พระมหากษัตริย์ปรากฏอย่างยิ่งใหญ่ในความคิดของผู้อ่าน

4. การใช้ความเปรียบแบบสมพจน์ (synecdoche)

ความเปรียบแบบสมพจน์ คือ การกล่าวถึงส่วนย่อยเพื่อแทนส่วนทั้งหมด ซึ่งการใช้ความ
 เปรียบแบบสมพจน์ หรือการกล่าวถึงเพียงส่วนใดส่วนหนึ่งแห่งองค์พระมหากษัตริย์เพื่อสื่อถึง
 พระมหากษัตริย์

ในคำฉันท์สรรเสริญพระเกียรติพระพุทธรูปเจ้าหลวงปราสาททอง กวีได้กล่าวถึงเหตุที่พระองค์มี
 พระราชโองการตรัสถามด้วยจะลบศักราช กวีกล่าวถึงบรรดาข้าราชการจำนวนมากที่เข้า
 เฝ้าทูลละอองธุลีพระบาทในท้องพระโรง โดยใช้คำว่า ธุลีบงส์ เพื่อแสดงถึงสมเด็จพระเจ้าปราสาททอง
 ดังบทประพันธ์ที่ว่า

ข้าทูลบังคมเคา-	รพรักษากราบกราน
เต็มท้องพระโรงธาร-	ค่านัลเหลือหลาย
เสนาพฤทธาจารย์	บดิการมากมาย
ก้มเกล้าบังคมถวาย	ธรรพธูลธุลีบงส์

(ศิลปากร, กรม. 2545 ช: 24)

โคลงเฉลิมพระเกียรติสมเด็จพระนารายณ์มหาราช กวีได้กล่าวถึงเพียงพระยศแต่ให้หมายถึง
 สมเด็จพระนารายณ์มหาราช โดยกล่าวถึงเหตุการณ์ข้างเผือกจากเมืองจกเมืองกาญจนบุรีมาสู่พระบารมี
 กล่าวถึงพระบรมเดชานุภาพและพระปรีชาสามารถในการรบทำให้เมืองต่างๆ มาพึ่งพระบารมี และกล่าว
 ว่าสมเด็จพระนารายณ์มหาราช ทรงโปรดให้สร้างพระราชวังเมืองลพบุรี ดังบทประพันธ์ต่อไปนี้

พระยศปางให้ข่าว	มาถวาย
ได้เผือกพังพรณราย	ผ่องแผ้ว
ในกาญจนบุรีหมาย	พนเวศ

เมืองมิ่งมีช้างแก้ว

ทั่วให้ชมบุญ ฯ

(ศิลปากร, กรม. 2545ก: 653)

พระยศ ปางคล้ายคลี่	พลแสน
ราษฎรรอบเวียงเชียงใหม่	หันเกล้า
ลาวลาญดาษดินแดน	นองนาศ ไปนา
ไหวหวนพระฤทธิเจ้า	ทั่วทำวทุกกรุง ฯ

(ศิลปากร, กรม. 2545ก: 653)

พระยศ ลือล่องท่อง	ธรรณิน
ทั่วทำวสากลถวิล	ฝ้ายเฝ้า
หวังมาอยู่ประติทิน	ทูลบาท
โพนมกุฎกัมเกล้า	กลาดท่องโรงธาร ฯ

(ศิลปากร, กรม. 2545ก: 654)

พระยศ ปางตั้งแต่ง	เวียงสถาน
ลพบุรีโบราณ	ราชัน
แถวสถลอัฏฐจลทวาร	วังราช
ป้อมเปรียบปราการกัน	ก่อกั้งสีมา ฯ

(ศิลปากร, กรม. 2545ก: 656)

กวีได้ใช้ความเปรียบเทียบสมพจน์เกี่ยวกับสมเด็จพระนารายณ์มหาราชโดยกล่าวถึงเฉพาะเพียงพระบาทเพื่อแทนพระองค์ ในการกล่าวถึงเหตุการณ์ที่เจ้าเมืองต่างๆ เข้ามาพึ่งพระบารมี ดังนี้

พระยศ ลือล่องท่อง	ธรรณิน
ทั่วทำวสากลถวิล	ฝ้ายเฝ้า
หวังมาอยู่ประติทิน	ทูลบาท
โพนมกุฎกัมเกล้า	กลาดท่องโรงธาร ฯ

(ศิลปากร, กรม. 2545ก: 654)

นัดดาจาเบศรีไท้	จำปา
นามชื่อโปซางสา	โรซแท้
มาทูลสุวรรณบา	ทูกราช
เป็นบาทมุลิกาแล้	นอบนั้วอภิวันท์ ฯ

(ศิลปากร, กรม. 2545ก: 654)

บิตูราธิราชไท้	กัมพช
นามอุปราชายศ	ใหญ่ั่น
ทั้งนักอุบลบท	จรรยาตร
มาเพื่อรักดีหมั้น	อยู่เง้อมบทมาลัย ฯ

(ศิลปากร, กรม. 2545ก: 655)

โคลงยอพระเกียรติพระเจ้ากรุงธนบุรีปรากฏการใช้ความเปรียบแบบสมพจน์ โดยกล่าวถึงพระบาทของพระองค์แทนองค์พระมหากษัตริย์ ในการกล่าวถึงเหตุของการประพันธ์โคลงยอพระเกียรตินี้ว่าเพื่อเป็นการเฉลิมพระเกียรติสมเด็จพระเจ้ากรุงธนบุรี และมีการกล่าวถึงสมเด็จพระเจ้ากรุงธนบุรีว่าทรงบาทบริจาริกามาเฝ้าทูลละอองพระบาทจุดดวงดาวที่แวดล้อมดวงจันทร์ ดังคำโคลงที่ว่า

บังคมบทรชไท้	ทรงทศ ธรรมมา
พระปิ่นอุษายาศ	ยอดฟ้า
ขอแกลงนิพนธ์พจน์	เฉลิมบาท พระเคย
ไว้พระเกียรติท่วมหล้า	โลกเหลืองๆ

(ศิลปากร, กรม. 2539ก: 277)

มาทูลถนอมบาทไท้	ขจรขจาย
ดูจุดดาราฉาย	เรือฟ้า
ล้อมจันทร์พิมลหมาย	หมดเมฆ
จันทร์เแอกจอมภพหล้า	เลิศล้วนควรรชม

(ศิลปากร, กรม. 2539ก: 282)

นอกจากนี้ก็ได้ใช้กล่าวถึงพระบุญญาธิการในพระองค์ที่สามารถเลี้ยงดูประชากรได้ด้วยเพียงพระองค์เดียว โดยทรงเปรียบเป็นบิดามารดาของพสกนิกรทั้งแผ่นดิน ทรงเป็นครูผู้สอนสั่งคนทั้งโลก ทรงเป็นที่พึ่งพิงของผู้ยากไร้ ทรงเป็นผู้นำทางแห่งการหลุดพ้นในวัฏสงสารแก่สัตว์ทั้งหลาย และทรงเป็นทรัพย์ที่ยังความสุขแก่พสกนิกร ดังบทประพันธ์ที่ว่า

พระเดียวบุญลามากเลี้ยง	ประชากร
เป็นบิดุรมาตราบ	ทั่วหล้า
เป็นเจ้าของแลครูสอน	สั่งโลก
เป็นสุขทุกถ้วนหน้า	นิกรทั้งชายหญิง ฯ

เป็นที่พำนักถ้วน	นรชน
เป็นที่กรุณาคน	ยากไร้
เป็นที่ส่งสัตว์ดล	เมืองโมกข์
เป็นทรัพย์ปัจจุบันให้	ทั่วหน้าเนื่องเกษม ฯ

(ศิลปากร, กรม. 2539ก: 289)

ในสมัยกรุงรัตนโกสินทร์ตอนต้นมีการกล่าวถึงพระมหากษัตริย์โดยใช้ความเปรียบแบบสมพจน์ัยหรือการกล่าวถึงองค์ประกอบย่อยในพระมหากษัตริย์แทนพระองค์ทั้งหมด และใช้องค์ประกอบย่อยนั้นทำหน้าที่แทนองค์พระมหากษัตริย์ในการสื่อความ ดังนี้

พระขำนิโวหารกล่าวถึงความยิ่งใหญ่ของกรุงรัตนโกสินทร์ และพระบารมีในพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราชที่แผ่ไพศาลยังให้บรรดาเมืองต่างเข้ามาถวายเครื่องราชบรรณาการ โดยกวีกล่าวถึงพระบุญญาธิการ หรือ บุญ ให้มีความหมายแทนพระองค์ ดังบทโคลงที่ว่า

กรุง ไกรใหญ่กว่ากว้าง	เวียงสุวรรณค์ โลกเฮย
กรุง นอกกรุงมาคัล	คั้งเฝ้า
กรุง ย่อมบ้านาญพรรณ	แพรวเพริศ ให้แฮ
กรุง เวียดนามนอบเกล้า	ยอบเกล้ากัลวบุญ ฯ

(ขำนิโวหาร, พระ. 2546: 50)

โคลงยอพระเกียรติพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัยมีการกล่าวถึงพระมหากษัตริย์โดยใช้ความเปรียบแบบสมพจน์ย์ ดังบทประพันธ์ต่อไปนี้

จักเชิญ พระบาท ให้	บัณฑูร
ผ่านพิภพไอสุรย์	สืบเชื้อ
ต่างสาธุพร้อมมูล	มอบชีพ ถวายแฮ
บุญ พระหากก่อเกื้อ	เสร็จเสี้ยนศัตรู ฯ

อาลักษณ์ลิขิตถ้อย	ทูลสนอง
สรวมชีพมนตรีสอง	ฝ่ายเฝ้า
อั่งเชิญ ธูลีละ ของ	บัว บาท พระนา
ครองแผ่นดินนั่งเกล้า	แห่งข้าทั้งมวญ ฯ
	(นั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว, พระบาทสมเด็จพระ. 2511: 9)

เบื้องนั้น พระบาท ให้	ราม่า ธิเบนทร์เอย
ทรงเสวตบวรภูษา	เลิศแล้ว
รัดองค์โรจรัทนา	ยงยั้ง
ฉลองพระองค์ครุยแพรว	เพริศด้วยทองกรอง ฯ
	(นั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว, พระบาทสมเด็จพระ. 2511: 23)

จากบทประพันธ์ข้างต้นกวีทรงได้กล่าวถึงพระบาท บุญ ฐูลีละของบัวบาท อันหมายความว่าองค์พระมหากษัตริย์ กล่าวคือ กวีทรงกล่าวถึงการกราบบังคมทูลเชิญสมเด็จพระเจ้าลูกยาเธอเจ้าฟ้ากรมหลวงอิศรสุนทรครองสิริราชสมบัติและประกอบพระราชพิธีบรมราชาภิเษก

โคลงต้นเฉลิมพระเกียรติพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัยกวีได้ใช้ความเปรียบแบบสมพจน์ย์เพื่อกล่าวถึงพระมหากษัตริย์อย่างเด่นชัด โดยกวีพรรณนาถึงพระเดช พระเกียรติ พระยศ พระฤทธิ์ เพื่อชี้ให้เห็นถึงพระคุณสมบัติในพระองค์ คือ ทรงเป็นดังพระพรหมเสด็จลงมาดูแลโลก ทรงมีพระสุรเสียงไพเราะแจ่มใส ทรงทศพิศราชธรรม ทรงพระปรีชาสามารถในศาสตร์ต่างๆ และการรบ ทรงมีพระบารมีปกแผ่ไปยังเมืองต่างๆ ยังผลให้เมืองต่างๆ เข้ามาพึ่งพระบรมโพธิสมภาร ดังบทโคลงต่อไปนี้

พระเดชพุดโกศพัน	ภูมิภาค เราพ่อ
พระเดชจรวงเลย	ล่องฟ้า
พระเดชจจรจาก	จอมลี หน้าแฮ
พระเดชดุรงหล้า	เล่าฤฯ ฯ

พระเดชมาที่มีก้อง	ไกรเกรียง
พระเดชบุรบทระปือ	โหลงล้วน
พระเดชสุรใสเสียง	กมเลิศ
พระเดชทศถ่องถ้วน	ถึธรรม ฯ

พระเดชขัณฑ์เขตด้าว	แดนคง ครองพ่อ
พระเดชนิจเนืองนันท์	หนึ่งแท้
พระเดชพิรมดุง	แดนทวีป
พระเดชพระคุณแล้	เลิศเหลือ ฯ

พระเกียรติชูชีพไว้	คุณวัน
พระเกียรติกรุงโรมเฟือ	ฟ้าใต้
พระเกียรติกฤษณสรร์	ศิลปะศาสตร์
พระเกียรติเชี่ยวชาญใช้	ช่างชาญ ฯ

พระเกียรติกรุงราชเจ้า	เรื่องจบ
พระเกียรติประกอบการ	ก่อเกื้อ
พระเกียรติราบรอนรบ	ฤจำ
พระเกียรติออกเอื้อเพื่อ	ฝากฝัง ฯ

พระเกียรติเกริกขำชี้	ชมบุญ
พระเกียรติกรุงไฉยง	ยอบเข้า

พระเกียรติเกษมสุน- ทรวงู เรื่องแฮ
พระเกียรติกฤตย์ฤาเศร้า เลื่อมสุญ ๙

พระยศเยียวฟุ้งพัน สุรแสง
พระยศจรจรูญ รุ่งหล้า
พระยศเสด็จมาแสดง ดลทั่ว
พระยศขจรฟ้า เฟื่องฟู ๙

พระยศยืนชั่วฟ้า ดินทรง
พระยศครองไตรตรู โลกล้ำ
พระยศยิงเอกองค์ อมเรศ
พระยศเย็นยิ่งน้ำ เนืองชล ๙

พระยศพิเศษสร้าง สบสรรพ
พระยศดุรดาลดล ดินด้าว
พระยศยุทธทางธรรม ธรรมา เรื่องแฮ
พระยศเผยอให้ท้าว ทัวเมือง ๙

พระฤทธิฤทธิลาดฟ้า ดินไหว
พระฤทธิฤทธิลลาญเลื่อง โหล่งลั่น
พระฤทธิฤทธิกษัย สุญเคิก
พระฤทธิฤทธิม้าม้วน แผ่นพาล ๙

พระฤทธิฤทธิเกริกก้อง กรุงโครม
พระฤทธิฤทธิเลิงลาญ ลุ่ลุ่ม
พระฤทธิฤทธิเลิงโถม ถับทับ
พระฤทธิฤทธิกั้วกั้ม เก่งหาย ๙

พระฤทธิฤทธิอัปอ้าง	ออกมือ
พระฤทธิฤทธิถั่งถวาย	หัวทำว
พระฤทธิฤทธิบันฎา	ลาญสยบ
พระฤทธิฤทธิโน้มน้ำว	นอบเนียร ฯ

(ตรัง, พระยา. 2547: 269 – 271)

นอกจากการกล่าวถึงพระเกียรติ พระยศ และพระฤทธิอันเป็นส่วนหนึ่งในองค์พระมหากษัตริย์แล้วนั้น กวียังใช้ความเปรียบแบบสมพจน์โดยการกล่าวถึงพระบาทเพื่อหมายถึงพระมหากษัตริย์ในลักษณะที่เทิดทูน บูชา ว่าประชาชนหวังฝากชีวิตไว้กับพระองค์ตลอดกาล เพื่อจะได้ถวายชีวิตรับใช้พระองค์ ดังคำโคลงที่ว่า

หวังฝากชีพหัวฟ้า	ดินหาย
ตราบประลัยลาญผลาญ	โลก้าง
หมายมอบชีวาวย	รองบาท
รองบพบรู้ร้าง	ราชฎร์สุญ ฯ

(ตรัง, พระยา. 2547: 259)

กลอนเพลงยาวสรรเสริญพระเกียรติพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวก็ได้กล่าวถึงพระเดชอันหมายถึงพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวว่าทรงปกครองบ้านเมืองให้มีความสุขสวัสดิ์ ดังความที่ว่า

ด้วยพระเดชเกศโลกโภกราดี ไม่หมองมัวทั่วศรีอยุธยา

(นายมี มหาเด็ก. 2530: 1)

พระยาไชยวิชิต (เผือก) ใช้ความเปรียบแบบสมพจน์ในโคลงและกลอนยอพระเกียรติสามรัชกาล คือ พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช พระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย และพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว โดยกล่าวถึง บรมบาท ละอองบาศรี บทมालย์ พระเดชพระยศ และบุญ แทนการกล่าวถึงพระมหากษัตริย์ทั้งสามพระองค์โดยตรง ดังบทโคลงที่ว่า

บังคมบรมบาทให้	ทั้งสาม
สืบพระวงศ์ทรงนาม	ยอดฟ้า
เสวยราชสมบัติตาม	ลำดับ
สามแผ่นดินเจ้าหล้า	เลิศล้ำกรุงกระษัตร์ ฯ

สรวมชีพข้าบาทด้วย	ภักดี
ทูลละอองบทศรี	ใส่เกล้า
ขอแสดงพระเดชตรี	ศรวราช
ยกพระยศจอมเจ้า	ทวิปไวกษมบุญ ฯ

(ไชยวิจิต (เผือก), พระยา. 2518: 1)

พระยา ยามความต่อตั้ง	กตัญญู
ไชย สวัสดิชอบชู	ชื่อไว้
วิ เศษสุจริตดู	ดียิ่ง ดีนา
ชิต สนทนองรองบาทได้	บาทเบื้องบาทมัลย์ ฯ

เดชะสัตย์ชื่อตั้ง	สุจริต
ต่อพระบาทบพิตร	ผ่านเกล้า
ทำบุญยอมอุทิศ	ทุกเมื่อ
ขอสุขสมบูรณ้เท่า	ทวนทั้งแสนกัลป์

(ไชยวิจิต (เผือก), พระยา. 2518: 38 - 39)

สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระปรมานุชิตชิโนรส ทรงแสดงความกตัญญูกตเวทิต่อพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว โดยการทรงนิพนธ์โคลงตั้งเรื่องปฏิสังขรณ์วัดพระเชตุพนดงบพโคลงที่ว่า

เสาวเรขสารโสลกล้ำ	เล่ห์ทิพย์ เพี้ยเฮย
รังเรขรศร่าพรรณ	พากย์พร้อม

กัตัญญุยกหิบบเจลอม

ฉลองบาท พระนา

ขออย่าชุ่นข้องใจ

ขาดเชิญ

(ปรมาณุชิตชินโรส, สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระ. 2547: 33)

กลวิธีการใช้ความเปรียบแบบสมพจน์ในวรรณคดีของพระเกียรติตามที่ได้ศึกษามานี้ พบว่ากวีได้ใช้การกล่าวถึงสิ่งต่างๆ อันเป็นส่วนย่อยในองค์พระมหากษัตริย์แต่ให้ความหมายแทนพระองค์ เช่น การกล่าวถึงพระบาท พระยศ บุญ เป็นต้น ซึ่งคำที่กวีนำมาใช้ในการกล่าวเปรียบแบบสมพจน์สามารถแสดงให้เห็นถึงพระราชฐานะอันสูงส่ง และพระคุณสมบัติที่ปรากฏมีในองค์พระมหากษัตริย์ได้เป็นอย่างดี อันนำมาซึ่งการเกิดพระเกียรติพระมหากษัตริย์ในคราวเดียวกัน

5. การใช้ความเปรียบแบบนามนัย (metonymy)

ความเปรียบแบบนามนัย คือ การกล่าวถึงสิ่งหนึ่งสิ่งใดที่มีลักษณะเด่น หรือมีความสัมพันธ์กันกับสิ่งที่แทนนั้น โดยเป็นการกล่าวถึงสิ่งหนึ่งแต่ให้ความหมายถึงสิ่งอื่น

การใช้ความเปรียบแบบนามนัยเพื่อเชื่อมโยงถึงพระมหากษัตริย์ในลิลิตตะเลงพ่ายพบว่า กวีกล่าวถึงช้างทรงของสมเด็จพระนเรศวรมหาราช และช้างทรงของพระมหาอุปราช โดยกวีเปรียบช้างทรงของสมเด็จพระนเรศวรมหาราชว่าเป็นช้างเอราวัณ และช้างทรงของพระมหาอุปราชว่าเป็นช้างของพญามาร การที่กล่าวเปรียบช้างทรงนี้สามารถเชื่อมโยงความคิดของผู้อ่านให้เห็นถึงการยกพระเกียรติสมเด็จพระนเรศวรมหาราชได้ โดยมีต้องกล่าวเปรียบพระมหากษัตริย์ว่าทรงเป็นพระอินทร์โดยตรง ดังบทโคลงที่ว่า

หัสดินป็นธเรศไต้	โททรง
คือสมิทธิมาตงค์	หนึ่งอ้าง
หนึ่งคือศิริเมขลัมง	คลอสน์ มารเอย
เศียรส่ายหางงาค้วัง	ไขว่แคว้งแทงโถม

(ปรมาณุชิตชินโรส , สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระ. 2539: 120)

การใช้ความเปรียบแบบนามนัยดังกล่าวมาแล้วข้างต้นแสดงให้เห็นว่ากวีกล่าวถึงสิ่งอื่นแต่ให้ความหมายแทนอีกสิ่งหนึ่งคือพระมหากษัตริย์ โดยสิ่งที่นำมากล่าวนั้นย่อมเป็นสิ่งสูงค่าและดีงามเพื่อ

แสดงเจตนาในการกล่าวยกย่องพระมหากษัตริย์ ทั้งยังเป็นการเชื่อมโยงเหตุการณ์ที่สัมพันธ์สอดคล้องของสิ่งที่น่าสนใจมากกล่าวถึงกับเหตุการณ์ที่กวีต้องการพรรณนาอีกด้วย

6. การใช้ความเปรียบแบบปฏิเสธ (rhetoric question)

ความเปรียบแบบปฏิเสธ คือ การกล่าวในลักษณะการถามหากแต่ไม่ได้หวังคำตอบ เป็นการกล่าวถามเพื่อกระตุ้นความคิดโดยที่ผู้อ่านหรือผู้ฟังทราบคำตอบอยู่แล้วหรือไม่ต้องการคำตอบ ในวรรณคดีของพระเกียรตินับแต่สมัยกรุงศรีอยุธยาถึงสมัยกรุงรัตนโกสินทร์ตอนต้นปรากฏการใช้ความเปรียบเกี่ยวกับพระมหากษัตริย์แบบปฏิเสธเพื่อเป็นการเน้นหรือย้ำความคิด ความรู้สึกของผู้อ่านหรือราษฎรที่มีต่อพระมหากษัตริย์ว่าพระองค์ทรงเป็นเทพเจ้า ทรงมีพระมหากรุณาธิคุณ และทรงเป็นผู้มีบุญญาธิการ ดังนี้

กวีกล่าวถึงการเสด็จพระราชสมภพของสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถในเชิงถาม ว่าเทพเจ้า 11 พระองค์ คือ พระพรหม พระวิษณุ พระอินทร์ พระยม พระมารุต พระพิรุณ พระอัคนี ท้าวภูเวง พระอาทิตย์ พระจันทร์ มารวมกันเป็นสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถกระนั้นหรือ เพื่อแสดงให้เห็นถึงความยิ่งใหญ่ พระบุญญาธิการ พระราชฐานะอันสูงส่ง อันมีมาแต่ก่อนเสด็จพระราชสมภพ ดังบทโคลงที่ว่า

เอกาทศเทพสร้าง	เอาองค์ มาฤ
เป็นพระศรีสรรเพชญ์	ที่อ้าง
พระเสด็จดำรงรักษ	ลัยงโลกย ไล่แฮ
ทุกเทพทุกท่างไหว	ช่วยไชย ฯ

(ศิลปากร, กรม. 2540: 331)

นายสวนมหาดเล็กแต่งโคลงยกย่องพระเกียรติพระเจ้ากรุงธนบุรีโดยใช้ความเปรียบแบบปฏิเสธว่า สมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชทรงมีพระสมภา และพระปัญญามาก ซึ่งผืนแผ่นดินโลกจะเทียบเท่าได้หรือและกวีได้กล่าววาทรงพระองค์ทรงเป็นดังพระนารายณ์ และใช้คำเชิงถามว่า หรือพระองค์จะทรงเป็นพระนารายณ์ที่จากเกษียรสมุทรมาปกครองโลก ซึ่งการกล่าวเชิงถามเช่นนี้ย่อมแสดงให้เห็นว่าพระองค์ทรงเป็นผู้มีพระสมภา พระปัญญามากเกินกว่าสิ่งใดจะเทียบเทียมได้ และพระองค์ทรงคือเทพเจ้าที่เสด็จมาปกครองประเทศ และสร้างพระบารมี ดังคำประพันธ์ที่ว่า

บุญพระภูวนารถเกล้า	จักรพาฬ
ทรงฤทธิ์เดโชชาญ	เชี่ยวชาญ
พระสติวิทยาญาณ	ขยันยอด ชนแฮ
ทรงสมาธิปัญญาล้ำ	แหล่งหล้าฤาเสมอ ๑

เสมอองค์หริวักร์เรือง	รงค์รุท
ล่องพาหนะครุฑ	สู่หล้า
ฤาจรจากเกษียรสมุทร	มาทวิป นี้แฮ
เนื้อหน่อพุทธพงศ์กล้า	ก่อสร้างโพธิญาณ ๑

(ศิลปากร,กรม. 2539ก: 277)

นอกจากนี้ยังปรากฏการใช้ความเปรียบแบบปฏิจจกถาที่กล่าวไว้เกี่ยวกับสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชว่า พระองค์ทรงเป็นกษัตริย์ที่ยิ่งใหญ่ ทรงมีช้างเผือกและม้าสำคัญมาสู่พระบารมี พระองค์ทรงมีข้าทูลละอองธุลีพระบาท อันกษัตริย์เมืองอื่นหรือผู้อยู่ใต้พากฟ้านี้จะมีควมยิ่งใหญ่เทียบเท่าพระองค์นั้นได้หรือ ดังบทโคลงที่ว่า

พระคุณนเนกเกล้า	สยามภู
ยกหมู่ชนชู	ชีพไว้
ทรงธรรมิกราชตรู	ตราโลก
เป็นมกุฎแก่นไต้	ทั่วท้าวฤาเสมอ ๑

(ศิลปากร,กรม. 2539ก: 279)

มีชกิริณิศแก้ว	เศวตวงศ์
รอยว่าอินทร์อวยลง	สู่ไท่
มีสินธพชาติพงศ์	ขัตติยอาสน์
มีมุขมนตรีไต้	พากฟ้าฤาเสมอ ๑

(ศิลปากร,กรม. 2539ก: 281)

ในโคลงสรรเสริญพระเกียรติพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกย์ กวีกล่าวถึงพระมหากษัตริย์คุณในพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก ว่าพระองค์ทรงดับทุกข์เข็ญให้อาณาประชาราษฎร์ ทรงบำรุงพระพุทธศาสนาให้เจริญรุ่งเรือง ซึ่งพระมหากษัตริย์คุณทั้งนั้นจะนำมากล่าวจนหมดสิ้นได้อย่างไร การที่กวีใช้คำเชิงถามเช่นนี้ย่อมแสดงให้เห็นถึงพระมหากษัตริย์คุณที่พระองค์พระราชทานแก่ประเทศและประชาชนอย่างเหลือประมาณ ดังบทโคลงที่ว่า

พระ ทรงอิสรภาพเรื่อง เรื่องฤทธิ
พระ ดับเข็ญคือพิษ ญุ่ให้
พระ คุณอนเนกนิตย นับรำ ไฉนนา
พระ บาทบำรุงให้ ฟ่องพื้นศาสนา ฯ

(ชำนาญ, พระ. 2546: 49)

พระชำนาญกล่าวในลักษณะตั้งเป็นคำถามเกี่ยวกับพระยศของพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช ว่ายอดเขาพระสุเมรุจะสูงเท่าพระยศของพระองค์หรือไม่ ซึ่งการตั้งคำถามในลักษณะนี้กวีหรือผู้อ่านย่อมทราบโดยทันทีว่าพระยศของพระองค์สูงส่งกว่าสิ่งใด ดังบทประพันธ์ที่ว่า

พระยศยอดเมรุเรื่อง ฤาปาน
พระกมลไพศาล กว่าหล้า
เบญญาภิพระญาณ ฤกเล่ห์ สมุทรแฮ
ชำนาญชำระข้า บาทพร้อมพระคุณแสดง ฯ

(ชำนาญ, พระ. 2546: 71)

พระยาตรังประพันธ์โคลงต้นเฉลิมพระเกียรติพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัยโดยกล่าวว่า พระองค์ทรงเป็นพระศรีอริยเมตไตรยที่เสด็จลงมาจกสวรรค์ชั้นดุสิตเพื่อปกครองรักษาโลกภพนั้นหรือ นอกจากนั้นกวียังกล่าวว่า พระจักรพรรดิจำนวนพันจำนวนหมื่นพระองค์จะมาเทียบกับพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัยได้หรือ และในตอนท้ายกวีได้กล่าวว่า พระมหากษัตริย์คุณของพระองค์จะนำมากล่าวอ้างได้สิ้นสุดได้ภพนั้นหรือ การที่กวีกล่าวเช่นนี้เพื่อแสดงให้เห็นว่าพระองค์จะทรงเป็นพระพุทธเจ้า

ในอนาคต ทรงเป็นผู้มีบุญญาธิการหาพระมหากษัตริย์ใดเสมอ และทรงมีพระมหากษัตริย์คุณเกินกว่าจะกล่าวได้ครบถ้วน ดังปรากฏในบทโคลงต่อไปนี้

เทวราชดุสิตธำ	คือองค์ พระฤ
ฤพระเสด็จจรลี	ลาศฝ่าย
เผยอแผ่นภูดาทรง	สัตว์โลก
กำจัดจระจากร้าย	ร่ำสอน

(ตรึง, พระยา. 2547: 254)

จักรพรรดิพินหมื่นแม่	มาเป็น พระฤ
บุญพระพิรทัน	เทียบแท้
เลยฤอาจใครเห็น	หาญกล่าว
ถึงจักรพรรดิพินแล้ว	ละกล ฯ

(ตรึง, พระยา. 2547: 256)

พระคุณอาจอ่านอ้าง	ออกสุด สิ้นฤ
พระสุเมรุใครพึง	พูดแพ้
สนองบาทบาทสมมุต	สั่งเขป น้อยนา
เพราะเพื่อกตัญญูแล้ว	เล่าลม ฯ

(ตรึง, พระยา. 2547: 25 8)

พระยาไชยวิชิต (เผือก) ได้ประพันธ์โคลงและกลอนยอพระเกียรติสามรัชกาลโดยใช้ความเปรียบแบบปฏิพจน์เกี่ยวกับพระมหากษัตริย์ว่าทรงเป็นพระอาทิตย์ พระอิศวร พระพรหม หรือทรงเป็นพระนารายณ์ที่เสด็จมาครองโลกหรืออย่างไร ดังบทโคลงที่ว่า

สุริยาพิโยคร้าง	รถทรง
ฤอิศรพรหมลง	สู่หล้า

พระกฤษณ์พิศณุพงษ์

เสด็จจากสี่หาศน์ฟ้า

ภูวนารถ พระฤ

ผ่านพื้นชมพู ฯ

(ไชยวิจิต (เผือก), พระยา. 2518: 2)

สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระปรมานุชิตชิโนรสทรงใช้ความเปรียบเทียบเชิงถามว่าสมเด็จพระนเรศวรมหาราชทรงเป็นพระนารายณ์ผู้ทรงปราบทศกัณฐ์หรือไม่ จึงทรงสามารถปราบอริราชศัตรูคือพระมหาอุปราชาและกองทัพแห่งหงสาวดีได้ ดังบทประพันธ์ที่ว่า

ฤทธิรณพนาถเจ้า

จักรา วุธเฮย

โหมสืบเคียวรงกา

ก่นมล้าง

พลพระพ่างพลพา

นรพรำ เพรงพ้อ

เผด็จอมิตรอาจอ้าง

ออกเอื้อมเอาเสมอ

(ปรมานุชิตชิโนรส, สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระ . 2539: 101)

จากการศึกษาการใช้ความเปรียบเทียบแบบปฏิพจน์ในวรรณคดีของพระเกียรติพบว่ากวีได้เลือกใช้ความเปรียบในลักษณะดังกล่าวเพื่อยกย่องพระมหากษัตริย์และนำความคิดของผู้อ่านให้เห็นถึงความยิ่งใหญ่ หรือพระบรมเดชานุภาพในองค์พระมหากษัตริย์โดยการตั้งคำถามที่ไม่ต้องการคำตอบหากแต่เป็นการย้ำความคิดของผู้อ่านให้ชัดเจนขึ้นตามกรอบความคิดที่กวีนำมาใช้เป็นคำถาม การใช้ความเปรียบเทียบปฏิพจน์เกี่ยวกับพระมหากษัตริย์ในวรรณคดีของพระเกียรติจึงมีการตั้งคำถามเพื่อย้ำถึงพระบุญญาธิการ พระบารมี หรือพระมหากรุณาธิคุณอันยิ่งใหญ่ เช่น ฤจรรจากเกษียรสมุทร มาทวีปนี้แย , เป็นมกุฎแก่นไ้ ท้าวท้าวฤเสมอ ฯ , พระคุณอนเนกนิตยั นัรบรำ ไฉนนา เป็นต้น

7. การใช้ความเปรียบเทียบแบบการอ้างถึง (allusion)

ความเปรียบเทียบแบบการอ้างถึง คือ การนำเรื่องราว เหตุการณ์ในอดีต นิทาน ชื่อบุคคล สถานที่อันมีมาแต่ก่อนหรือเป็นที่รู้จักขึ้นกล่าวอ้างให้เห็นเป็นอุทาหรณ์ เพื่อให้เรื่องราวที่กำลังกล่าวมีความชัดเจนและสมบูรณ์มากยิ่งขึ้น

วรรณคดีของพระเกียรตินับตั้งแต่สมัยกรุงศรีอยุธยาถึงกรุงรัตนโกสินทร์ตอนต้น กวีได้ใช้ความเปรียบเทียบแบบการอ้างถึงเพื่อแสดงพระบรมเดชานุภาพในองค์พระมหากษัตริย์ให้เด่นชัด อันได้แก่

การกล่าวถึงมูลเหตุแห่งการเสด็จผ่านพิภพขึ้นครองราชย์ขององค์พระมหากษัตริย์ การกล่าวถึงพระราชกรณียกิจในบุรพกษัตริย์ที่สัมพันธ์สอดคล้องกับพระมหากษัตริย์ที่กวียอพระเกียรติ การกล่าวถึงเทพเจ้าเพื่อทำความหรือแสดงให้เห็นถึงพระบุญญาธิการในองค์พระมหากษัตริย์ การกล่าวอ้างถึงเหตุปัจจัยต่างๆ ที่แสดงให้เห็นว่าพระมหากษัตริย์ทรงมีพระบารมี ดังรายละเอียดต่อไปนี้

อาทิยุคขุกเข็ญ เป็นกรลึกรล่ำพรธรรณิดล จลพิจลต่างต่าง พ่างจะขัว้ทั้งสี่หล้า
ฟ้าทั้งหกพกหงาย รสลายสยบภพมณฑล ในกษณนั้น บั้นพรหมพิษณู อิศวรอดุลเดช
เหตุบพิตรคิถกรุณาประชาราษฎร อยยวงพินาศทั้งมูล สุญภพสบลิ่ง ธิจิ่งแกลิ่งแสรังสรวบ
รวบเอาอัษฏามูรติมามิศร ด้วยบพิตรเสริจ ก็เสด็จมาอุบัติ ในกษตรี

(ศิลปากร, กรม. 2540: 331)

จากบทประพันธ์ข้างต้นก็ได้อ้างถึงสาเหตุที่สมเด็จพระบรมไตรโลกนาถเสด็จพระราชสมภพและเสด็จขึ้นครองราชย์ว่า แต่เดิมโลกมีความลำบาก ทั้งแผ่นดินและสวรรค์ต่างเกิดความหายนะ พระพรหมพระนารายณ์ และพระศิวะทรงเกรงว่าประชาราษฎรจะเดือดร้อน ทั้ง 3 พระองค์จึงรวบรวมร่างของพระองค์และเทพเจ้าผู้ยิ่งใหญ่อีก 8 องค์ แล้วเสด็จลงมาอุบัติเป็นสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถซึ่งสอดคล้องกับบทโคลงที่กวีประพันธ์ไว้ว่า

พรหมพิษณูบรมเศศรเจ้า จอมเมรุ มาศแฮ
ย่าเมศมารุตอร อาศนม้า
พรุณคณิกุเพนทรา สุรเสพย
เรืองรวีรวรจ้ำ แจ่มจันทร ๕

เอกาทสเทพแสรัง เอาองค์ มาฤฯ
เป็นพระศรีสรรเพชญ ที่อ้าง
พระเสด็จดำรงรักษ ลัยงโลกย ไล้แฮ
ทุกเทพทุกท่างไหงว้ ช่วยไชย ๕

(ศิลปากร, กรม. 2540: 331)

จากบทประพันธ์โคลงฉันท์ยวนพ่ายข้างต้นกวีได้กล่าวถึงพระบุญญาธิการของสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถโดยอ้างถึงเทพเจ้า 11 องค์ ได้แก่ พระพรหม พระวิษณุ พระอินทร์ พระยม พระมารุต พระพิรุณ พระอัคนี ท้าวภูเวง พระอาทิตย์ พระจันทร์ ที่เสด็จมารวมเป็นสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถเพื่อพระองค์จะได้ทรงดำรงรักษาโลกโดยมีทวยเทพช่วยให้พระองค์ประสบแต่ชัยชนะ

โคลงเฉลิมพระเกียรติสมเด็จพระนารายณ์มหาราชปรากฏการใช้ความเปรียบเทียบการอ้างถึงในช่วงท้ายของวรรณคดี กวีใช้การอ้างถึงเทพเจ้าองค์ต่างๆ เพื่อถวายพระพรแด่พระองค์ การอ้างถึงเทพเจ้าในลักษณะนี้แสดงให้เห็นถึงความกตัญญูตเวทีที่กวีหรือประชาชนมีต่อพระมหากษัตริย์เนื่องด้วยพระมหากษัตริย์ทรงเป็นผู้พระราชทานพระมหากษัตริย์คุณต่างๆ เป็นอนุเคราะห์ ซึ่งการอ้างถึงพระรัตนตรัย และเทพเจ้าเพื่อถวายพระพรแด่พระมหากษัตริย์นี้ได้สืบทอดเป็นขนบในวรรณคดียกพระเกียรติทั้งในสมัยกรุงศรีอยุธยาและกรุงรัตนโกสินทร์

ในโคลงเฉลิมพระเกียรติสมเด็จพระนารายณ์มหาราชกวีได้อ้างถึงเทพเจ้าพระองค์ต่างๆ ในการถวายพระพรสมเด็จพระนารายณ์มหาราช เช่น ขอพรจากพระพรหมให้ทรงถวายพระพรให้สมเด็จพระนารายณ์มหาราชทรงพระเกษมสำราญในการครองสิริราชสมบัติ ขอพรจากพระนารายณ์ให้ทรงกำจัดสิ่งชั่วร้าย และดูแลโลกให้สุขสงบ ขอพรจากพระอินทร์ให้สมเด็จพระนารายณ์มหาราชทรงมีพระฤทธานุภาพปราบข้าศึกศัตรู ขอพรจากพระวรุณให้สมเด็จพระนารายณ์มหาราชพระราชทานความสุขแก่บ้านเมืองตั้งสายน้ำทิพย์ ขอพรจากพระเพลิงให้สมเด็จพระนารายณ์มหาราชทรงมีพระปรีชาญาณส่องสว่างในธรรม ขอพรจากท้าวจตุโลกบาลให้สมเด็จพระนารายณ์มหาราชทรงเป็นที่พึ่งพิงของเมืองต่างๆ เป็นต้น ดังบทประพันธ์ที่ว่า

ขอพรพรหมเศวตเรือง	รังสรรค์
รังแรกสงสารกัลป์	ก่อเกื้อ
ขอจงปิ่นธรรพร	มิกราช
ราวเรื่องสมมุติเชื้อ	ขึ้นด้วยไอสุริย์ ฯ
ขอพรพิษณุนาถจ้วง	จรายจักร
บึบาปบานบุญรักษ	ทวนหน้า
ขอจงผ่านพำนัก	นรโลก
เผาเผาพาลเลี้ยงหล้า	โลกให้คงตรง ฯ

ขอพรพันเนตรท้าว	ไพจิตร
ทรงวิเชียรชาญชิต	แก้วนแกลัว
ขอจงจำเวญฤทธิ์	จอมโลก
ราญราชไพรีแผ้ว	ผ่าท้าวทุกแดน

ขอพรพฤษราชเรือง	แรงฤทธิ์
ทรงภูงคโพนพิษ	ปานเงื่อ
ขอจงบรมอิส	ราเชษฐ
คือสุทธาทิพยเกื้อ	ก่อให้พุลเกษม ฯ

ขอพรเพลิงรุ่งเฝ้า	รุดรักษ์
ชีชำนันเหนืออัคร	แผดผู้
ขอจงเจริญศักดิ์	ภูวนาท
พระปรีชาญาณผู้	ส่องให้เห็นธรรม ฯ

ขอพรจัตุโลกเลี้ยง	บริบาล
รักษนิกรนรสถาน	สี่ด้าว
ขอจงปิ่นทรงธาร	ภพโลก
เป็นที่พำนักให้ท้าว	ทั่วพื้นภูวดล ฯ

(ศิลปากร, กรม. 2545 ก: 663 - 665)

ในคำฉันท์สรรเสริญพระเกียรติสมเด็จพระพุทธเจ้าหลวงปราชสาทของปรากฏการใช้ความเปรียบเทียบการอ้างถึง กล่าวคือกวีอ้างถึงเหตุการณ์อันยังผลให้พระโพธิสัตว์เสด็จลงมาพระราชสมภพเป็นสมเด็จพระเจ้าปราชสาททอง ด้วยเกิดกสิยคุณพระอินทร์จึงได้อัญเชิญพระองค์มาอุบัติเพื่อให้ทรงค้ำจุนพระพุทธศาสนาให้ผ่านกสิยคุณไปได้ถึงห้าพันปี ดังบทประพันธ์ที่ว่า

ขอแถลงแกลังกล่าวตำนาน	พระเกียรติภูบาล
บพิตรเกล้าทวาร	

อยู่จำเนียรมานุสสา	ทั่วทั้งโลกา
ก็เกิดพิบัติเบียนปีฬ	
เพราะเหตุถึงกรรมกลี	ยุคทั่วไตรตรี
พิโรธใจพาธา	
ด้วยเดชวรพุทธศาสนา	ร้อนอาสน์พันตา
พิภพเจ้าไตรตรึงษ์	
เปนไกลาหนอีกอึ่ง	ชุกชอมไปถึง
สำนักสมเด็จทศพล	
กัมเกล้าอภิวาทยุค	ทูลแถลงทำงาน
ในพื้นพิภพชมพู	
มาริสะฆ่าแต่เจ้ากู	ผู้เฒ่าทุกข์ดู
อัฏฐิณสมเด็จจลีลา	
ปางนี้วรพุทธศาสนา	โพ้นเกิดธรรมา
นรานิกรเบียดเบียน	
เชิญเจ้ากูเสด็จไปเนียร	ทุกข์ศาสน์จงเสถียร-
ภาพห้าพันปี	
วรสมมภูวญาณโมลี	รับคำโกสีย์
บดินทรเสด็จลีลา	
เจียรจากไอศวรรย์ลงมา	ครอบครองอยุธา
บุรินทรอินทรพิศาล	

(ศิลปากร, กรม.2545 ข: 20)

ความเปรียบเทียบการอ้างถึงดังกล่าวข้างต้นได้ปรากฏแนวคิดและการอ้างถึงมูลเหตุแห่งการพระราชสมภพเพื่อยอพระเกียรติว่าสมเด็จพระเจ้าปราสาททองทรงเป็นพระโพธิสัตว์ผู้จะทรงเป็นพระพุทธเจ้าในอนาคต ดังบทประพันธ์ที่ว่า

วรพุทธพยาเทศธรรม์	แกลังกล่าวโดยบรรพ์
นิยมพระคาถา	

ว่าปิ่นเกล้าเจ้าทวารว	สรรเพชญ์ลัยยา
อนาคโตทศพุท	
เป็นอาทิพระเมตไต่ยอุด-	ดมอวสานสุด
กฤษกรปาลีไลย์	
ล้ำทศวรพุทธพิสัย	วรโพธิเมตไต่ย
ก็จากพิมานแมนผจง	
อุบตีในชัตติโยวงส์	เปนราชาาย
พระยศเลื่องภาปรา-	
กฎในพระนครทวารว	ล้ำจักรพรรดา-
ธิดาขเรื่องฤทธิไกร	

(ศิลปากร, กรม.2545 ข: 26)

กวีกล่าวถึงเหตุการณ์การบำเพ็ญทานของสมเด็จพระเจ้าปราสาททองหลังประกอบกรพระราชา
พิธีลบจุลศักราช โดยกวีได้กล่าวเปรียบแบบอ้างถึงเหตุการณ์อื่นเป็นที่ทราบกันดี คือการบำเพ็ญทาน
บารมีของพระเวสสันดรพระโพธิสัตว์ผู้ทรงเป็นพระพุทเจ้าในกาลต่อมา เพื่อเป็นการแสดงแนวคิดที่ว่า
สมเด็จพระเจ้าปราสาททองทรงเป็นพระโพธิสัตว์ให้ปรากฏยิ่งขึ้น ดังบทประพันธ์ที่ว่า

ธรรรมมิกกราช	เมื่อนั้นพระบาท
ลบจุลศักราช	ปิ่นภพไศสุรย์
หน่อพุทธางกูร	โดยธรรมบัณฑูร
	รำพึงไปมา
	ว่าหน่อสรรเพชญ์
แต่ก่อนย่อมเสด็จ	ยังทานศาลา
ทานแก่พณิพก	ยาจกอันมา
ทั่วทิศทิศา	พิภพเขตชั้นท์
	ทรัพย์โยประโภค
นายนายศโยค	โกไคไศศวรรย์
ทานแก่พณิพก	ยาจกนองนรรค์

ได้แล้วผายผัน	ไปยังเคหา
	มากจะให้
ตามพุทธพิสัย	แต่ก่อนท่อนมา
เสรีจราชดำริ	แล้วภุมรรดา
ตรัสสั่งเสนา	ผู้เป็นอุปการ

(ศิลปากร, กรม.2545 ข: 44)

เมื่อนั้นเกล้าเจ้าอยุธยา	ศุภจิตรนวรา-
เมศวรีจินดา	จำถึงชวน
ว่าหน่อสมโพธิแต่ก่อนกล	บพิตรบรมชวน-
ชวายยะวนสร้าง	พระสมภาร
บ มิได้คิดขันธสันดาน	หฤทยนยก็ผลาญ
กายก็ทำทาน	บ รู้สุด
ควักเนตรเฉทฉินทีศิโรอูด-	ดมเศียร ณ วิสุทธ
สดคือดวงบุษ-	ปมาลัย
หนึ่งหะออกยกหฤทัยใน	อูระอาดมหทัย
ทานด้วยใจใส	สีเหนหา
หนึ่งแล่งพระองค์ทานา	คณนัยนวรา
มาตรพรณนา	ก็เหลือไตร
หนึ่งสำรอกเลือด ณ ภายใน	พหลชลอันไหล
มากกว่านานใน	พระคงคา
เป็นพุทธจาริตแต่เบารา	สุรพจนกตา
โปรดประชาอา-	นิสงส์สุด
ผู้หวังสมโพธิสมพุทธ	บริจาคริยบุตร
เสน่หองค์อูด-	ดมสงวน
แม่สุดชีพพระองค์อวร	หฤทยนย บ ปรวน
ให้ บ ได้สงวน	พระอาดมา
จึงตรัสเป็นพระในอานา-	คตกาล ณ มหา

โปรดประชาชนา	อันหลงไหล
บัดนี้ภูถ่วงบวรใน	พุทธวงศ ณ พิสัย
โพธิบำเพ็ญไฉน	บุราณมา
ภูจัดทำตามพุทธโรวา-	ศิกอุตมวรา
สุดศิโวงกา-	รยเสถียรสถิต
เปนปัจฉิมาวาจาษิต	ติภววิภวสถิต
เปนจรัรงนิต-	ยเบารา
ภูจักจ่ายทรัพย์นานา	สตสดก ณ มหา
ทานแก่ทวิชา	แลยาจก
ช้างร้อยช้อยทาสทารก	สัตร์ตันกนก
ทานแก่พณิก	อันโทหล

(ศิลปากร, กรม.2545 ข: 50 - 51)

การถวายพระพรพระมหากษัตริย์โดยการอ้างถึงเทพเจ้า หรือสิ่งศักดิ์สิทธิ์ในโคลงชะลอพระพุทธรูปไสยาสน์มีความแตกต่างจากการอ้างถึงในลักษณะเดียวกันนี้ที่ปรากฏในโคลงเฉลิมพระเกียรติสมเด็จพระนารายณ์มหาราช กล่าวคือ ในโคลงชะลอพระพุทธรูปไสยาสน์จะอ้างถึงพระภิกษุในสมัยพุทธกาล เช่น กวีขอพรจากพระสารีบุตรให้สมเด็จพระสรรเพ็ชรที่ 9 ทรงมีพระปณญาเป็นเลิศเท่าโดยอ้างถึงคุณลักษณะของพระสารีบุตรคือเป็นเอตทัคคะทางปัญญา ดังบทโคลงที่ว่า

ขอพระเอารสสร้อย	สารีบุตร
วิทยาปรากฏสุทธ	โลกยล้ำ
ขอจงจรรโลงโลกอุตุ	ดมเลิศ
เรื่องวิชาการก้าว	กึ่งเทียบเสมอสมาน ฯ

(ศิลปากร, กรม. 2545 ข: 71)

ในสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้นพระขำนิโวหารถวายพระพรพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกในโคลงสรรเสริญพระเกียรติพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกย์ โดยขอให้พระอินทร์ตรวจตราและกำจัดผู้ที่คิดคดต่อพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช และขอให้พระอาทิตย์แบ่งพระรัศมี

โอกาสมาสู่พระฉวีของพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช ดังบทโคลงที่ว่า

ขอรวราสพท้าว	วชิรา วุฒเส
พันเนตรภูวไฉยตา	สอดรู้
ใครคดคิดแหงนทา	รุดต่อ ราชนา
เชิญช่วยสังหารผู้	คตินั้นเลวลาญ ฯ

พระสุรย์สางเสริดม้า	แมนจรัล รวดแฮ
วีรถกวัดกงผัน	แผ่นด้าว
จำไพบพิตรพรรณ	ไพโรจน์
ขอแบ่งโอกาสท้าว	เพิ่มไท่ไพไท ฯ

(ชำนาญหาร, พระ. 2546: 69 - 70)

ความเปรียบแบบการอ้างถึงนี้ปรากฏในวรรณคดีขอพระเกียรติโดยกวีจะกล่าวอ้างถึงเรื่องราวหรือบุคคลในอดีตอันสัมพันธ์สอดคล้องกับพระมหากษัตริย์เพื่อสรรเสริญพระเกียรติคุณให้เด่นชัด ปรากฏในโคลงและกลอนขอพระเกียรติสามรัชกาลที่กล่าวถึงพระราชกรณียกิจบำรุงพระพุทธศาสนาของพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราชอันเทียบได้กับพระเจ้าอชาตศัตรู ที่ทรงปฏิบัติมาในอดีต ความว่า

เพลงพระอชาตไท่	อุปถัมภ์ เท้าใด
ทรงพระศรัทธาท่า	เทียบนี้
ยอยกปฏิภกกรรม	สงฆกิจ
เปนสัปตคำรบก็	ก่อนไฟนพิงกัน ฯ

(ไชยวิชิต (เผือก), พระยา. 2518: 18)

นอกจากนี้ยังปรากฏการอ้างถึงตำนานพระแก้วมรกตเพื่อแสดงให้เห็นว่าพระมหากษัตริย์ผู้ทรงได้ครอบครองนั้นเป็นผู้มีบุญญาธิการ และพระบารมีสูงส่ง ดังบทกลอนที่ว่า

มณฑปในทองคำทำแทนฐาน เกิดแต่ที่วิบูลบรรพต	พระประธานแท่นแก้วมรกต สีสดเนื้อน้ำสำปะนี้
อมรินทร์อินทร์องค์ทรงสร้าง แต่ศาสนาได้สามร้อยปี	ไม่คลาศเคลื่อนเหมือนอย่างพระชินสีห์ เป็นเฉลิมธานีบุรีรัตน์
ตกอยู่ประเทศใดได้ต่อมา ถ้าเมืองโคไพบูลย์ภูผาพัฒนา	ตามบุพเพพาศนามหากระษัตริ พระพุทธรัตนไปอยู่ที่บุรีนั้น
พระบารมีเป็นที่เลิศแล้ว เป็นที่เคารพอภิวันท์	ได้พระแก้วมาไว้ในเขตชัณฑ์ ทุกภาษาพากันมาเฝ้าการ ฯ

(ไชยวิชิต (เผือก), พระยา. 2518: 34 - 35)

จากการศึกษาการใช้ความเปรียบแบบอ้างอิงในวรรณคดีของพระเกียรติสมัยกรุงศรีอยุธยาถึงกรุงรัตนโกสินทร์ตอนต้นพบว่ากวีได้ใช้การอ้างอิงเรื่องราวต่างๆ หรือสิ่งต่างๆ เพื่อแสดงให้เห็นถึงความ เป็นมาอันยิ่งใหญ่ของพระมหากษัตริย์ หรือแสดงให้เห็นถึงพระบุญญาธิการ รวมทั้งแสดงให้เห็นถึง พระมหากรุณาธิคุณที่พระราชทานแก่พสกนิกร เช่น การกล่าวถึงเรื่องราวหรือมูลเหตุแห่งการเสด็จ พระราชสมภพของพระมหากษัตริย์ การอ้างอิงพระรัตนตรัย เทพเจ้าในการถวายพระพร การอ้างอิง พระมหากษัตริย์กับบุรพกษัตริย์ที่สำคัญเพื่อกล่าวถึงพระราชกรณียกิจที่สัมพันธ์กับพระมหากษัตริย์ที่กวี สรรเสริญพระเกียรติคุณ เป็นต้น การใช้ความเปรียบแบบอ้างอิงจึงถือว่าเป็นกลวิธีที่สำคัญวิธีหนึ่งในการ ใช้ความเปรียบเพื่อยกย่องพระเกียรติพระมหากษัตริย์

8. การใช้สัญลักษณ์ (symbol)

การใช้สัญลักษณ์ คือ การใช้คำแทนสิ่งต่างๆ ซึ่งมีความหมายนอกเหนือจากความหมายตาม ตัวอักษร หรือการนำสิ่งที่เป็นรูปธรรมมาแทนสิ่งที่เป็นนามธรรมเพื่อให้เกิดความเข้าใจได้อย่างกว้างขวาง และลึกซึ้ง

สัญลักษณ์นั้นจะตีความตามอรรถที่ปรากฏในตัวบท หรือตีความโดยนัยแห่งสัญลักษณ์ก็ย่อมทำ ได้ทั้ง 2 อย่าง หมายความว่าตัวบทนั้นจะอ่านเอาความตามตัวหนังสือก็ได้ หรือจะอ่านตีความตาม เจตนาแฝงเร้นของผู้ประพันธ์ก็ได้ (สมเกียรติ รัชสมัย. 2551: 77)

ในวรรณคดีของพระเกียรติตั้งแต่สมัยกรุงศรีอยุธยาถึงกรุงรัตนโกสินทร์ตอนต้นปรากฏการใช้ สัญลักษณ์โดยกวีกล่าวถึงพระปรีชาสามารถอันสูงส่ง พระปัญญาอันกระจ่างแจ้งของ พระมหากษัตริย์

และแสดงเนื้อหาเหตุการณ์พระกฤดาภินิหารในพระองค์ เพื่อแสดงให้เห็นถึงพระบารมี พระบุญญาธิการ ตลอดจนพระบรมเดชานุภาพที่มีนัยปรากฏอยู่ในเนื้อหาของคำประพันธ์อันถือเป็นสัญลักษณ์ที่แสดงออกมาโดยนัยแห่งใจความ ดังตัวอย่างต่อไปนี้

กวีกล่าวถึงพระปรีชาสามารถและพระปัญญาอันเลิศล้ำของสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถว่า พระองค์ทรงรู้แจ้งในธรรมอย่างละเอียด โดยกวีกล่าวแยกไว้เป็นหลักธรรมหมวดต่างๆ นับแต่หลักธรรมหมวดสองถึงหลักธรรมหมวดสิบ การที่กวีอธิบายความดังกล่าวโดยพิสดารนี้แสดงให้เห็นว่ากวีเจตนาที่จะใช้หลักธรรมหมวดต่างๆ เป็นสัญลักษณ์ในการแสดงให้เห็นถึงพระปรีชาสามารถและพระปัญญาในพระองค์ให้ชัดเจนโดยมีตัวอย่างโดยตรง นอกจากนี้ยังเป็นสัญลักษณ์แสดงให้เห็นว่าพระองค์ทรงเป็นผู้เลื่อมใสในพระพุทธศาสนาอย่างมากและทรงเปี่ยมล้นด้วยคุณธรรม ดังนี้

ทวิบทวิชาติเชื้อ	สุรยวงษ์ ท่านฤ
ทวิคุณาภิกธรรม์	เลิศล้ำ
ทวิพิศทวิธารทรง	สุรเสพย์ ไล่แฮ
เทวภาพเทวหก	แว่นไว ฯ
ไตรตรีสไตรเทพยเวือง	ไตรรัตน์
ไตรโลกไตรไตรภพ	ทั่วแท้
ไตรไตรปฏิภกตรีส	ไตรเทพ
ไตรทั่วไตรพิธแปล้	ปลั่งชาญ ฯ

ตรีศรีตรีเนตรด้าน	ตรีศักดิ์ กิติ
ตรีสท่านตรีสปานตรีส	ท่านได้
ไตรตรีงษ์กิติตรีส	ไตรถ่อง
ตรีโทษตรีคุณไ้	เลิศญา ฯ

จตุรทฤษฏีธรรมถ่องแจ้ง	จตุรา
คมจตุรคุณฤ	กิดกั้น

จตุราคมารักษ	จตุรโลกย
แจ้จตุรยุคชั้น	ช่องกัลป์ ฯ

จตุรมรรคยลโยคแจ้	จตุรพิธ เพรศแฮ
แจ้จตุรพรรค	ฟ้อล้ง
จตุราพททิส	จตุรเทศ
แจ้จตุรภัตรพียง	ฟ่างอารีย์ ฯ

จตุโรบายศแจ้	จตุรงค์
แจ้จตุรฤทธิมาน	ทัวแท้
จตุราริยสัตยทรง	ทายาท
แจ้จตุรผลแก้	ยวดชาญ ฯ

เบญจาทุทราษฏรบัน	เบญจางค
เบญจมารเบญญา	ผ้าแผ้ว
เบญจาพิชานาง	คณาณศ
เบญจนิวรรณแรว์ร้าง	ร้างเหน ฯ

เบญเจนทริเยศบัน	เบญจา
นันทริยเบญจัก	ไปล์เปล็อง
เบญจปรการณา	พิธมารค กิติ
เบญจยศนันเรื่อง	รวดพรหม ฯ

เบญจปรสารทบัน	เบญจัค
สกนธเบญजारมภฤ	ร่าได้
แจ้เบญจพยัคณ	เลิศนิ กิติ
เบญจพิมุดดีท้าวไท	ถี้แถลง ฯ

ชฎุคณกษัตริเตศไต้	โดยอรรถ ถ่องแฮ
ชฎุเหตุชฎุพัศดุแจง	แจกถ้วน
ชฎุทวารชฎุเคา	รพยสาธุ ไส้แฮ
ชฎุนิวรวั่นล้วน	เผื่อผล ๗

ชฎุสวารนิยารภู้	ฤามี อยดนา
ชฎุบดลดยดล	คอบเคื้อ
ชฎุพิธรังษี	เสาวภาคย
ชฎุสมยแก้วเกื้อ	เกดเกษม ๗

สับตานุสรายาฆรไต้	ถาถล่ง ถ่องพ้อ
สับดเสกษาเปรม	ปราชญ์แปด
สับดครหาแสวง	สับดาห
สับदनิรัชแก้ถ้วน	ถ่องอรรถ ๗
สับदनัคสับดฟ้าหพ้อง	สับดสินธุ
สับดสีทันดรแจง	แจกแจ้ง
สับดทักขินยล	บัตธเนศ กิติ
สับดวิสุทไต้แกล้ง	ถ่องผล ๗

อชฎุโลกุตเตรศเรื้อง	อชฎุณาน
อชฎุมงคลไคร	ทยบไต้
อชฎุโลกาศดารยชฎุ	พิปาก กิติ
อชฎุเบญญาไต้	ช่ยวชาญ ๗

อชฎุมิถยาภาคแม่	เมธา ทยงแฮ
อชฎุกษินอนอรรถ	กล่าวแก้

อัษฎโลกธรรมา	ศรยสาธุ ใต้แฮ
อัษฎมคธไ้แท้	ท่ยงฅาน ๕

นพสัปดาห์าศูรู้	รงงสบ ลิ่งแฮ
นพฐปรยงนพมาน	ล่งลั้วน
นพโลกุจรจบ	คุณโทษ กี้ดี
นพสงษการแล้วถ้วน	ถี้แกลง ๕

ทศพิธธรรมโมชแท้	ทศสกนธ
ทศพัสดุแสดงทศ	เกลศกั้ว
ทศกายพลทศ	พลภาคย กี้ดี
ทศอศุภหมั้วห้อม	ห่อสกนธ ๕

ทศกุศลเสสาครแท้	ทศธรรม
ทศกุศลทศกษิณ	ลี้บล้าง
ทศบารมีสรร	เพชญก้อ กลพ้อ
ทศโกธพระเจ้ามล้าง	เน่งนอน ๕

ทศบุญพระแต่่งตั้ง	แสวงสวะ บาบแฮ
ทศนิชรอยล	ยี้งผู้
ทศญาณทศพัศดุ	ยลโยค ใต้แฮ
ทศรูปพระเจ้ารู้	รยบรยง ๕

(ศิลปากร, กรม. 2540: 333 - 340)

ในคำฉันท์สรรเสริญพระเกียรติสมเด็จพระเจ้าปราสาททองปรากฏการพรรณนาเนื้อหาที่เป็น
สัญลักษณ์แสดงความยิ่งใหญ่ของพระมหากษัตริย์ ดังบทประพันธ์ที่ว่า

รู้ว่าปิ่นเกล้าอยุธยา

กอบปรการมหา

พิธีพินิตโดยหมาย

เทพาอารักษ์เหลือหลาย	ชุมชอมกันถวาย
ประนมบังคมกราบกราน	
บ้างก็เด็ดดอกดวงพวงมาลัย	กรองเป็นสร้อยसार
กนกอาภรณ์พรรณ	
บ้างปรายรายลงแต่สวรรค	ก้มเกล้าโอนัญ-
ชลิตเหนือศรसार	
บ้างร้องซ้องสาธุการ	สรรเสริญสมภาร
มกุฎเกล้าอุชยา	

(ศิลปากร, กรม. 2545 ช: 42 - 43)

จากบทประพันธ์ข้างต้นเป็นการกล่าวถึงเหตุการณ์ที่เหล่าเทวดาและนางฟ้าจำนวนมากต่างแสดงความชื่นชมยินดีที่สมเด็จพระเจ้าปราสาททองทรงประกอบพระราชพิธีลบจุลศักราช การที่กวีพรรณนาภาพดังกล่าวมานี้ย่อมแสดงให้เห็นถึงสัญลักษณ์ของความยิ่งใหญ่ หรือการมีอำนาจเหนือสรรพสิ่งทั้งปวงของพระมหากษัตริย์ได้เป็นอย่างดี

นอกจากนี้ก็ยังได้กล่าวถึงเหตุการณ์มหัศจรรย์ที่บังเกิดขึ้นเมื่อสมเด็จพระพุทธเจ้าหลวงปราสาททองทรงหลังทักษิณทกและตั้งพระราชฤทัยบำเพ็ญพระราชกุศลพระราชทานสิ่งของแก่พสกนิกรหลังเสร็จการพระราชพิธีลบจุลศักราช การที่กวีกล่าวถึงเหตุการณ์เหล่านี้ย่อมเป็นสัญลักษณ์หนึ่งที่แสดงให้เห็นว่าพระมหากษัตริย์ทรงเป็นผู้มีพระบุญญาธิการ ดังบทประพันธ์ที่ว่า

	ทานอันเราให้
จงเป็นปัจฉัย	แก่มารคนฤพาน
จงคงได้ตรัส	เปนพระวรวงญาณ
โปรดสัตว์สงสาร	พิภพมณฑล
	ด้วยสังฆิษฐาน
แผ่นดินดลดาล	หวาดไหวจิัญจล
เดือนดาวดารา	ชระอุม่อ่าน-
ธการมัวมล	มัวมีดอัศจรรย์

	ร้องก้องนฤนาท
ครั้นครองไหวหวาด	ดุจสารเมามัน
ไม่ไหวล้พทุกษา	โยกเยื้องอัศจรรย
ซ่างแรดแผดผัน	ทุกแห่งแพ่งกาย
	พระสมุทรวเลือนระลอก
พืดฝิ่งกระฉอก	ครั้นโครมฉานฉาย
วรขุนเขาหลวง	อ่อนโอนทะทาย
ประดุจยอดหวาย	ท้าวทวนไปมา

(ศิลปากร, กรม. 2545ข: 45 - 46)

ความตอนหนึ่งจากโคลงต้นเฉลิมพระเกียรติพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย กวีได้กล่าวถึงพระองค์ว่าเสด็จทรงหงส์ลงมาจากรวงสวรรค์เพื่อปกครองแผ่นดิน การกล่าวเช่นนี้กวีต้องการที่จะยกย่องพระมหากษัตริย์ว่าทรงเป็นพระพรหม ทั้งที่โคลงบทนี้มีได้กล่าวว่พระมหากษัตริย์คือพระพรหมก็ตาม หากแต่เพียงกล่าวถึงสัญลักษณ์ คือ หงส์ซึ่งเป็นพาหนะของพระพรหมเท่านั้น

พระเสด็จสถิตด้าว	แดนดิน
โอภาสพิมลฉาย	เฉิดฟ้า
ทรงพาหนหงส์บิน	ลอยล่อง มาแฮ
มาประสิทธิ์สอนหล้า	โลกเฉลิม ฯ

(ตรัง, พระยา. 2547: 249)

ในโคลงยอพระเกียรติพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย กวีได้นิพนธ์ถึงพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัยโดยใช้การกล่าวถึง บั้วบาท แทนองค์พระมหากษัตริย์ ซึ่งนอกเหนือจากบั้วบาทจะเป็นความเปรียบแบบสมพจน์แล้ว คำว่า บั้วบาท นี้ยังเป็นสัญลักษณ์ที่สื่อให้เห็นว่าพระมหากษัตริย์ทรงเป็นพระพุทธเจ้าได้อีกทางหนึ่งด้วย ดังบทประพันธ์ที่ว่า

อาลักษณ์ลิขิตถ้อย	ทูลสนอง
สรวมชีพนมตรีสอง	ฝ้ายเฝ้า

อังเชิญฤดีละออง
ครองแผ่นดินนั่งเกล้า

บัวบาท พระนา
แห่งข้าทั้งมวญ ฯ
(นั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว, พระบาทสมเด็จพระ. 2511: 9)

บัวบาท เป็นสัญลักษณ์หนึ่งซึ่งแสดงให้เห็นว่าพระมหากษัตริย์ทรงเป็นผู้มีบุญญาธิการ หรือสามารถเทียบอ้างว่าทรงเป็นพระพุทธรเจ้า ด้วยคำว่า บัวบาท มีความหมายตามพจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. 2542 (ราชบัณฑิตยสถาน. 2546: 619) ว่า เท้าที่มีบัวรอง หมายถึงผู้มีบุญอย่างพระพุทธรเจ้า นิยมว่าพระพุทธรเจ้ามีดอกบัวมุขขึ้นรับพระบาท ใช้เลื่อนมาหมายถึงพระบาทของพระเจ้าแผ่นดินด้วย

นายมี มหาตเล็กได้ประพันธ์กลอนเพลงยาวสรรเสริญพระเกียรติพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว โดยกวีกกล่าวถึงพระองค์ว่าเมื่อทรงประกอบพระราชพิธีพืชมงคลจรดพระนังคัลแรกนาขวัญถึงเทวดาผู้ดูแลทิศทั้งสี่จึงต้องอำนวยผลตามที่ทรงอธิษฐาน ในลักษณะเนื้อหาดังกล่าวเป็นการแสดงถึงสัญลักษณ์ของพระมหากษัตริย์ว่าทรงเป็นผู้มีบุญญาธิการและพระบารมีสูงส่ง ดังบทกลอนต่อไปนี้

ทรงเคารพจบพระหัตถ์อธิษฐาน	สมาทานศีลวัตรเป็นปฐม
พระสังฆราชธรรมาตั้งอารมณ	ก็ระดมกันสวดพระพุทธรมนต์
ด้วยบุญญาบารมีนิหาร	โพธิญาณแก้กล้าสถาผล
ให้ร้อนอาสน์จตุโลกบาลบน	ไม่ทานทนบุญฤทธิ์ทรงพิธิ
บันดาลท่าพลาหกให้ตกฟุ้ง	ลงทั่วทุ่งทุกประเทศเกษมศรี
ไพร่ฟ้าข้าแผ่นดินก็ยินดี	ได้ทำที่ไร่นาสถาวร ฯ

(นายมี มหาตเล็ก. 2530: 5 - 6)

นอกจากนี้กวีกกล่าวถึงอัคคีภัยที่สามารถดับลงได้โดยง่ายเพราะลมสงบด้วยเพียงพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวเสด็จพระราชดำเนินถึงที่เกิดเหตุ ซึ่งการแสดงเนื้อหาดังกล่าวนี้นี้เป็นการแสดงถึงสัญลักษณ์ของผู้มีบุญญาธิการเช่นกัน ดังบทกลอนที่ว่า

ถ้าเกิดไฟไหม้บ้านชานเรือนราษฎร	เรือนอำมาตย์สุริวงศ์ในกรุงศรี
ระทดในพระทัยแทนแสนทวิ	ก็กรูกริพยุหะสละวัง
ขึ้นทรงพระที่นั่งบัลลังก์อาสน์	พร้อมอำมาตย์ซ้ายขวาทั้งหน้าหลัง
พวกรอกแห่แลทวนลั่นกำลัง	แห่สะพรังคังคับไปดับเพลิง
กำลังไฟได้ลมระดมไหม้	เสด็จไปลมสงบไม่พัดเพลิง
ไฟก็เหือดเผือดแสงไม่แรงเรือง	ก็สบเชิงคว่าขอตระกร้อน้ำ

(นายมี มหาเดเล็ก. 2530: 8)

การใช้สัญลักษณ์ที่ปรากฏในการศึกษาพฤติกรรมการใช้ความเปรียบเกี่ยวกับพระมหากษัตริย์ในวรรณคดีของพระเกียรติสมัยกรุงศรีอยุธยาถึงสมัยกรุงรัตนโกสินทร์ตอนต้น เป็นการใช้นิพจน์ที่เป็นสัญลักษณ์โดยเนื้อหา หรือโดยอรรถเป็นส่วนใหญ่ กล่าวคือ สัญลักษณ์เกี่ยวกับพระมหากษัตริย์ในวรรณคดีของพระเกียรติในช่วงเวลาดังกล่าวจะเป็นสัญลักษณ์ที่เกิดจากการตีความเนื้อหา โดยกวีจะกล่าวถึงเหตุการณ์ซึ่งโดยมากจะเป็นเหตุการณ์อันมหัศจรรย์ที่เกิดขึ้นโดยพระมหากษัตริย์เพื่อสื่อให้ผู้อ่านเห็นว่าพระมหากษัตริย์ทรงเป็นผู้มีบุญญาธิการ เหตุการณ์ทั้งนั้นจึงถือเป็นสัญลักษณ์แห่งการกล่าวขยพระเกียรติหรือแสดงพระเกียรติยศให้ปรากฏ แต่ทั้งนี้ก็ยังคงปรากฏการใช้สัญลักษณ์เกี่ยวกับพระมหากษัตริย์โดยตรง คือ การใช้คำว่า บัวบาท เป็นสัญลักษณ์แทนองค์พระมหากษัตริย์อีกด้วย

จากการศึกษาวิเคราะห์กลวิธีการใช้ความเปรียบเกี่ยวกับพระมหากษัตริย์ในวรรณคดีขอพระเกียรติสมัยกรุงศรีอยุธยาถึงกรุงรัตนโกสินทร์ตอนต้นดังปรากฏแล้วนั้น ผู้วิจัยได้สรุปเป็นตารางเพื่อแสดงให้เห็นถึงความสัมพันธ์ระหว่างกลวิธีการใช้ความเปรียบกับสิ่งนำมาเปรียบกับพระมหากษัตริย์ได้ดังตารางต่อไปนี้

ตาราง 1 แสดงความสัมพันธ์ระหว่างกลวิธีการใช้ความเปรียบกับสิ่งนำมาเปรียบกับพระมหากษัตริย์

สิ่งนำมาใช้ในความเปรียบเกี่ยวกับพระมหากษัตริย์	กลวิธีการใช้ความเปรียบ							
	อุปมา	อุปโลกษณ์	อติพจน์	สมพจน์	นามนัย	ปฏิบัติ	การอ้างถึง	สัญลักษณ์
พระพุทธเจ้า	/	/					/	
พระรัตนตรัย							/	
พุทธสาวก							/	
พระพรหม	/	/				/	/	
พระวิษณุ	/	/				/	/	
พระอิศวร	/					/	/	
พระอินทร์	/	/	/			/	/	
พระกวรรณ	/							
พระกษีเมะ	/							
พระราม	/	/				/		
พระยม	/	/						
พระอาทิตย์	/	/	/			/	/	
พระจันทร์	/	/				/	/	
พระพิรุณ		/				/	/	
พระอัคนี		/				/	/	

ตาราง 1 (ต่อ)

สิ่งที่นำมาใช้ในการเปรียบเทียบ เกี่ยวกับพระมหากษัตริย์	กลวิธีการใช้ความเปรียบ							
	อุปมา	อุปลักษณะ	อุปพจน์	สมพจน์	นามนัย	ปฏิบัติ	การอ้างถึง	สัญลักษณ์
พระกุเวร		/				/	/	
พระมารุต		/				/	/	
ท้าวจตุโลกบาล							/	/
พระโพธิสัตว์		/				/	/	
พระเวสสันดร	/						/	
ต้นโพธิ์ทอง	/							
อากาศ , ท้องฟ้า	/					/		
พระเจ้าอโศกมหาราช	/							
พระเจ้าอชาตศัตรู							/	
ไกรสร	/							
ฝน	/							
น้ำ , มหาสมุทร	/		/					
ทิวปั้งสี	/		/					
ฉัตร , ร่ม	/	/						
บิดามารดา		/						
ทรัพย์ , สิ่งมีค่า		/	/					
ปิ่น		/						
บาดาล			/					
สามโลก			/					
เทวดา , คนธรรพ์			/					/

จากตาราง 1 แสดงให้เห็นถึงการที่กวีนำสิ่งต่างๆ มาใช้ในการเปรียบกับพระมหากษัตริย์ด้วยกลวิธีต่างๆ อันจะช่วยอธิบายหรือสร้างความรู้ความเข้าใจเกี่ยวกับการใช้ความเปรียบเกี่ยวกับพระมหากษัตริย์ในวรรณคดีของพระเกียรติ ดังนี้

1. การใช้ความเปรียบแบบอุปมา กวีจะเปรียบพระมหากษัตริย์ว่าทรงเป็นดั่ง หรือทรงเหมือนกับสิ่งต่างๆ เช่น พระพุทธเจ้า พระเวสสันดร เทพเจ้า นุรพมหากษัตริย์ และ สิ่งอื่นๆ อันได้แก่ ต้นโพธิ์ทอง ท้องฟ้า ฉัตร ทวีปทั้งสี่ เป็นต้น

2. การใช้ความเปรียบแบบอุปลักษณะ กวีจะกล่าวว่าพระมหากษัตริย์ทรงเป็นสิ่งต่างๆ เช่น พระพุทธเจ้า พระโพธิสัตว์ บิดามารดา ทรัพย์หรือสิ่งมีค่า เป็นต้น

3. การใช้ความเปรียบแบบอติพจน์ กวีเลือกที่จะกล่าวความเปรียบแบบเกินจริงกับเทวดาต่างๆ มากกว่าการกล่าวเกินจริงโดยเปรียบกับเทพเจ้า และไม่ปรากฏการกล่าวเปรียบพระมหากษัตริย์ว่าทรงมีพระคุณลักษณะใดๆ ที่พิเศษหรือเกินกว่าพระพุทธเจ้า

4. การใช้ความเปรียบแบบสมพจน์ กวีกล่าวถึง พระบาท บัวบาท พระเดช พระเกียรติ พระฤทธิ์ และพระยศ บุญ แทนการกล่าวถึงองค์พระมหากษัตริย์

5. การใช้ความเปรียบแบบนามนัย กวีใช้การกล่าวถึงข้างสมितिเพื่อให้เกิดการเชื่อมโยงความคิดถึงพระมหากษัตริย์ว่าทรงเป็นเทพเจ้า

6. การใช้ความเปรียบแบบปฏิจจกวีใช้การตั้งคำถามโดยมิได้ต้องการคำตอบ หากแต่เพื่อย้ำความคิดเกี่ยวกับพระมหากษัตริย์ให้ชัดเจนขึ้นในใจผู้อ่าน เช่น การถามถึงกษัตริย์เมืองอื่นๆ ว่าสามารถเทียบเทียมกับพระมหากษัตริย์ผู้ที่กวียกพระเกียรติได้หรือไม่ เป็นต้น

7. การใช้ความเปรียบแบบการอ้างถึง กวีใช้การอ้างถึงสิ่งต่างๆ เพื่อยกพระเกียรติพระมหากษัตริย์ เช่น พระพุทธเจ้า พระรัตนตรัย พระพุทธรูปปางต่างๆ เทพเจ้า เหตุแห่งการเสด็จพระราชสมภพ เป็นต้น

8. การใช้สัญลักษณ์ กวีใช้การพรรณนาเหตุการณ์เพื่อเป็นสัญลักษณ์ที่แสดงถึงพระบุญญาธิการ และพระปรีชาสามารถในพระมหากษัตริย์ เช่น การกล่าวถึงเทวดา และเหตุการณ์มหัศจรรย์เพื่อเป็นสัญลักษณ์ของพระบุญญาธิการในพระมหากษัตริย์ เป็นต้น นอกจากนี้ยังปรากฏการกล่าวถึงสิ่งต่างๆ เพื่อให้เป็นสัญลักษณ์ตามคำ เช่น บัวบาท และหงส์ อันเป็นสัญลักษณ์ที่ซ่อนอยู่ในมิติของการใช้ความเปรียบอีกชั้นหนึ่ง กล่าวคือ บัวบาท เป็นสัญลักษณ์ของพระพุทธเจ้า การที่กวีใช้สัญลักษณ์ บัวบาท แทนพระมหากษัตริย์จึงเป็นการกล่าวว่พระมหากษัตริย์ทรงเป็นพระพุทธเจ้าในคราวเดียวกัน เช่นเดียวกับการที่กวีกล่าวถึง หงส์ อันเป็นสัญลักษณ์แสดงถึงพระพรหมในการกล่าวถึงพระมหากษัตริย์

นอกจากนี้ผู้วิจัยพบว่าการใช้ความเปรียบของกวีแสดงให้เห็นถึงพระคุณสมบัติในพระมหากษัตริย์ที่สัมพันธ์สอดคล้องกับสิ่งนำมาเปรียบ ดังรายละเอียดในตารางต่อไปนี้

ตาราง 2 แสดงความสัมพันธ์ระหว่างพระคุณสมบัติในพระมหากษัตริย์กับสิ่งนำมาใช้ในการเปรียบ

พระคุณสมบัติในพระมหากษัตริย์	สิ่งนำมาใช้ในการเปรียบ
ทรงมีพระมหากษัตริย์คุณต่อพสกนิกร	พระพุทธเจ้า พระรัตนตรัย พระพุทธรูปปางต่างๆ พระอิศวร เทพเจ้า มหาสมุทร เขาพระสุเมรุ เกินกล่าว
ทรงมีพระปรีชาสามารถปราบอริราชศัตรู	พระพุทธเจ้า พระราม
ทรงพระสติปัญญา	พระพุทธเจ้า พระอาทิตย์ หลักธรรมในหมวดต่างๆ มหาสมุทร จักรวาล
ทรงลงโทษผู้กระทำผิด	พระยม
พระราชทานสิ่งต่างๆ	พระเวสสันดร
ทรงดูแลรักษาโลก	พระนารายณ์ พระพรหม พระราม
ทรงเชี่ยวชาญการอาวุธ	พระกัมมะ พระราม
ทรงมีฤทธานุภาพ	พระอินทร์
ทรงมีคุณธรรม	พระกวรรณ พระนารายณ์ พระยม พระพรหม

ตาราง 2 (ต่อ)

พระคุณสมบัติในพระมหากษัตริย์	สิ่งนำมาใช้ในการเปรียบเทียบ
ทรงมีพระญาณวิเศษ	พระอาทิตย์ จักรวาล มหาสมุทร
ทรงมีพระบารมีสูงส่ง	มหาสมุทร อากาศ พระอาทิตย์ ทรัพย์หรือสิ่งมีค่า พระแก้วมรกต
ทรงมีพระเกียรติยศยิ่ง	เกินกล่าว พระอาทิตย์ เขาพระสุเมรุ บาดาล สวรรค์
ทรงมีข้าราชการบริพารมาก	พระจันทร์
ทรงมีพระราชทรัพย์อันวิเศษ	พระอินทร์ ข้างเผือก พระนารายณ์ พระอิศวร พระอาทิตย์
ทรงบำรุงพระพุทธศาสนา	พระเจ้าอชาตศัตรู พระเจ้าอโศกมหาราช
ทรงกล้าหาญ	ไกรสร
ทรงมีน้ำพระราชหฤทัย	สายธาร แผ่นดิน
ทรงอดทนอดกลั้น	แผ่นดินทั้งสี่ทวีป
ทรงเป็นใหญ่เหนือสรรพสิ่งทั้งปวง	พระอินทร์ พระฤทธิ กษัตริย์เมืองอื่นๆ พระบาท
ทรงมีบุญญาธิการ	เหตุการณ์มหัศจรรย์ ทรัพย์หรือสิ่งมีค่า
ทรงมีพระสุรเสียงไพเราะ	พระพรหม
ทรงพระสิริโฉม	พระกามเทพ พระอินทร์

จากตาราง 2 ผู้วิจัยพบว่าพระคุณลักษณะต่างๆ ที่ปรากฏจากการใช้ความเปรียบของกวีผู้สร้างสรรค์วรรณคดีขอพระเกียรตินั้นย่อมแสดงให้เห็นถึงแนวคิดที่กวีหรือบุคคลในสังคมมีต่อพระมหากษัตริย์ได้เป็นอย่างดี ผู้วิจัยจึงจะได้ศึกษาถึงแนวคิดที่ปรากฏจากการใช้ความเปรียบเกี่ยวกับพระมหากษัตริย์ในวรรณคดีขอพระเกียรติในบทต่อไป

บทที่ 4

แนวคิดในการใช้ความเปรียบเกี่ยวกับพระมหากษัตริย์

จากการศึกษาวิธีการนำเสนอความเปรียบเกี่ยวกับพระมหากษัตริย์ในวรรณคดีของพระเกียรติ พบว่ากวีหรือบุคคลในสังคมมีแนวคิดเกี่ยวกับพระมหากษัตริย์ในแง่มุมต่างๆ ที่แสดงออกมาผ่านการกล่าวเปรียบพระมหากษัตริย์ซึ่งสอดคล้องสัมพันธ์กับคติเรื่องพระมหากษัตริย์ อันได้แก่ คติเรื่องเทวราชา คติเรื่องพุทธราชา และคติเรื่องธรรมราชา ซึ่งแนวคิดดังกล่าวนี้เกิดขึ้นและปรับเปลี่ยนไปตามสภาพสังคม รวมทั้งอิทธิพลความเชื่อ ดังที่ ยูพร แสงทักษิณ (2537: 10 - 13) ได้อธิบายไว้ว่า ผู้นำในสมัยสุโขทัย ตอนต้นมีความสัมพันธ์ใกล้ชิดกับราษฎร โดยเฉพาะพ่อขุนรามคำแหงทรงปกครองในลักษณะพ่อกับลูก พระองค์มิได้ทรงอยู่ในฐานะเทพเจ้าแบบเขมร แต่เมื่อสิ้นรัชสมัยของพระองค์อาณาเขตอันกว้างใหญ่ของอาณาจักรสุโขทัยก็แตกแยกออกไป กระทั่งพระเจ้าลิไทยซึ่งเป็นพระราชนัดดาทรงรวบรวมอาณาจักรสุโขทัยให้เป็นหนึ่งเดียวอีกครั้งหนึ่ง โดยพระองค์ต้องทรงแสดงพระราชอำนาจและพระปรีชาสามารถก่อนเสวยราชย์ ทรงรับลัทธิเทวราชของเขมรมาใช้ในราชสำนัก ทรงจัดระเบียบพิธีพราหมณ์ในพระราชพิธีต่างๆ ซึ่งนับว่ามีผลในการเสริมพระบารมี มีการอภิเษกก่อนขึ้นครองราชย์ พระนามมิได้ใช้คำนำหน้าว่าพ่อขุน มีการใช้คำราชาศัพท์และคำศัพท์สูงๆ ที่เป็นคำเขมร บาลี สันสกฤต เพื่อให้เหมาะสมแก่ฐานะของพระมหากษัตริย์ ในสมัยนี้พระมหากษัตริย์และราษฎรมิได้อยู่ในฐานะพ่อกับลูก หากแต่อยู่ในฐานะเทพเจ้ากับไพร่ฟ้าข้าแผ่นดิน ถึงกระนั้นพระองค์ก็ยังทรงฝึกฝนในทางพระพุทธศาสนา พระราชอำนาจถูกจำกัดด้วยศีลธรรมจรรยาทางพุทธศาสนา พระองค์จึงทรงเป็นทั้งเทวราชาและธรรมราชา

ในสมัยกรุงศรีอยุธยาตอนต้นลัทธิเทวราชซึ่งผสมกับพุทธศาสนายังคงอยู่ พระมหากษัตริย์นับแต่สมเด็จพระรามาธิบดีที่ 1 จึงเป็นทั้งเทวราชาและธรรมราชา และเมื่อพระมหากษัตริย์ทรงเป็นผู้สั่งสมพระบารมีเพื่อพระโพธิญาณในอนาคตแนวคิดความเป็นพุทธราชาจึงปรากฏขึ้น แนวคิดเกี่ยวกับพระมหากษัตริย์ดังกล่าวจึงเป็นปัจจัยในการที่ส่งเสริมให้กวีแสดงไว้ในวรรณคดีของพระเกียรติโดยเฉพาะในส่วนของการใช้ความเปรียบเกี่ยวกับพระมหากษัตริย์ได้อย่างชัดเจนและมีอยู่เป็นจำนวนมาก

จากการศึกษาวิธีการนำเสนอความเปรียบเกี่ยวกับพระมหากษัตริย์ในวรรณคดีของพระเกียรติ นับแต่สมัยกรุงศรีอยุธยาถึงกรุงรัตนโกสินทร์ตอนต้นพบว่ากวีได้มีแนวคิดในการใช้ความเปรียบเกี่ยวกับพระมหากษัตริย์ในด้านต่างๆ ได้ดังนี้

1. การใช้ความเปรียบเกี่ยวกับพระราชฐานะ
2. การใช้ความเปรียบเกี่ยวกับพระคุณสมบัติ

3. การใช้ความเปรียบเทียบกับสิ่งเสริมพระบารมี ดังมีรายละเอียดต่อไปนี้

1. การใช้ความเปรียบเทียบกับพระราชฐานะ

จากการศึกษาใช้ความเปรียบเทียบกับพระมหากษัตริย์ในวรรณคดียกพระเกียรติสมัยกรุงศรีอยุธยาถึงกรุงรัตนโกสินทร์ตอนต้นพบว่าเมื่อกวีจะกล่าวถึงพระราชฐานะของพระมหากษัตริย์อันนอกเหนือจากทรงเป็นผู้ปกครองประเทศและอาณาประชาราษฎร์นั้น กวีจะมีแนวความคิดในการกล่าวเปรียบพระองค์ว่าทรงเป็นดั่งพระพุทธเจ้า พระโพธิสัตว์ รวมถึงเทพเจ้าในศาสนาพราหมณ์ การที่กวีกล่าวถึงพระราชฐานะอันสูงส่งของพระมหากษัตริย์ นอกเหนือจากพระราชฐานะองค์พระประมุขของแผ่นดินย่อมแสดงให้เห็นว่าพระมหากษัตริย์ทรงมีความพิเศษเหนือกว่าบุคคลสามัญ พระองค์ทรงมีความเหมาะสมบริบูรณ์ในการที่จะทรงปกครองประเทศ รวมถึงทรงมีพระปรีชาสามารถในการที่จะทรงบำบัดทุกข์และพระราชทานความสุขสวัสดิ์แก่พสกนิกร การกล่าวยอพระเกียรติในลักษณะนี้จึงสามารถนำมาซึ่งความเคารพ เทิดทูน และศรัทธาจากประชาชนให้บังเกิดมีต่อพระมหากษัตริย์ได้เป็นอย่างดี

แนวความคิดในการใช้ความเปรียบเพื่อกล่าวถึงพระราชฐานะของพระมหากษัตริย์ในวรรณคดียกพระเกียรติจึงสามารถแบ่งได้ 2 ลักษณะดังนี้

1.1 การเปรียบกับบุคคล

1.2 พระมหากษัตริย์ทรงอยู่เหนือสรรพสิ่งทั้งปวง

ดังมีรายละเอียดต่อไปนี้

1.1 การเปรียบกับบุคคล

การใช้ความเปรียบเทียบกับพระมหากษัตริย์ในวรรณคดียกพระเกียรติตามที่กวีกล่าวถึงพระราชฐานะของพระมหากษัตริย์นอกเหนือจากที่พระองค์ทรงเป็นผู้ปกครองดูแลอาณาจักร กวีได้กล่าวเปรียบพระมหากษัตริย์กับบุคคลต่างๆ ดังนี้

1.1.1 พระพุทธเจ้า

1.1.2 พระโพธิสัตว์

1.1.3 เทพเจ้า

ดังมีรายละเอียดต่อไปนี้

1.1.1 พระพุทธเจ้า ในวรรณคดีของพระเกียรติปรากฏการใช้ความเปรียบเกี่ยวกับพระมหากษัตริย์โดยกวีกล่าวเปรียบพระองค์ว่าทรงเป็นพระพุทธเจ้า เหตุเพราะศาสนาพุทธเป็นศาสนาที่คนไทยส่วนใหญ่นับถือ การเปรียบพระมหากษัตริย์ดังกล่าวมานี้ย่อมยังผลให้ประชาชนเกิดความเลื่อมใสและศรัทธาพระมหากษัตริย์ประหนึ่งที่มีต่อองค์สัมมาสัมพุทธเจ้า ทั้งแสดงให้เห็นว่าพระมหากษัตริย์จะทรงปกครองบ้านเมืองโดยธรรม ดังที่ปัทมา ทิมประเสริฐกุล (2547: 285) ได้อธิบายถึงคติความเชื่อในการยกย่องพระมหากษัตริย์กับพระพุทธเจ้า ว่า

ในคติความคิดความเชื่อของศาสนาพุทธ พระพุทธเจ้าทรงเป็นผู้ที่ประเสริฐและดีงามมากที่สุดดังในอัครคัมภีร์พระพุทธรูปเจ้าตรัสแก่สาวกว่าพระเจ้าแผ่นดินที่มีอำนาจยิ่งใหญ่ในด้านกำลังและเป็นผู้ได้รับความเคารพจากพระเจ้าแผ่นดินอื่น พระองค์ย่อมไม่เคารพอำนาจของผู้ใดแต่พระองค์เคารพพระพุทธเจ้า แสดงให้เห็นความคิดความเชื่อที่ว่าพระพุทธเจ้าคือผู้ที่อยู่ในฐานะสูงสุด การยกย่องพระมหากษัตริย์ว่าสืบเชื้อสายจากพระพุทธเจ้า ทำให้เห็นว่าพระมหากษัตริย์ก็เป็นผู้ประเสริฐที่มีฐานะสูงสุดและควรได้รับความเคารพจากบุคคลอื่นอย่างแท้จริงเช่นกัน

ชลดา เรื่องรักษลิขิต (2538: 58 - 66) ได้แสดงทัศนะเกี่ยวกับคติเรื่องพุทธราชาในสังคมไทยว่า ความเชื่อว่าพระมหากษัตริย์เป็นพระพุทธเจ้าเป็นความเชื่อตามคติพุทธราชา ปรากฏให้เห็นในสังคมไทย เช่น พระนามพระมหากษัตริย์หรือคำแทนพระมหากษัตริย์ เป็นต้น กล่าวคือในพระนามของพระมหากษัตริย์ไทยมักปรากฏคำที่หมายถึงพระพุทธเจ้าด้วย อันได้แก่ พระนามพระเจ้าอยู่หัวหรือสมเด็จพระรามาธิบดีที่ 1 มีพระนามว่า สมเด็จพระรามาธิบดีศรีสินทรมหามงกุฎพระมหาจักรพรรดิพุทธเจ้าอยู่หัวกรุงเทพทวารวดีศรีอยุธยามหาดุสิตกษัตริย์บรมราชาธิบดีบรมบพิตรพระพุทธเจ้าอยู่หัวกรุงรัตนโกสินทร์ พระนามของพระมหากษัตริย์ราชวงศ์จักรี เช่น พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช พระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย ทั้งนี้คำแทนพระมหากษัตริย์บางพระองค์มีความหมายว่าทรงสืบเชื้อสายมาจากพระพุทธเจ้าซึ่งลักษณะเช่นนี้ก็นับว่าอยู่ในคติเรื่องพุทธราชาเช่นกัน

ในการใช้ความเปรียบเกี่ยวกับพระมหากษัตริย์ในวรรณคดีของพระเกียรติได้ปรากฏคติความเชื่อเรื่องพุทธราชาดังกล่าวมานี้ เหตุเพราะกวีมีแนวคิดที่ว่าพระมหากษัตริย์ว่าทรงเป็นพระพุทธเจ้าหรือทรงสืบเชื้อสายมาจากพระพุทธเจ้า เช่น

ในโคลงต้นยวนพ่ายกวีกล่าวถึงสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถว่าทรงเป็นพระพุทธเจ้า
 ความว่า

สรรเพชญคดีไคร่หน้า

แลหลัง ถ่องแฮ

(ศิลปากร,กรม. 2540: 360)

สรรเพชญ์ภูภิโพธิเกล้า

สงสาร

(ศิลปากร,กรม. 2540: 379)

แต่นั้นบันนฤเบนทรนฤเบศ

นเรศรินรินทราธิบดีศรีสรรเพชญ์

(ศิลปากร,กรม. 2540: 379)

ในคำฉันท์สรรเสริญพระเกียรติสมเด็จพระพุทธเจ้าหลวงปราชสัททองกวีแสดงให้เห็นว่า
 พระองค์คือพระพุทธเจ้าที่บรรดาเทวดาและมนุษย์ต่างเคารพบูชา ความว่า

พระองค์คือบรมสยาม-

ภูญาณโมลี

เทวานรารทั้งตรี

ภพถวายนมัสการ

(ศิลปากร,กรม. 2545ข: 19)

นอกจากนี้กวียังได้ยอพระเกียรติสมเด็จพระเจ้าปราชสัททองว่า พระองค์ทรงสืบเชื้อสาย
 มาจากพระพุทธเจ้าเพื่อเสด็จมาบำรุงค้ำจุนพระพุทธศาสนา ดังบทประพันธ์ที่ว่า

องค์สรรเพชญ์พุทธางกูร

เสด็จมาค้ำหนุน

บรมพุทธศาสนา

(ศิลปากร,กรม. 2545ข: 29)

ในสมัยกรุงรัตนโกสินทร์กวียังคงแนวคิดที่ว่าพระมหากษัตริย์คือองค์สัมมาสัมพุทธเจ้า
 โดยการกล่าวถึงพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราชว่าทรงเป็นพระพุทธเจ้า ความว่า

สมเด็จพระเพทราชา พระบาทสมเด็จพระที่นั่งอัมพรสถาน
ทรงมหาอนุภาพได้ปราบดา **พระบาทสมเด็จพระที่นั่งอัมพรสถาน**
เปนมหาสมมุติวุฒิสถาภิบาล
(ไชยวิจิต (เผือก), พระยา. 2518: 27)

จากคติความเชื่อดังกล่าวจึงก่อให้เกิดแนวคิดในการใช้ความเปรียบเพื่อกล่าวถึงพระราชฐานะของพระมหากษัตริย์โดยการกล่าวเปรียบพระมหากษัตริย์กับพระพุทธรูปเจ้าขึ้น ทั้งนี้ความเปรียบนั้นย่อมแสดงให้เห็นถึงคติเรื่องพุทธรักษา และธรรมราชาได้อย่างชัดเจน กล่าวคือ กวียกย่องพระมหากษัตริย์ว่าทรงเป็นพระพุทธรูปเจ้าหรือสืบเชื้อสายมาจากพระพุทธรูปเจ้าโดยใช้คำเรียกพระองค์ว่า สรรเพชญ พระมุนี บรมสมมภูวนาถโมลี สรรเพชญพุทธางกูร เป็นต้น อันเป็นการสนับสนุนว่าพระมหากษัตริย์ทรงมีพระราชฐานะสูงส่ง ทรงเป็นผู้ประเสริฐกว่ามนุษย์และเทพเจ้า และพระองค์ย่อมทรงไว้ซึ่งธรรมเช่นเดียวกับพระพุทธรูปเจ้า

1.1.2 พระโพธิสัตว์ แนวคิดหนึ่งอันนับเนื่องและสืบทอดมาจากความเป็นพุทธรักษาที่กวีนำมากล่าวเปรียบพระมหากษัตริย์ซึ่งสะท้อนให้เห็นถึงพระราชฐานะอันสูงส่งของพระมหากษัตริย์ นอกเหนือจากที่พระองค์จะทรงเป็นผู้นำสูงสุดของประเทศ คือ แนวคิดที่ว่าพระมหากษัตริย์ทรงเป็นพระโพธิสัตว์ ผู้ทรงบำเพ็ญบารมีเพื่อจะได้เป็นพระพุทธรูปเจ้าในอนาคต

พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. 2542 ได้ให้ความหมายของคำว่า พระโพธิสัตว์ คือ ท่านผู้ที่จะได้ตรัสรู้เป็นพระพุทธรูปเจ้า (ราชบัณฑิตยสถาน. 2546 : 805) และผู้ที่จะเป็นพระโพธิสัตว์ได้นั้นต้องประกอบด้วยคุณสมบัติต่างๆ (จำนง ทองประเสริฐ. 2520: 356 - 358) ดังนี้

1. ต้องเป็นมนุษย์
2. ต้องเป็นผู้ชาย
3. ต้องมีความสมบูรณ์แห่งเหตุ คือต้องบำเพ็ญคุณความดี
4. ต้องได้พบพระพุทธรูปเจ้า เพื่ออธิษฐานให้ตนได้เป็นพระพุทธรูปเจ้า
5. ต้องได้บรรพชา
6. ต้องสมบูรณ์ด้วยอธิษฐาน 6 และสมาบัติ 8
7. ต้องมีการบริจาคที่ยิ่งใหญ่
8. ต้องมีความตั้งใจจริงที่จะปฏิบัติธรรม

แนวคิดที่ว่าพระมหากษัตริย์ทรงเป็นพระโพธิสัตว์ตามที่ปรากฏในการใช้ความเปรียบเกี่ยวกับพระมหากษัตริย์ในวรรณคดีขอพระเกียรติยอมแสดงให้เห็นว่าพระมหากษัตริย์ทรงเป็นผู้ปฏิบัติคุณความดีอย่างมาก ทั้งพระองค์ยังทรงเป็นผู้ที่ดีเลิศและประเสริฐยิ่ง โดยกวีจะยกย่องพระมหากษัตริย์ว่าเป็นดังพระโพธิสัตว์ทั้งเหตุแห่งการพระราชสมภพและพระราชกรณียกิจอันสัมพันธ์สอดคล้องกับการบำเพ็ญบารมีของพระโพธิสัตว์ ดังปรากฏในคำฉันท์สรรเสริญพระเกียรติสมเด็จพระพุทธเจ้าหลวง ปรากฏที่ว่า

ขอแถลงแกลังกล่าวตำนาน	พระเกียรติภูบาล
บพิตรเกล้าทวาร	
อยู่จำเนียรมานุสสา	ทั่วทั้งโลกา
ก็เกิดพิบัติเบียนปีฟ้า	
เพราะเหตุถึงกรรมกลี	ยุคทั่วไตรตรี
พิโรธใจพาธา	
ด้วยเดชวรพุทธศาสนา	ร้อนอาสน์พันตา
พิภพเจ้าไตรตรีงษ์	
เปนไกลาหนอีกซึ่ง	ชุกชอมไปถึง
สำนักสมเด็จทศพล	
กัมเกล้าอภิวาทยุคล	ทูลแถลงทำงาน
ในพื้นที่พิภพขมพู	
มาริสะข้าแต่เจ้ากู	ผู้นฤทุกซ์ตู
อัญเชิญสมเด็จจลีลา	
ปางนี้วรพุทธศาสนา	โพ้นเกิดธรรมมา
นรานิกรเบียดเบียน	
เชิญเจ้ากูเสด็จไปเนียร	ทุกซ์ศาสน์จงเสถียร-
ภาพห้าพันปี	
วรสมมกุฎญาณโมลี	รับคำโกสัย
บดินทรเสด็จลีลา	

เจียรจากไอศวรรย์ลงมา ครอบครองอยุธยา
 บุรินทรอินทรพิศาล

(ศิลปากร, กรม.2545 ข: 20)

จากเนื้อความข้างต้นกล่าวถึงเหตุแห่งการเสด็จพระราชสมภพของสมเด็จพระเจ้า
 ปราสาททองว่า เมื่อโลกเกิดภัยด้วยถึงกลียุคประชาชนรับความลำบากเดือดร้อนกันถ้วนทั่ว พระอินทร์จึง
 อัญเชิญพระพุทธเจ้าให้เสด็จจากสวรรค์เสด็จพระราชสมภพเป็นพระมหากษัตริย์ครองกรุงศรีอยุธยา

การที่กวีแสดงเหตุการณ์ดังกล่าวในวรรณคดีขอพระเกียรติก็เพื่อยกย่องสมเด็จพระ
 เจ้าอยู่หัวปราสาททองว่าทรงเป็นพระโพธิสัตว์ เหตุเพราะลักษณะการเสด็จพระราชสมภพนี้คล้ายคลึงกับ
 การกำเนิดของพระโพธิสัตว์ ดังที่ ปัทมา ทัชประเสริฐกุล (2547: 290) อธิบายไว้ว่า ในพุทธทศนิกาย
 กล่าวถึงพระโพธิสัตว์สถิตอยู่สวรรค์ชั้นดุสิต เมื่อหมู่เทพมาทูลขอให้ลงไปเกิดในโลกมนุษย์ เพื่อช่วยให้
 มนุษย์พบทางแห่งการหลุดพ้นและให้พระพุทธศาสนามั่นคง พระองค์จึงได้ลงมากำเนิดในตระกูลกษัตริย์

นอกจากนี้ยังมีสิ่งชี้ให้เห็นถึงความสัมพันธ์ที่ว่าพระมหากษัตริย์ทรงเป็นพระโพธิสัตว์
 คือ ทงปรารภนาที่จะเป็นพระพุทธเจ้าในอนาคตพระองค์จึงประกอบพระราชกรณียกิจในการบำเพ็ญ
 บารมี ซึ่งแนวคิดดังกล่าวปรากฏอย่างเด่นชัดนับแต่สมัยกรุงสุโขทัย ดังที่หนังสือประชุมพงศาวดารฉบับ
 ราชบุรี ภาคที่ 3 พระอนาคตวงศ์ (นิธิ เอียวศรีวงศ์. 2542: 46 – 47) ได้แสดงรายละเอียดไว้ว่า เมื่อ
 พิจารณาศิลาจารึกเกี่ยวกับองค์ปฐมไทยพระองค์ไม่ได้ปรารภนาที่จะพบพระศรีอารยเมตไตรยเท่านั้น แต่มี
 พระมโนปณิธานอันยิ่งใหญ่กว่านั้น คือ ปรารภนาเป็นอนาคตพุทธด้วยตัวพระองค์เอง ศิลาจารึกวัดป่า
 มะม่วงด้านที่ 1 กล่าวว่า บำเพ็ญทานบารมีเหมือนเวสสันดร บัญญาบารมีเหมือนมโหสถ ศีลบารมี
 เหมือนสีลวราช ประพฤติเนกขัมมะด้วยการเสด็จออกทรงผนวช ทรงดำเนินบารมีทุกอย่างตามเยี่ยงอย่าง
 ของพระโพธิสัตว์ทั้งหลาย ส่วนจารึกด้านที่ 3 ปรากฏความว่า พระธรรมราชาลิไทยจะลงมาเป็น
 พระพุทธเจ้าองค์หนึ่ง ในบรรดาพระอนาคตพุทธทั้ง 10 พระองค์

แนวความคิดที่ว่าพระมหากษัตริย์ทรงปรารภนาที่จะเป็นพระพุทธเจ้าองค์ใดองค์หนึ่งใน
 อนาคตพุทธทั้ง 10 พระองค์ อันนับเริ่มพระองค์แรกคือพระศรีอารยเมตไตรย จนถึงพระสุเมงคลหรือช้าง
 ปาลีโดยอันจะเป็นพระพุทธเจ้าองค์ที่ 10 ปรากฏอย่างชัดเจนในการกล่าวขอพระเกียรติสมเด็จพระเจ้า
 ปราสาททองผู้จะทรงเป็นพระพุทธเจ้าในอนาคต ความว่า

วรพุทธพยาเทศธรรม์	แกลังกล่าวโดยบรรพ์
นิยมพระคาถา	
ว่าปิ่นเกล้าเจ้าทวารา	สรรเพชญ์ลัภยา
อนาคโตทศพุทธ	
เปนอาทิพระเมตโดยอุด-	ดมอวสานสุด
กฤษรป่าลีไลย์	
ล้าทศวรพุทธพิสัย	วรโพธิเมตโดย
ก็จากพิมานแมนผจง	
อุบัติในชาติโยวงศ์	เปนราชาขาง
พระยศเลื่องภาปรา-	
กฎในพระนครทวารา	ล้าจักรพรรดา-
ธิราชเรื่องฤทธิไกร	

(ศิลปากร, กรม.2545 ข: 26)

พระราชกรณียกิจหนึ่งที่กวีได้ถ่ายทอดออกมาเพื่อเสนอแนวคิดที่ว่าสมเด็จพระเจ้าปราสาททองทรงบำเพ็ญบารมีเช่นเดียวกันกับพระโพธิสัตว์ คือ พระราชกรณียกิจในการพระราชทานสิ่งของหลังจากทรงประกอบพระราชพิธีลบลจุลศักราช เหตุเพราะพระเวสสันดรซึ่งเป็นพระโพธิสัตว์พระชาติสุดท้ายก่อนจะกำเนิดเป็นพระพุทธเจ้าได้บริจาคทานอันยิ่งใหญ่เพื่อบำเพ็ญทานบารมี ดังปรากฏในมหาชาติคำหลวงที่กล่าวถึงความตั้งพระทัยของพระเวสสันดรที่จะทำทาน แม้จะเป็นร่างกายของพระองค์ก็ทรงสละได้ และกล่าวถึงการทำสัตสตกมหาทาน ความว่า

หทัย จกขุมุปหิ ทซุหิ กิ เม พาหิซกั ธนั หิรญญั วา สุวณฺณั วา หัทย มังษะ
โลहितพระเกษไฉนเนตรแห่งเราก็จะยอ คนขอโดยมั่นหมายเงินทองของนอกร่างกายบิณฑ

มตุตา เวฬุริยา มณี ทกฺขินั วามหิ พาหุ แก้วมุกดา ไพโรชูริย์ แสงใสให้ไม่อ้อม
องค์ศรัทธา ทั้งทักษิณพาทาเราก็จะตัดให้ไปเล่าแลฯ ทสุวา ยาจกมาคเต ทเทยฺยั น วิกรมเปยฺยั แม้เรา
แลเห็นยาจกมาแท้ เราชื่นชมในอารมณับหวั่นไหวฯ ทานเน เม รมติ มโน กานั มั สีวิโย สัพเพ เรายอ
ยินให้สิ้นสุดทานบารมี แม้ทวยชนสี่พีจะมาฆ่าตีรันถุฯ บัพพาชนียเรานั้น ก็ตามใจเล่าแลฯ เนว ทานา

วิรมิสฺสํ กามํ ฉินฺทนุตฺตํ สุตฺตธฺมาติ แม้จะปรารถนาออกปาก จะแบ่งปันหันเจ็ดภาค เราบเห็น้อยทาน
โสดแลฯ...

ทานํ ทพามิหนฺติ แต่พอเราย่อยก สัตตสตกมหาทาน ธกัให้ตรัสจัดแจงการ ทั้ง
ช้างม้ารถจักรข้าหญิงชาย โภชนทั้งหลายสิ่งละเจ็ดร้อยครบครัน...

(ศิลปากร, กรม.2540: 64)

ในคำฉันท์สรรเสริญพระเกียรติสมเด็จพระพุทธเจ้าหลวงปราชสาททงกวีกล่าวถึงสมเด็จพระ
พระเจ้าปราชสาททงที่ตั้งพระราชหฤทัยในการบำเพ็ญทานบารมีตามอย่างพระเวสสันดรด้วยพระราช
ประสงค์ที่จะเป็นพระพุทธเจ้าในอนาคต ว่า

เมื่อนั้นเกล้าเจ้าอยุธยา ศุภจิตรนวรา-
เมศวรีจินดา รำถึงชวน
ว่าหน่อสมโพธิแต่ก่อนกล บพิตรบรมชน-
ชวายุยะวงสร้าง พระสมภาร
บ มิได้คิดขันธสันดาน หฤทยนยก็ผลาญ
กายก็ทำทาน บ รู้สุด
ควักเนตรเฉทฉินท์ศิโรอุต- ดมเศียร ณ วิสุท
สดคือดวงบุษ- ปมาลัย
หนึ่งหะออกยกหฤทัยใน อูระอาดมหทัย
ทานด้วยใจใส สีเหน่หา
หนึ่งแล่งพระองค์ทานา คณนัยนวรา
มาตรพรณนา ก็เหลือไตร
หนึ่งสำรอกเลือด ณ ภายใน พหลชลอันไหล
มากกว่าน่านใน พระคงคา
เปนพุทธจาริตแต่เบารา สุรพจนกถา
โปรดประชาอา- นิสงส์สุด
ผู้หวังสมโพธิสมพุทธ บริจาคภริยบุตร
เสน่หองค์อุต- ดมสงวน

แม่สุดชีพพระองค์อวร	หฤทยนย บ ปรวน
ให้ บ ได้สงวน	พระอาดมา
จึงตรัสเป็นพระในอานา-	คตกาล ณ มหา
โปรดประชาชนา	อันหลงไหล
บัดนี้กุล่วงบวรใน	พุทธรวงศ ณ พิสัย
โพธิบำเพ็ญไฉน	บุราณมา
กูจัดทำตามพุทธโรวา-	ศิกอุดมวรา
สุดศิโวงกา-	รยเสถียรสถิต
เปนปัจฉิมาวาจาษิต	ติภววิภวสถิต
เปนจรัญนิต-	ยเบารา
กูจักจ่ายทรัพย์นানা	สตสดก ณ มหา
ทานแก่ทวิชา	แลยาจก
ช่างร้อยร้อยทาสทวรก	สัตว์รัตนกน
ทานแก่พณิก	อันโทหล

(ศิลปากร, กรม.2545 ข: 50 - 51)

ดังกล่าวมาแล้วข้างต้นจะเห็นว่ากวีได้แสดงแนวคิดในการเปรียบสมเด็จพะเจ้าปราสาททองกับพระโพธิสัตว์อย่างชัดเจนมากที่สุดทั้งในเรื่องของการกล่าวถึงเหตุในการเสด็จพระราชสมภพ การประกอบพระราชพิธีลบลูกศักราช และการบำเพ็ญทานบารมีย่างพระเวสสันดร ทั้งนี้ก็ย่อมมีความเชื่อว่าพระองค์ทรงเป็นพระโพธิสัตว์ที่เสด็จลงมาปกครองบ้านเมืองให้สงบสุข และอีกนัยหนึ่งการสร้างแนวคิดที่ว่าพระองค์ทรงเป็นพระโพธิสัตว์ย่อมแสดงให้เห็นถึงความชอบธรรมที่สมเด็จพะเจ้าปราสาททองจะเป็นพระมหากษัตริย์ปกครองแผ่นดิน ดังเหตุผลที่สังข์ พัฒโนทัย (2516: 49 – 95) อธิบายไว้ว่า สมเด็จพะเจ้าปราสาททองมิได้เป็นกษัตริย์สืบราชบัลลังก์ตามสันตติวงศ์ หากแต่พระองค์เมื่อครั้งทรงเป็นเจ้าพระยากลาโหมสุริยวงศ์ ได้สำเร็จโทษพระเชษฐาธิราช และอัญเชิญพระอาทิตย์วงศ์ซึ่งเป็นพระอนุชาขึ้นครองราชย์ ต่อมาบรรดาข้าราชการเห็นว่าพระอาทิตย์วงศ์ทรงพระเยาว์ด้วยมีพระชนมายุเพียง 9 พรรษา ไม่อาจว่าราชการได้ บรรดาข้าราชการจึงอัญเชิญพระอาทิตย์วงศ์ออกจากราชสมบัติและเชิญเจ้าพระยากลาโหมสุริยวงศ์เป็นสมเด็จพะสรรเพชญ์ที่ 5 หรือ สมเด็จพะเจ้าปราสาททอง

แนวคิดในการกล่าวเปรียบว่าพระมหากษัตริย์ทรงเป็นพระโพธิสัตว์จึงมีบทบาทสำคัญในการยกย่อง และเสริมสร้างความเชื่อมั่นและศรัทธาของประชาชนที่มีต่อพระมหากษัตริย์ได้เป็นอย่างดี ด้วยประชาชนจะตระหนักว่าพระมหากษัตริย์ผู้เป็นพระโพธิสัตว์จะทรงเปี่ยมด้วยคุณธรรมอันเป็นปัจจัยสำคัญของผู้นำประเทศ

1.1.3 **เทพเจ้า** พระราชฐานะหนึ่งที่ปรากฏในการใช้ความเปรียบเกี่ยวกับพระมหากษัตริย์ในวรรณคดีของพระเกียรติคือการกล่าวว่พระมหากษัตริย์ทรงเป็นเทพเจ้า หรือทรงสืบเชื้อสายมาจากเทพเจ้าในศาสนาพราหมณ์ ซึ่งแนวคิดดังกล่าวนี้แสดงให้เห็นถึงความเชื่อที่ว่าพระมหากษัตริย์ทรงเป็นผู้มีพระคุณลักษณะพิเศษกว่าบุคคลสามัญ และเป็นแสดงให้เห็นว่าพระองค์จะทรงดูแลปกป้องประชาราษฎร์ได้

ใน The laws of Manu (Doniger Wendy ; & Brain K. Smith. 1991 : 128) ได้กล่าวถึงโลกเมื่อปราศจากกษัตริย์ผู้ปกครองและประชาชนเกิดความหวาดกลัว พระผู้เป็นเจ้าได้พระราชทานกษัตริย์เพื่อมาปกครองโลก โดยทรงนำธาตุจากพระอินทร์ พระพาย พระยม พระอาทิตย์ พระอัคนี พระวรุณ พระจันทร์ และทำวฤเวทเทพเจ้าแห่งทรัพย์สมบัติมารวมกันเป็นพระมหากษัตริย์ดังข้อความที่ว่า

For when this world was without a king and people ran about in all directions out of fear , the Lord emitted a king in order to guard this entire (realm) , taking lasting elements from Indra , the Wind , Yama , the Sun , Fire , Varuna , The Moon , and (Kubera) the Lord of Wealth

แนวคิดดังกล่าวข้างต้นปรากฏความสัมพันธ์กับการกล่าวถึงเทพเจ้าจำนวน 11 พระองค์ที่มารวมกันเป็นสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถในโคลงด้นยวนพ่าย ดังบทประพันธ์ที่ว่า

อาทิตยคุชุกเข็ญ เป็นกรลึกรำพรธรรณิดล จลพิจลต่างต่าง พ่างจะขว่าทั้งสี่หล้า
ฟ้าทั้งหกพกหงาย รสายสยบภพมณฑล ในกษณันัน บันพรหมพิษณู อิศวรอดุลเดช

เหตุบพิตรคิดกรุณาประชากราษฎร อยยวจพินาศทั้งมวล สูญภพสบสิ่ง ธิจึงแกลังแสรังสรรบ
รวบเอาอัษฏามูรติมามิศร ด้วยบพิตรเสร็จ ก็เสด็จมาอุบัติ ในกษัตริ

(ศิลปากร, กรม. 2540: 331)

จากบทประพันธ์ข้างต้นก็ได้อ้างถึงสาเหตุที่สมเด็จพระบรมไตรโลกนาถเสด็จพระราช
สมภพและเสด็จขึ้นครองราชย์ว่า แต่เดิมโลกมีความลำบาก ทั้งแผ่นดินและสวรรค์ต่างเกิดความหายนะ
พระพรหม พระนารายณ์ และพระศิวะทรงเกรงว่าประชากราษฎรจะเดือดร้อน ทั้งสามพระองค์จึงรวบรวม
ร่างของพระองค์และเทพเจ้าผู้ยิ่งใหญ่อีก 8 องค์ แล้วเสด็จลงมาอุบัติเป็นสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถ
ซึ่งสอดคล้องกับบทโคลงที่กวีประพันธ์ไว้ว่า

พรหมพิษณุบรมเศรเจ้า จอมเมรุ มาศแฮ

ยเมศมารุตอร

อาศนม้า

พรุณคณิกุเพนทรา

สุรเสพย

เรื่องรวีวรจ่า

แจ่มจันทร ๕

เอกาทสเทพแสรัง

เอาองค์ มาฤ

เปนพระศรีสรรเพชญ

ที่อ้าง

พระเสด็จดำรงรักษ

ลัยงโลกย ไล่แฮ

ทุกเทพทุกท่างไหงว้

ช่วยไชย ๕

(ศิลปากร, กรม. 2540: 331)

เทพเจ้าทั้ง 11 องค์ที่ปรากฏในการวรรณคดีของพระเกียรติดังกล่าวมาข้างต้นเป็น
เทพเจ้าสำคัญที่มีความดีเลิศต่างกัน (ปัทมา ชีฆประเสริฐกุล. 2547: 271 – 274) ดังนี้

1. พระพรหม เป็นเทพผู้สร้างโลกและสวรรค์ พระพรหมเป็นผู้มีน้ำพระทัยดี
ประกอบด้วย เมตตา กรุณา มุทิตา และอุเบกขา ทรงหงส์เป็นพาหนะ พระองค์มีสี่กรซึ่งถือทัพพีสำหรับ
ตักเนย สายสังวาลหรือสายลูกประคำ ดอกบัว และคัมภีร์พระเวท

2. พระนารายณ์ เป็นเทพผู้ดูแลรักษาโลก เมื่อใดโลกเกิดความเดือดร้อนพระ
นารายณ์จะอวตารลงมาดับทุกข์เข็ญ ทรงพญาครุฑเป็นพาหนะ มีสี่กรตามความเชื่อของอินเดียเชื่อว่า

พระนารายณ์ถือสังข์ จักร คทา และปัทมา ในเขมรเชื่อว่าถือสังข์ จักร คทา และธรรณี ความเชื่อของไทยเชื่อว่าถือตรี คทา จักร สังข์

3. พระศิวะ เป็นเทพผู้ทำลาย มีตาสามตาโดยตาที่สามอยู่กลางหน้าผากมีอาณุภาพมาก สามารถบันดาลให้เป็นไฟผลาญได้ทุกอย่าง มีวัวเผือกชื่อนนทิลหรือโคอุสุภราชเป็นพาหนะ มีแม่น้ำคงคาไหลผ่านมวยผม เพราะพระองค์เกรงว่าถ้าแม่น้ำคงคาไหลจากสวรรค์ลงมาสู่โลกโดยตรงจะเป็นอันตรายต่อโลก แสดงให้เห็นว่าแม้จะเป็นเทพผู้ทำลายก็ทรงมีความกรุณาต่อโลกมาก

4. พระอินทร์ เป็นเทพที่ปรากฏทั้งศาสนาพราหมณ์และศาสนาพุทธ ในสมัยแรกพระอินทร์เป็นเทพเจ้าที่สำคัญกว่าเทพเจ้าทั้งสาม คือ พระพรหม พระนารายณ์ และพระอิศวร พระองค์เป็นเทพผู้เป็นใหญ่ในหมู่เทพ ได้แก่ ดิน น้ำ ลม ไฟ ดาวเหนือ ดวงจันทร์ และดวงอาทิตย์ พระอินทร์เป็นเทพนกรบที่คอยปราบหุม่มารและคอยช่วยเหลือคนดีที่กำลังเดือดร้อน ทั้งยังเป็นหัวหน้าของเทวดาทั้งหลาย แต่ในสมัยหลังพระอินทร์ถูกลดบทบาทให้ด้อยลงกว่าเทพเจ้าทั้งสามพระองค์ ได้เป็นเพียงโลกบาลประจำทิศตะวันออก อาวุธของพระอินทร์คือ วัชระ พาหนะของพระอินทร์มี 3 ชนิด คือ รถทองเทียมม้า ชื่อเวษยันต์ ม้าทรงสีขาวชื่ออจไศศรพ และช้างชื่อไอยราพตหรือเอราวัณ

5. พระพาย เป็นเทพเจ้าแห่งลม ในพระเวทเรียกว่าวาตา พระพายเป็นโลกบาลทิศพายัพ ทรงม้าพลาหกเป็นพาหนะ

6. พระยม เป็นเทพเจ้าแห่งความตาย และเป็นเทพเจ้าแห่งความเที่ยงธรรม มีถือบ่วง (ยมบาศ) และไม้ (ยมทัณฑ์) มีมึงหงสาเป็นพาหนะ พระยมเป็นโลกบาลทิศใต้

7. พระอาทิตย์ เป็นเทพเจ้าที่ให้แสงสว่างและความอบอุ่นแก่โลก พระอาทิตย์มีสี่กร กรหนึ่งห้ามอุบัติวันตรวย กรหนึ่งประทานพร อีกสองกรถือดอกบัว พระอาทิตย์เป็นโลกบาลทิศตะวันออกเฉียงใต้

8. พระอัคนี ในพระเวทกล่าวว่าพระอัคนีแบ่งภาคได้ 3 ภาค คือ ภาคที่ 1 เป็นดวงตะวันส่องสวรรค์และโลกมนุษย์ให้สว่างถึงกัน ภาคที่ 2 เป็นอสนี ส่องแสงแลบแปลบปลาบอยู่ในอากาศ ภาคที่ 3 เป็นดวงไฟรุ่งโรจน์อยู่ในบ้านเรือน พระอัคนีเป็นโลกบาลทิศตะวันออกเฉียงใต้ เป็นเทพที่ให้ประโยชน์แก่มนุษย์ คือ ทำอาหารให้สุก ให้แสงสว่าง ให้ความอบอุ่น ป้องกันอันตรายในเวลากลางคืน เมื่อมนุษย์ตายพระองค์ก็รับชำระร่างกายให้เป็นเถ้าถ่าน

9. พระวรุณ เป็นเทพเจ้าแห่งน้ำ เป็นผู้รักษาความสุขสวัสดิ์ของมนุษย์และสัตว์ทั้งปวง เป็นโลกบาลด้านทิศตะวันตก เป็นเทพเจ้าที่บำรุงเทวโลกและมนุษย์โลกให้อุดมสมบูรณ์

10. พระจันทร์ เป็นเทพที่มีชายาถึง 27 องค์ พระจันทร์เป็นเทพเจ้าคู่กับพระอาทิตย์ พระจันทร์ถูกสาปให้เป็นผีในท้องและจะเป็นๆ หายๆ เช่นนี้พระจันทร์จึงมีรูปไม่คงที่ บางคราก็เต็มดวง บางคราก็ไม่เต็มดวง เป็นโลกบาลทิศตะวันตกเฉียงเหนือ

11. ท้าวฤเวร เป็นโลกบาลประจำทิศเหนือ และเป็นเทพเจ้าแห่งทรัพย์สมบัติ พระองค์จะคอยตรวจตราดูความเป็นไปของมนุษย์ ท้าวฤเวรมียักษ์เป็นบริวาร

แนวคิดที่ว่าพระมหากษัตริย์ทรงเป็นเทพเจ้าดังกล่าวมาข้างต้นย่อมแสดงให้เห็นถึงความสำคัญและความศักดิ์สิทธิ์ของพระมหากษัตริย์ การที่กล่าวถึงการเสด็จพระราชสมภพของสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถว่าทรงพระราชสมภพจากเทพเจ้า 11 องค์ ได้แก่เทพเจ้าผู้เป็นใหญ่ 3 องค์ คือ พระพรหม พระนารายณ์ และพระศิวะ รวมกับ อัมภิวาสูรติ ซึ่งเป็นโลกบาลประจำทิศทั้ง 8 ย่อมแสดงให้เห็นว่าพระองค์ทรงเป็นทั้งผู้สร้าง ผู้ดูแลรักษา และผู้ทำลาย นอกจากนี้พระองค์ยังทรงเป็นผู้ดูแลรักษาและพระราชทานความสุขแก่ประชาราษฎร์ไม่ว่าจะอยู่ ณ แห่งหนใด

จากการที่กวีใช้ความเปรียบพระมหากษัตริย์ว่าทรงเป็นเทพเจ้าหรือทรงสืบเชื้อสายมาจากเทพเจ้านั้นย่อมแสดงว่าคติเรื่องเทวราชามีบทบาทและมีอิทธิพลอยู่ในสังคมไทยมาโดยตลอด และความคิดที่ว่าพระมหากษัตริย์ทรงมิใช่บุคคลธรรมดาหากแต่ทรงเป็นเทพเจ้าก็ยังคงปรากฏอยู่อย่างชัดเจนเป็นรูปธรรม ดังที่ยุพร แสงทักษิณ (2537: 15) ได้อธิบายถึงระเบียบวิธีการและกฎเกณฑ์เพื่อบ่งชี้และสนับสนุนให้พระราชฐานะของพระมหากษัตริย์ว่าทรงเป็นเทพเจ้าตามการรับคติลัทธิเทวราชมาจากเขมร เช่น เมื่อต้องเสด็จปรากฏพระองค์ก็ให้เหมือนเทพเจ้าปรากฏแก่คนทั้งปวง คือ จะปรากฏพระองค์บนมุขเด็จซึ่งอยู่ห่างไกลประชาชนมาก มีการใช้ภาษาให้ต่างจากคนธรรมดา ห้ามจับต้องพระวรกายพระมหากษัตริย์ และภายในพระราชวังจะต้องมีกฎเกณฑ์และพิธีการเหมือนกับว่าเป็นเทวสถาน เป็นต้น

ความคิดความเชื่อในความเป็นเทวราชปรากฏอยู่ในการใช้ความเปรียบเกี่ยวกับพระมหากษัตริย์มาอย่างต่อเนื่องแม้ความเป็นเทวราชของพระมหากษัตริย์ไทยจะเป็นการผสมผสานความเป็นพุทธราชาและธรรมราชา คือ แม้พระมหากษัตริย์จะทรงอยู่ในพระราชฐานะเจ้าชีวิตและเจ้าแผ่นดินพระองค์ก็มีได้ทรงใช้พระราชอำนาจตามพระราชหฤทัยด้วยทวยงยี่ดื้อธรรมในพระพุทธศาสนา

วรรณคดีขอพระเกียรติในกาลต่อมาคือสมัยกรุงธนบุรีและกรุงรัตนโกสินทร์ตอนต้นยังคงปรากฏแนวคิดที่ว่าพระมหากษัตริย์ทรงเป็นเทวราชาแต่มีการเปลี่ยนแปลงไปบ้าง คือ กวีมิได้มุ่งเน้นในการกล่าวหาว่าพระมหากษัตริย์เสด็จพระราชสมภพมาจากเทพเจ้าหรือทรงเป็นเทพเจ้า แต่กวีกล่าวเปรียบพระมหากษัตริย์ว่าทรงเหมือนเทพเจ้า เช่น นายสวนมหาดเล็กกล่าวถึงสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชว่าทรงเหมือนดังพระนารายณ์ ความว่า

เสมอองค์หรือรัชเรื่อง รงค์รุต
 ล่วงพาหนะครุฑ สู้ห้ำ

(ศิลปากร, กรม. 2539ก: 277)

พระยาไชยวิชิต (เผือก) ได้ประพันธ์โคลงและกลอนยอพระเกียรติสามรัชกาลโดยกล่าวว่า พระมหากษัตริย์ทรงเป็นพระอาทิตย์ พระอิศวร พระพรหม และพระนารายณ์ โดยที่กวีแสดงทัศนะในลักษณะที่ว่าพระองค์มิใช่เทพเจ้าแต่พระองค์ทรงมีพระคุณสมบัติเช่นเดียวกับเทพเจ้า ดังบทโคลงที่ว่า

สุริยาพิโยคร้าง รถทรง
 ฤทธิศรพรหมลง สู้ห้ำ
 พระกฤษณ์พิศณุพงษ์ ภูวนารถ พระฤ
 เสด็จจากสีหาคันฟ้า ผ่านพื้นชมพู ฯ

(ไชยวิชิต (เผือก), พระยา. 2518: 2)

ในลิลิตตะเลงพ่ายกวีกล่าวถึงสมเด็จพระนเรศวรมหาราชทรงเป็นดังพระอินทร์ที่ทรงช้างเอราวัณ ว่า

หัดดินปืนธเรศไต้ โททรง
 คือสมิทิมิตมาตงค์ หนึ่งอ้า

(ปรมาณูชิตชิโนรส , สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระ. 2539: 120)

แนวคิดที่กวีนำมาใช้ในการกล่าวเปรียบพระมหากษัตริย์กับเทพเจ้าเกิดขึ้นเพราะอิทธิพลในเรื่องของความเป็นเทวราชา โดยเฉพาะในวรรณคดียอพระเกียรติสมัยอยุธยาตอนต้นปรากฏการกล่าวถึงพระราชฐานที่ว่าพระมหากษัตริย์ทรงเป็นเทพเจ้าอย่างเด่นชัดทั้งในการใช้คำเรียก และการกล่าวถึงมูลเหตุแห่งการเสด็จพระราชสมภพ ต่อมาโดยเฉพาะสมัยกรุงธนบุรีและกรุงรัตนโกสินทร์ตอนต้นแนวคิดที่ว่าพระมหากษัตริย์ทรงเป็นเทพเจ้าเริ่มมีการเปลี่ยนแปลงไป กล่าวคือ กวีจะมีได้มุ่งเน้นในการแสดงแนวคิดว่าพระมหากษัตริย์เป็นเทพเจ้าหากแต่มุ่งเน้นที่จะกล่าวเปรียบเทียบพระมหากษัตริย์ว่าทรง

เหมือนเทพเจ้า ซึ่งแนวคิดที่ว่าพระมหากษัตริย์ทรงเหมือนเทพเจ้านั้นสามารถถ่ายทอดความรู้สึกเคารพ เทิดทูน และความใกล้ชิดระหว่างกวีหรือประชาชนกับพระมหากษัตริย์ได้เป็นอย่างดี การกล่าววยกย่องพระมหากษัตริย์ว่าทรงเหมือนดังเทพเจ้าจึงสามารถสะท้อนให้เห็นถึงคุณงามความดีของพระองค์ว่ามีมากเทียบเท่าเทพเจ้า ซึ่งสามารถเพิ่มรายละเอียดในการขอพระเกียรติพระมหากษัตริย์ได้ดีกว่าการบอกเพียงว่าพระองค์ทรงเป็นเทพเจ้าตามคติที่รับมา

1.2 พระมหากษัตริย์ทรงอยู่เหนือสรรพสิ่งทั้งปวง

จากความคิดในเรื่องของเทวราชาก่อให้เกิดระเบียบและกฎเกณฑ์ต่างๆ ขึ้นเพื่อแสดงพระราชฐานะความเป็นเทพเจ้า ความยิ่งใหญ่ และความศักดิ์สิทธิ์ เช่น ที่ประทับของพระมหากษัตริย์จะต้องอยู่เหนือคนอื่นๆ จะต่ำกว่าหรือเสมอมิได้เพราะทรงเป็นเทพเจ้า จึงจำเป็นต้องอยู่เหนือมนุษย์ทั้งปวง พระมหากษัตริย์จะแยกออกจากประชาชน จะทรงคลุกคลีกับคนธรรมดาไม่ได้ คนธรรมดาสามัญจะมีโอกาสได้แลเห็นพระองค์น้อยที่สุดเพราะจะต้องรักษาพระองค์ไว้ในที่ลับที่สุด (ยุพร แสงทักษิณ. 2537: 15) เป็นต้น ความคิดความเชื่อดังกล่าวได้ปรากฏชัดในสังคมไทย เช่น การใช้คำเรียกแทนพระมหากษัตริย์ในลักษณะที่แสดงถึงพระราชฐานะอันสูงส่งหรือบุคคลมิอาจเห็นพระองค์หรือพระพักตร์ได้ กล่าวคือ บุคคลย่อมใช้คำว่า ใต้ฝ่าละอองธุลีพระบาท ใต้ฝ่าละอองพระบาท ฝ่าพระบาท แทนพระมหากษัตริย์และพระราชวงศ์ เป็นต้น ในวรรณคดีขอพระเกียรติกวีได้นำเสนอแนวความคิดดังกล่าวเพื่อยกย่องพระมหากษัตริย์ และในขณะเดียวกันกวีก็ได้ขยายความสูงส่งแห่งพระราชฐานะนอกเหนือจากทรงอยู่เหนือมนุษย์ทั้งปวงเป็นพระมหากษัตริย์ทรงอยู่เหนือเทวดาอีกด้วย ดังรายละเอียดต่อไปนี้

1.2.1 ทรงอยู่เหนือเทวดา การที่กวีกล่าวว่าพระมหากษัตริย์ทรงอยู่เหนือเทวดาสามารถแสดงให้เห็นถึงความคิดในเรื่องของพุทธราชา และเทวราชาได้อย่างชัดเจน กล่าวคือพระมหากษัตริย์ทรงเป็นพระพุทธเจ้า หรือทรงเป็นพระโพธิสัตว์ หรือทรงเป็นเทพเจ้าผู้ยิ่งใหญ่ เหตุเพราะพระราชฐานะทั้งหมดนี้ล้วนมีความยิ่งใหญ่เหนือเทวดาทั้งสิ้น ซึ่งแนวคิดดังกล่าวปรากฏในการพรรณนาเหตุการณ์ที่บรรดาเทวดา นางฟ้า นักสิทธิ์ วิญญาณจำนวนมากต่างชื่นชมยินดีและกระทำการอัญเชิญบูชาสมเด็จพระเจ้าปราสาททองเมื่อจะทรงประกอบกรพระราชพิธีลบจุลศักราช ความว่า

รู้ว่าเป็นเกล้าอยุธยา

กอบปรกกรมหา

พิธีพิธานโดยหมาย

เทพอาร์กซ์เหลือหลาย	ชุมชอมกันถวาย
ประนมบังคมกราบกราน	
บ้างก็เด็ดดอกดวงพวงมาลัย	กรองเป็นสร้อยสาร
กนกอาภรณ์พรรณ	
บ้างปรายรายลงแต่สวรรค์	ก้มเกล้าโอนัญ-
ชลิตเหนือศีรสาร	
บ้างร้องซ้องสาธุการ	สรรเสริญสมภาร
มกุฎเกล้าอุยงยา	
ฝูงเทวะก็เต็มอาณา	เขตชั้นทสี่มา
พิภพแมนมณฑล	
ฤทธิวิหิตยารจรจล	มาแต่อนนต์
อนันต์จักรวาล	
กลางถวายพวงแก้วแพรวมา-	ลัยวิเลปน์สุธา
มฤตเสด็จโสรจสรง	
บ้างนิมิตอาตมเององค์	เล็กเท่าผุยผง
ฐูลิลอลละของอาย	
บดเปียดเสียดกันมาถวาย	คนธมาลาอาย
ตรลบุตรเลาเอาใจ	
ถึงขุนเขาหลวงหวาดไหว	อ่อนโอนคือไฟ
มาล่าวมาลนลำห้วยฯ	

(ศิลปากร, กรม. 2545ช: 42 - 43)

การที่บรรดาเทวดากระทำการเคารพอัชฎิฐูสีต่อพระมหากษัตริย์ยอมแสดงถึงความยิ่งใหญ่ และพระบุญญาบารมีของพระมหากษัตริย์ที่มีเหนือกว่าเทวดาอันเป็นสิ่งส่งเสริมสนับสนุนพระราชฐานะอันสูงส่งของพระมหากษัตริย์ได้อีกแนวทางหนึ่ง

1.2.2 ทรงอยู่เหนือมนุษย์ ด้วยพระราชฐานะพระมหากษัตริย์ทรงอยู่เหนือพสกนิกร โดยธรรมดาของรูปแบบลักษณะที่ผู้ปกครองประเทศเป็นใหญ่เหนือประชาชน หากแต่ในวรรณคดี

ยอพระเกียรติก็ได้ใช้ความเปรียบเพื่อกล่าว่านอกเหนือจากทรงอยู่พสกนิกรตามพระราชฐานะพระมหากษัตริย์แล้วพระองค์ยังทรงอยู่เหนือจิตใจบุคคลทั้งปวง กล่าวคือทรงรู้แจ้งในความคิดของบุคคลว่าบุคคลจงรักภักดีต่อพระองค์หรือไม่ นอกจากนี้ก็ได้กล่าวเปรียบเพื่อแสดงแนวคิดที่ว่าพระองค์ยังทรงเป็นใหญ่เหนือกษัตริย์ทั้งปวง ดังมีรายละเอียดต่อไปนี้

1.2.2.1 ทรงอยู่เหนือกษัตริย์ทั้งปวง ความยิ่งใหญ่ของพระมหากษัตริย์ที่มีเหนือกว่าพระราชาทังหลายเป็นความคิดความเชื่อหนึ่งของศาสนาพราหมณ์และศาสนาพุทธ คติความคิดดังกล่าวปรากฏออกมาเป็นเรื่องราวของพระมหาจักรพรรดิราช ในศาสนาพราหมณ์สมัยพระเวท มีความคิดเรื่อง เอกราชา หรืออิราชา คือพระราชารู้ครองแผ่นดินทั้งมวลเพียงพระองค์เดียว ต่อมาในสมัยพราหมณะ มีแนวคิดเรื่อง พระสัมราช คือพระราชารู้เป็นใหญ่เหนือราชาของผู้อื่น ในสมัยอุปนิษัท มีตำแหน่งพระจักรพรรดิ ในสมัยมหากาพย์มีการรบเพื่อต้องการความเป็นใหญ่ในแผ่นดิน พระราชาที่ทำสงครามชนะจะได้รับการยกย่องเป็น ทิคุชยิน คือ พระราชาผู้มีชัยสิบทิศ พระมหากษัตริย์ของอินเดียโบราณมีพระยุษธิษฐิระกษัตริย์ปานทพในมหาภารตะ เป็นอาทิ ได้รับพระนามว่า จักรวรรดิน คือ พระราชาผู้มีส่วนแห่งรถศึกแล่นราบราบได้ทั้งชมพูทวีป ในภาษาไทยคือคำว่า พระมหาจักรพรรดิราช ในส่วนของคติความเชื่อเรื่องจักรพรรดิราชในศาสนาพุทธ หมายถึง พระราชาผู้ทรงธรรมหรือธรรมราชา (ปัทมา ชีฆประเสริฐกุล. 2547: 338 - 339)

จากแนวความคิดดังกล่าวความเป็นพระจักรพรรดิราชในสังคมไทยที่แสดงออกมาในวรรณคดียอพระเกียรติ จึงเป็นการกล่าวถึงพระบารมีในองค์พระมหากษัตริย์ที่แผ่ไพศาลไปยังเมืองต่างๆ ยังผลให้ผู้ปกครองเมืองนั้นๆ เข้ามาพึ่งพระบรมโพธิสมภาร หรือถวายเครื่องราชบรรณาการ หรือกล่าวว่าพระองค์ทรงมีคุณธรรมหรือพระบุญญาธิการจึงทรงเป็นใหญ่เหนือกษัตริย์ทั้งปวง มากกว่าการแสดงถึงพระราชอำนาจในการพระราชสงครามอย่างเดียว อันนับว่าเป็นการผ산ความคิดทั้งในส่วนของการเป็นใหญ่ในแผ่นดินอย่างศาสนาพราหมณ์และความเป็นธรรมราชาตามหลักพระพุทธศาสนา เช่น

ก็กล่าวว่สมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชทรงเป็นใหญ่เหนือกษัตริย์ทั้งปวง ซึ่งความเป็นใหญ่นี้เกิดขึ้นด้วยพระองค์ทรงมีคุณธรรมในการปกครองประเทศ ดังบทโคลงที่ว่า

พระคุณเอกเกล้า	สยามภู
ยกหมุ่นรชนชู	ชีพไว้

ทรงธรรมมิกราชตรู
เป็นมกุฎแก่นไม้

ตราโลก
ทั่วทำวฤฤเสมอ ฯ

(ศิลปากร, กรม. 2539ก: 279)

ก็กล่าวถึงพระบุญญาธิการในพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัยว่ามีมากเกินกว่า
พระจักรพรรดิจำนวนพันหมื่นมาเทียบได้ ดังบทประพันธ์ที่ว่า

จักรพรรดิพันหมื่นแม่ มาเป็น พระฤ
บุญพระพิรทัน เทียบแท้
เลยฤอาจใครเห็น หาญกล่าว
ถึงจักรพรรดิพันแฉ่ ละกล ฯ

(ตรัง, พระยา. 2547: 256)

ดังกล่าวมาแล้วข้างต้นจะเห็นว่าแนวคิดในการยกย่องพระราชฐานะของพระมหากษัตริย์
ให้ทรงยิ่งใหญ่เหนือกษัตริย์ทั้งปวงนั้นเกิดขึ้นบนพื้นฐานของสังคมพุทธศาสนา โดยกวีนำความประทับใจ
ในพระคุณธรรมอันประเสริฐ และพระบุญญาธิการอันเป็นสิ่งทรงปฏิบัติสั่งสมมาของพระมหากษัตริย์มา
เป็นเหตุในการกล่าวถึงความยิ่งใหญ่ดังกล่าว มากกว่าการมุ่งเน้นว่าพระมหากษัตริย์ทรงยิ่งใหญ่เหนือ
กษัตริย์อื่นๆ ด้วยการสู้รบแย่งชิง

1.2.2.2 ทรงอยู่เหนือบุคคลทั้งปวง ตามที่สังคมไทยรับอิทธิพลในเรื่องของ
ความเป็นเทวราชามาแต่ครั้งกรุงสุโขทัยยังผลให้กฎเกณฑ์บางประการที่บุคคลทั้งปวงพึงจะปฏิบัติต่อ
พระมหากษัตริย์ได้ถูกกำหนดและสืบทอดมาจนปัจจุบัน เช่น การใช้คำราชาศัพท์ การมีกฎมณเฑียรบาล
 เป็นต้น

ยุพร แสงทักษิณ (2537: 15) ได้กล่าวถึงกฎมณเฑียรบาลว่า มีกฎเกณฑ์ต่างๆ เกี่ยวกับ
พระมหากษัตริย์เรียกว่ากฎมณเฑียรบาล ซึ่งผู้ใดทำผิดจะมีโทษอาญา เช่น ห้ามจับต้องพระวรกาย
โดยเฉพาะพระเจ้า และเส่นพระเจ้า ห้ามมองพระมหากษัตริย์โดยเฉพาะอย่างยิ่งมองพระพักตร์ ห้าม
ถามพระอาการประชวรหรือทักเรื่องความเปลี่ยนแปลงในพระวรกาย และห้ามเอ่ยพระนามจริงของ
พระมหากษัตริย์ เป็นต้น จากลักษณะของความเชื่อนำมาสู่ข้อปฏิบัติและบทลงโทษยังผลให้เกิดความ

เน้นย้ำและส่งเสริมพระราชฐานะของพระมหากษัตริย์ให้สูงส่ง หรือห่างจากบุคคลสามัญอย่างเด่นชัด

การที่บุคคลจะกล่าวถึงพระมหากษัตริย์จึงถูกกำหนดไว้ด้วยกรอบแนวคิดดังกล่าวข้างต้น กล่าวคือบุคคลจะใช้คำเรียกแทนพระมหากษัตริย์ด้วยการกล่าวถึงเพียงพระบาท หรือละของฐิติพระบาท นอกจากนี้บุคคลจะทำการใดๆ ต่อพระมหากษัตริย์ก็จะกระทำได้เพียงกับพระบาท เช่น การถวายบังคม การเข้าเฝ้าทูลละอองธุลีพระบาท เป็นต้น ซึ่งแสดงให้เห็นแนวคิดที่ว่าพระมหากษัตริย์ทรงมีพระราชฐานะสูงส่ง ทรงอยู่เหนือบุคคลทั้งปวง ดังนั้นบุคคลทั้งปวงจึงสามารถกราบบังคมทูลได้เพียงเฉพาะละอองจากพระบาท หรือพระบาทเท่านั้น การกล่าวเช่นนี้ย่อมเป็นส่วนหนึ่งในการที่กวีแสดงออกถึงการยกย่อง และเทิดทูนพระมหากษัตริย์ว่าทรงมีพระราชฐานะหรือทรงอยู่ในสถานที่อันสูงส่ง ที่ปรากฏในโคลงยอพระเกียรติพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย ดังนี้

จักเชิญพระบาทให้	บัณฑูร
ผ่านพิภพไอสุรย์	สืบเชื้อ
ต่างสาธุพร้อมมูล	มอบชีพ ถวายแฮ
บุญพระหากก่อเกื้อ	เสร็จเสี้ยนศัทรู ฯ
อาลักษณ์ลิขิตถ้อย	ทูลสนอง
สรวมชีพมนตรีสอง	ฝ่ายเฝ้า
อั้งเชิญฐิติละออง	บัวบาท พระนา
ครองแผ่นดินนั่งเกล้า	แห่งข้าทั้งมวญ ฯ

(นั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว, พระบาทสมเด็จพระ. 2511: 9)

เบื้องนั้นพระบาทให้	รามา ธิเบนท์เอย
ทรงเสวตบวรภูษา	เลิศแล้ว
รัตองค์โรจรัตนา	ยังยิ่ง
ฉลองพระองค์ครุยแพรว	เพริศด้วยทองกรอง ฯ

(นั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว, พระบาทสมเด็จพระ. 2511: 23)

จากบทประพันธ์ข้างต้นก็กล่าวถึงการกราบบังคมทูลเชิญสมเด็จพระเจ้าลูกยาเธอเจ้าฟ้ากรมหลวงอิศรสุนทรครองสิริราชสมบัติและประกอบพระราชพิธีบรมราชาภิเษกเป็นพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย

จากการศึกษากลวิธีในการเสนอความเปรียบในวรรณคดีขอพระเกียรติยังผลให้พบซึ่งแนวคิดของกวีหรือบุคคลในสังคมไทยที่มีต่อสถาบันพระมหากษัตริย์ โดยเฉพาะอย่างยิ่งแนวความคิดและความเชื่อในเรื่องของพระราชฐานะของพระมหากษัตริย์ที่มีความสูงส่งและมีความหลากหลายตามคติเรื่องพุทธราชา เทวราชา และธรรมราชาที่ปรากฏอยู่ในสังคมไทยนับแต่สมัยกรุงสุโขทัยเป็นราชธานี ซึ่งแนวความคิดดังกล่าวนี้ได้ยังคงปรากฏสืบทอดแม้จะมีการเปลี่ยนแปลงไป ถึงกระนั้นการยกย่องเทิดทูนพระมหากษัตริย์ว่าพระองค์ทรงเป็นผู้ที่มีความพิเศษกว่าบุคคลสามัญก็ยังคงปรากฏไม่เปลี่ยนแปลง

2. การใช้ความเปรียบเกี่ยวกับพระคุณสมบัติ

นอกเหนือจากพระราชฐานะอันสูงส่งอันเป็นแนวคิดสำคัญในการขอพระเกียรติพระมหากษัตริย์ให้ปรากฏแล้วนั้น พระคุณสมบัติของพระมหากษัตริย์ตามอุดมคติซึ่งได้รับอิทธิพลความคิดจากศาสนาพราหมณ์และศาสนาพุทธก็นับเป็นปัจจัยสำคัญในการยกย่องพระองค์ จากการศึกษากลวิธีการนำเสนอความเปรียบเกี่ยวกับพระมหากษัตริย์พบว่ากวีได้มีแนวความคิดในการกล่าวถึงพระคุณสมบัติต่างๆ ของพระมหากษัตริย์ ดังนี้

- 2.1 พระลักษณะ
- 2.2 พระสติปัญญา
- 2.3 พระคุณธรรม
- 2.4 พระปรีชาสามารถ

ดังมีรายละเอียดต่อไปนี้

2.1 พระลักษณะ

ในวรรณคดีขอพระเกียรติมีการกล่าวเปรียบพระลักษณะของพระมหากษัตริย์ว่ามีความพิเศษดีเลิศหรืองดงามตามคติความเชื่อซึ่งได้รับมาจากศาสนาพราหมณ์และพุทธ ดังนี้

2.1.1 **ทรงมีพระสิริโฉมงดงาม** จากความเปรียบเกี่ยวกับพระมหากษัตริย์ในโคลงต้นยวนพ่ายกวีได้กล่าวถึงพระสิริโฉมอันงดงามของสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถว่างามดังพระกามเทพ และ

พระองค์ทรงผ่องใสอย่างพระจันทร์ ดังบทโคลงที่ว่า

พระโคมแจกศรีสมร

ภิมภาคย ไล่แฮ

พระแจ่มพระเจ้าจ้ำ

แจ่มอินทร ฯ

(ศิลาจารึก, กรม. 2540: 340)

จากความเปรียบข้างต้นแสดงให้เห็นถึงคติความเชื่อของศาสนาพราหมณ์ที่เข้ามามีบทบาทกับสถาบันพระมหากษัตริย์โดยเฉพาะการกล่าวถึงเทพเจ้าที่สัมพันธ์กับองค์พระมหากษัตริย์ ความมั่งคั่งของพระรูปโคมได้รับการเทียบอากับเทพเจ้า คือ พระกามเทพ และพระจันทร์ เหตุเพราะพระกามเทพเป็นบุรุษที่มีรูปร่างเลิศ พระองค์เป็นเทพเจ้าแห่งความรัก (สังขยาภิรมย์, พระยา. 2529: 96) ส่วนแนวความคิดในการเปรียบพระสิริโคมกับพระจันทร์นั้นได้ปรากฏในราชনীติ (เกษม บุญศรี. 2513: 13) ความว่า พวกมนุษย์เห็นพระจันทร์เต็มดวง ย่อมรำเริงฉันใด คนทั้งหลายเห็นพระพักตร์พระเจ้าอยู่หัวของตน ย่อมยินดีเหมือนฉะนั้น ในด้านตำนานเทพเจ้ากล่าวถึงพระจันทร์ว่าเป็นผู้มีรูปร่าง และมิชยาถึง 27 องค์

ความตอนหนึ่งก็ได้กล่าวถึงสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถทรงมีพระโคมเหมือนพระนารายณ์ ว่า

พระโคมแจกพระนารายณ์

เรื่องราว นั้นแฮ

(ศิลาจารึก, กรม. 2540: 381)

การกล่าวถึงโคมของสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถนี้ก็อาจมิได้มุ่งหวังในเรื่องของความมั่งคั่งในพระรูปโคม เนื่องจากในตำนานเทพเจ้าตามคติความเชื่อของศาสนาพราหมณ์มิได้กล่าวถึงความงามเป็นเลิศของพระนารายณ์ ดังที่กล่าวไว้ในตำนานของพระกามเทพและพระจันทร์ แต่เมื่อพิจารณาเนื้อความในบทโคลงแวดล้อมที่กล่าวถึงการบรรจบระหว่างพระองค์กับพระเจ้าติโลกราช การที่กวีกล่าวเปรียบพระโคมกับพระนารายณ์จึงน่าจะเป็นการกล่าวเพื่อแสดงให้เห็นว่าพระองค์ทรงเป็นดังพระนารายณ์ผู้ปราบทุกข์เข็ญ

2.1.2 **ลักษณะการพระราชดำเนิน** กวีกล่าวเปรียบสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถว่า พระองค์ทรงมีลักษณะในการพระราชดำเนินเหมือนกับพระพุทธเจ้า กล่าวคือพระองค์ยอมเสด็จพระราชดำเนินด้วยพระอาการนั่งสงบและงดงามเหมือนพระพุทธรูปปางลีลา ซึ่งการแสดงทัศนะดังกล่าวนี้ยอมแผ่ไปซึ่งนัยทางความคิดที่ว่าพระมหากษัตริย์ทรงเป็นดังพระพุทธเจ้า ดังโคลงที่ว่า

สรรเพชญ์ปางศรีสรร

เพชญ์ภาคย์

ยามโยคพระเจ้าช้าง

เผือกผ่ายลีลา ฯ

(ศิลปากร,กรม. 2540: 378)

2.1.3 **ทรงมีพระสุรเสียงไพเราะ** กวีกล่าวเปรียบพระสุรเสียงของพระมหากษัตริย์ว่า ไพเราะเหมือนเสียงของพระพรหม ดังนี้

พระล้านยงปานสรร

สี่หน้า

(ศิลปากร,กรม. 2540: 340)

พระเดชสุรใสเสียง

กมลเศ

(ตรัง,พระยา. 2547: 269)

ด้วยแนวคิดที่ว่าพระลักษณะของพระมหากษัตริย์ย่อมมีความดีเลิศ หรือพิเศษกว่าบุคคลสามัญ การกล่าวเปรียบพระสุรเสียงของพระมหากษัตริย์กับเสียงของพระพรหมเนื่องจากเสียงของพระพรหมนั้นแจ่มใสชัดเจน อ่อนหวาน สำเนียงเสนาะ ไม่แตก ลึกซึ้ง มีกังวาลไพเราะ(ส.พลายน้อย. 2552: 97 - 98) ทั้งนี้ได้มีการนำเสียงของพระพรหมไปเปรียบเทียบกับนกกกรวิก หรือแม้กระทั่งพระสุรเสียงของพระพุทธเจ้า

พระลักษณะของพระมหากษัตริย์ตามที่ปรากฏในการใช้ความเปรียบในวรรณคดีขอพระเกียรติเกิดขึ้นและเป็นไปตามคติความเชื่อในเรื่องของเทพเจ้าเป็นส่วนใหญ่อันแสดงให้เห็นว่าการยกย่องหรือพรรณนาถึงพระลักษณะยังคงไว้ซึ่งแนวคิดในความเป็นเทวราชของพระมหากษัตริย์

2.2 พระสติปัญญา

การที่พระมหากษัตริย์จะสามารถปกครองประเทศ และนำความสุขสวัสดิ์มาสู่ประชาชน ได้นั้นพระองค์จะต้องทรงเป็นผู้มีพระสติปัญญารอบรู้ในเรื่องต่างๆ ในวรรณคดีขอพระเกียรติได้ใช้ความเปรียบเพื่อแสดงให้เห็นถึงพระคุณสมบัติดังกล่าวโดยแบ่งได้ดังนี้

2.2.1 ทรงมีพระปัญญามาก

2.2.2 ทรงรอบรู้ทั้งทางโลกและทางธรรม

ดังมีรายละเอียดต่อไปนี้

2.2.1 ทรงมีพระปัญญามาก ในวรรณคดีขอพระเกียรติก็กล่าวเปรียบพระปัญญาของพระมหากษัตริย์ว่ามีมากดังนี้

กวีได้กล่าวถึงพระปัญญาอันสว่างกระจ่างแจ้งของสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถกับพระอาทิตย์ ไว้ว่า

พระเบญญูภาคพียง ทินกร

(ศิลปากร,กรม. 2540: 340)

พระญาณฟางพันแสง แสงรอบ เรืองแฮ

(ศิลปากร,กรม. 2540: 341)

กวีเปรียบพระปัญญากับพระอาทิตย์ยอมแสดงให้เห็นถึงความคิดที่ว่าพระปัญญาของพระองค์นั้นมีมาก และส่องสว่างเห็นสิ่งต่างๆ อันหมายถึงความรู้อย่างชัดแจ้งได้ชัดเจนกว่าแสงของพระอาทิตย์ที่ส่องสว่าง

กวีกล่าวถึงพระคุณลักษณะในพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราชว่า ทรงมีพระปัญญาลึกซึ้งยิ่งกว่ามหาสมุทร ดังบทโคลงที่ว่า

เบญญาภิษิตพระญาณ

ภิกษุเถระ สมุทรรแฮ

(ขำนิโฆหาร, พระ. 2546: 71)

การที่กวีเปรียบพระปัญญาของพระมหากษัตริย์กับสิ่งต่างๆ ซึ่งเป็นที่รู้จักดีในบุคคลทั่วไป ไม่ว่าจะเป็น พระอาทิตย์ หรือดวงอาทิตย์ และมหาสมุทร อันมีผลให้ความเป็นนามธรรมของการกล่าวถึงพระสติปัญญาได้ปรากฏชัดเป็นรูปธรรมที่ยิ่งใหญ่ เพื่อช่วยส่งเสริมและแสดงให้เห็นถึงพระคุณสมบัติของพระมหากษัตริย์ว่าจะทรงสามารถดูแลอาณาประชาราษฎร์ให้มีความสุขสวัสดิ์ได้

2.2.2 ทรงรอบรู้ทั้งทางโลกและทางธรรม นอกเหนือจากการกล่าวถึงพระปัญญาที่มากยิ่งขึ้นดังกล่าวนั้นแล้ว กวียังได้แสดงพระคุณสมบัติในเรื่องของพระสติปัญญาไว้โดยละเอียดชัดเจน คือ กวีได้กล่าวพระสติปัญญาของสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถที่ทรงรู้แจ้งทั้งทางโลกและทางธรรม ดังความที่ว่า

กลฉลยวณลาดเรื่อง	แรงพุทธ เพรอศพอ
กลใจทยกลแจงอรรถ	ปล่งแปล้
โลก็ยโลกุดคร	รุดรจร เรวแฮ
กลกรรกลแก้แก้	ท่ยงชาญ ๙

(ศิลปากร,กรม. 2540: 342)

การกล่าวเช่นนี้ย่อมแสดงให้เห็นถึงอิทธิพลทางพระพุทธศาสนาที่มีต่อสถาบันพระมหากษัตริย์ กล่าวคือพระมหากษัตริย์ต้องมีความรู้ความเข้าใจในหลักธรรม นอกเหนือจากความรู้ในสรรพวิทยาการต่างๆ เพราะความเป็นธรรมราชาหรือราชาผู้มีธรรมเป็นสิ่งที่ได้รับการยอมรับจากพสกนิกร ซึ่งโดยส่วนใหญ่เป็นพุทธศาสนิกชน และองค์พระมหากษัตริย์ก็ทรงเป็นพุทธมามกะ ในวรรณคดีย่อพระเกียรติจึงปรากฏการกล่าวถึงพระสติปัญญาในทางธรรมเป็นสำคัญ เช่น

กวีกล่าวถึงพระปัญญาอันเลิศล้ำของสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถว่าทรงรู้แจ้งในหลักธรรมหมวดต่างๆ อย่างละเอียด เช่น

หลักกรรมหมวดสอง กวีกล่าวว่พระองค์ทรงเป็นเลิศในธรรมอันยิ่งด้วยคุณสองประการ คือ ทวีพิธ และทวิธาร ทวีพิธ ได้แก่ กุศลธรรม และทศพิธราชธรรม ส่วนทวิธาร ได้แก่ หิริและโอตฺปปะ (ศิลปากร, กรม. 2540: 333 - 334) ดังบทโคลงที่ว่า

ทวิบททวิชาติเชื้อ	สุรวงษ ท่านฤ
ทวิคุณาธิกธรรม์	เลิศล้ำ

ทวิพิธทวิธารทรง	สุรเสพย์ ไล่แฮ
เทวภาพเทวห	แว่นไว ๆ

(ศิลปากร, กรม. 2540: 333 - 334)

หลักกรรมหมวดสาม กวียกย่องพระองค์ว่าทรงรู้แจ้งในธรรมหมวดสาม ได้แก่ สุจริตสาม ไตรเทพ ไตรรัตน์ ไตรโลก และไตรภพ อย่างละเอียดด่งแท้ ทรงเชี่ยวชาญในพระไตรปิฎก ไตรเทพ และมณฑินสาม ทั้งพระองค์ยังทรงเลิศด้วยศรีสาม ศักดิ์สาม อันเสมอด้วยพระอินทร์ พระราชดำรัสใน พระองค์ราวกับพระพุทธรูปดำรัส ทรงรู้ในไตรตรึงษ์และตรีโทษตรีคุณ (ศิลปากร, กรม. 2540: 334) ดังบทโคลงที่ว่า

ไตรตรัสไตรเทพยเรื่อง	ไตรรัตน์
ไตรโลกไตรไตรภพ	ทั่วแท้
ไตรไตรปิฎกตรัส	ไตรเทพ
ไตรทั่วไตรพิธแปล้	ปล่งชาญ ๆ

ตรีศรีตรีเนตรต้าน	ตรีศักดิ์ กิติ
ตรัสท่านตรัสปานตรัส	ท่านได้
ไตรตรึงษ์ก็คดีตรัส	ไตรถ่อง
ตรีโทษตรีคุณให้	เลิศภญา ๆ

(ศิลปากร, กรม. 2540: 334)

ด้วยธรรมทางพระพุทธศาสนาเป็นสิ่งสำคัญยิ่งของพระมหากษัตริย์ในการปกครองประเทศ ความรู้ทางธรรมดังที่ปรากฏในการใช้ความเปรียบเกี่ยวกับพระมหากษัตริย์ในวรรณคดีขอพระเกียรติจึงมีบทบาทในการกล่าวยกย่องว่าพระมหากษัตริย์ทรงเป็นผู้มีคุณธรรม คือ ทรงเป็นธรรมราชา

2.3 พระคุณธรรม

การเป็นธรรมราชาปรากฏอยู่คู่กับสถาบันพระมหากษัตริย์ไทยมาโดยตลอดนับแต่สมัยกรุงสุโขทัยจนปัจจุบัน เหตุเพราะพระมหากษัตริย์ผู้มีความดีมีคุณธรรมย่อมนำบ้านเมืองและประชาชนสู่ความสุขสวัสดิ์และความเจริญรุ่งเรือง ดังที่เสาวณิต วิงวอน (2538: 84 - 85) อธิบายถึงความสำคัญของธรรมราชาที่ปรากฏในวรรณคดีขอพระเกียรติไว้ว่า วรรณคดีขอพระเกียรติทุกเรื่องได้แสดงให้เห็นธรรมในองค์พระมหากษัตริย์เสมอทุกพระองค์ แม้ความเป็นเทวราชาจะเปลี่ยนแปลงไป แต่ความเป็นธรรมราชาไม่เปลี่ยนแปลงเลยตั้งแต่สมัยสุโขทัยจนถึงปัจจุบัน บ่งถึงธรรมอันเป็นสัจจะ และเป็นอำนาจในการปกครองอย่างแท้จริง

การกล่าวถึงหลักธรรมที่พระมหากษัตริย์ทรงยึดถือและปฏิบัติในวรรณคดีขอพระเกียรติย่อมแสดงให้เห็นว่าพระมหากษัตริย์ทรงสมบูรณ์พร้อมด้วยความดี ดังที่ธรรมนั้นๆ ได้แสดงไว้ เช่น ทศพิธราชธรรม จักรพรรดิวัตร ราชสังคหัตถุ และกุศลธรรมอื่นๆ เป็นต้น

ทศพิธราชธรรม(ธรรมปิฎก, พระ. 2545: 240) เป็นคุณธรรมประการสำคัญของพระมหากษัตริย์อันแสดงถึงความเป็นธรรมราชามี 10 ประการ ได้แก่

1. ทาน คือ การให้
2. ศีล คือ การประพฤติดีงามประกอบแต่การสุจริต
3. บริจาคะ คือ การเสียสละความสุขสำราญของตนเพื่อประชาชน
4. อาชวระ คือ ความซื่อตรง ไร้มารยา
5. มัททวะ คือ ความอ่อนโยน
6. ตปะ คือ การเผากิเลสตัณหา
7. อักโกธะ คือ ความไม่โกรธ
8. อวิหิงสา คือ การไม่ข่มเหงเบียดเบียน
9. ชันติ คือ ความอดทนต่อความลำบาก และไม่ห่อถอย
10. อวิโรธนะ คือ ความไม่คลาดธรรมหนักแน่นในธรรม

ในวรรณคดีขอพระเกียรติมีการกล่าวถึงพระมหากษัตริย์ว่าทรงราชธรรม หรือทรงเป็นใหญ่ในทางธรรม เช่น

พระทรงธรรมมีศรมแม่ พระธรรม

(ศิลปากร,กรม. 2540: 341)

กวีกล่าวว่าสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถเป็นใหญ่ในทางธรรมเหมือนพระยมน เนื่องด้วยพระยมนเป็นตุลาการของผู้ตาย บรรดาคนที่ตายไปแล้วต้องไปเฉพาะพระพักตร์พระยมน เพื่อฟังข้อความที่พระจิตรูปตะเทพบุตรได้จารึกไว้ในเรื่องกุศลและอกุศลกรรม ผู้ที่ได้ทำบุญพระยมนก็ส่งไปยังสวรรค์ ผู้ที่ได้ทำบาปก็ไล่ไปลงนรกเพื่อลงทัณฑ์กรรมต่อไป (มงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว, พระบาทสมเด็จพระ.2547: 120) การที่กล่าวว่าพระมหากษัตริย์ทรงธรรมเหมือนพระยมนนี้สามารถแสดงให้เห็นถึงแนวความคิดที่ว่าพระองค์จะทรงไว้ซึ่งคุณธรรม พระมหากษัตริย์จะพระราชทานโทษหรือบำเหน็จรางวัลตามความเหตุความเป็นจริง ทั้งยังแสดงให้เห็นว่าพระมหากษัตริย์ทรงเป็นผู้ไม่มีอคติ

กวีกล่าวว่าพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัยทรงมีพรหมวิหาร คือ ธรรมอันเป็นที่อยู่ของพรหม หรือธรรมประจำผู้มีคุณความดียิ่งใหญ่ 4 ประการ คือ เมตตา กรุณา มุทิตา อุเบกขา ธรรมหมวดนี้จะประกอบอยู่กับบุคคลซึ่งได้รับการยกย่องอย่างสูง (เสาวณิต วิงวอน. 2538: 83) ดังโคลงบทที่ว่า

ปางองค์มहिศรราชให้	ธาดา
เสวยสุขภิรมย์มาน	เชี่ยวชาญ
พระเจริญพระเมตตา	เนื่องนิจ
ทรงพระการุญแล	เลิศหลาย ฯ

(ตรึง,พระยา. 2547: 249 - 250)

การใช้ความเปรียบเกี่ยวกับพระมหากษัตริย์ในวรรณคดีขอพระเกียรติก็อาจจะมีได้กล่าวถึงพระคุณธรรม หรือหลักธรรมโดยละเอียดหากแต่พระคุณธรรมเหล่านั้นจะปรากฏแฝงอยู่ในการกล่าวเปรียบถึงพระมหากษัตริย์ในด้านต่างๆ เช่น การกล่าวถึงความยิ่งใหญ่ของพระองค์ที่มีกษัตริย์เมืองต่างๆ มาพึ่งพระบารมี เป็นต้น ในลักษณะนี้หากพิจารณาอย่างถี่ถ้วนก็จะพบว่าพระมหากษัตริย์ทรงมี

พระคุณธรรม คือการช่วยเหลือหรือสงเคราะห์กษัตริย์ผู้เป็นเมืองขึ้น พระคุณธรรมจึงเป็นพระคุณสมบัติที่สำคัญอย่างยิ่งที่จะทำให้พระมหากษัตริย์เป็นที่เคารพเทิดทูนของประชาชนนอกเหนือจากความเป็นเทพเจ้าที่มีความศักดิ์สิทธิ์และน่าเกรงขาม

2.4 พระปรีชาสามารถ

พระราชภาระอันสำคัญยิ่งของ พระมหากษัตริย์ในสมัยกรุงศรีอยุธยาถึงกรุงรัตนโกสินทร์ ตอนต้น คือ การบริหารปกครองประเทศ พระมหากษัตริย์ในฐานะผู้ปกครองประเทศตามระบอบสมบูรณาญาสิทธิราชย์จึงควรเป็นผู้มีพระปรีชาสามารถในการบริหารจัดการประเทศให้เป็นในทิศทางแห่งความวัฒนา พระมหากษัตริย์จะทรงเป็นผู้บำบัดทุกข์บำรุงสุขอาณาประชาราษฎร์ ทรงบำรุงพระพุทธศาสนา และทรงเป็นผู้นำกองทัพในการพระราชสงคราม พระปรีชาสามารถทั้งนั้นล้วนปรากฏอยู่ในการใช้ความเปรียบเกี่ยวกับพระมหากษัตริย์เพื่อยอพระเกียรติและแสดงให้เห็นถึงพระปรีชาสามารถในพระองค์ ดังมีรายละเอียดต่อไปนี้

2.4.1 ทรงบำบัดทุกข์บำรุงสุขอาณาประชาราษฎร์ ในการใช้ความเปรียบเกี่ยวกับพระมหากษัตริย์ในวรรณคดียอพระเกียรติพบว่ากวีได้ใช้ความเปรียบเพื่อแสดงให้เห็นถึงพระปรีชาสามารถของพระมหากษัตริย์ในการที่ทรงปกครองดูแลพลสกนิกรให้ได้รับความสุข ทั้งนี้การใช้ความเปรียบดังกล่าวได้สะท้อนให้เห็นถึงแนวความคิดที่ว่าพระมหากษัตริย์ทรงเป็นพระพุทธเจ้าผู้นำประชาชนสู่ความสุขคือการหลุดพ้น ดังบทโคลงยอพระเกียรติพระเจ้ากรุงธนบุรีที่ว่า

พระเดียนุญลามเลี้ยว	ประชากร
เป็นบิศูรมาตร	ทั่วหล้า
เป็นเจ้าแลครุสอน	สั่งโลก
เป็นสุขทุกถ้วนหน้า	นิกรทั้งชายหญิง ฯ
เป็นที่พำนักถ้วน	นรชน
เป็นที่กรุณาคน	ยากไร้

เป็นที่ส่งสัตว์ดล

เมืองโมกข์

เป็นทรัพย์ปัจจุบันให้

หัวหน้าเมืองเขม ๗

(ศิลาจารึก, กรม. 2539ก: 289)

นอกจากนี้ยังพบแนวคิดที่ว่าพระมหากษัตริย์ทรงเป็นเทพเจ้าผู้เสด็จมาดับทุกข์เข็ญ คือ พระนารายณ์ โดยยกวีกล่าวถึงพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราชที่ทรงปราบดาภิเษกเป็นพระมหากษัตริย์ปกครองแผ่นดินว่า

พระ ดับเข็ญคือพิษ ฤๅให้

(ชำนาญโวหาร, พระ. 2546: 49)

เสด็จมาปราบเข็ญให้เย็นยุค

เกษมสุขชื่นชมสมประสงค์

บ้านเมืองกลับฟื้นคืนคง

สืบวงศ์กระษัตรามาช้านาน

(ไชยวิจิต (เผือก), พระยา. 2518: 27)

2.4.2 ทรงบำรุงพระพุทธศาสนา ด้วยพระมหากษัตริย์ไทยทุกพระองค์ทรงเป็นพุทธมามกะและทรงเปี่ยมล้นด้วยพระคุณธรรมอันประเสริฐ พระปรีชาสามารถหนึ่งที่ทรงปฏิบัติคือการบำรุงพระพุทธศาสนาให้เจริญรุ่งเรือง

โคลงเฉลิมพระเกียรติสมเด็จพระนารายณ์มหาราชมีการกล่าวถึงพระราชกรณียกิจในการบำรุงพระพุทธศาสนาว่า

พระยศปางตั้งแต่ง

เวียงสถาน

ลพบุรีโบราณ

ราชัน

แถวสถลอัฏฐจลทวาร

วังราช

ป้อมเปรียบปรากฏารกัน

ก่อกังสีมา ๗

(ศิลาจารึก, กรม. 2545ก: 656)

กวีกล่าวถึงพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราชว่าทรงเป็นผู้บำรุง
พระพุทธศาสนาให้เจริญรุ่งเรือง ความว่า

พระ บาทบำรุงให้

ฟ่องพื้นศาสนา ฯ

(ชำนาญโวหาร, พระ. 2546: 49)

กวีกล่าวถึงพระปรีชาสามารถของพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราชใน
การบำรุงพระพุทธศาสนาโดยเปรียบเทียบกับพระเจ้าอชาตศัตรู ความว่า

เพลงพระอชาตให้

อุปลัมภ์ เท่าใด

ทรงพระศรัทธาทำ

เทียบนี้

ยอยกปฏิภกกรรม

สงขมกิจ

เปนส์ปตคำรบก็

ก่อนโพ้นพังกัน ฯ

(ไชยวิจิต (เผือก), พระยา. 2518: 18)

กรมพระปรมาธิบดีชินนรทรงเปรียบพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวว่าทรงทำนุ
บำรุงพระพุทธศาสนาให้เจริญรุ่งเรืองเช่นเดียวกับพระเจ้าอโศกมหาราช ดังคำประพันธ์ที่ว่า

ศรีสุภสุนทรสวัสดิ์ พิพัทธพิพิธคุณ วิบุลยบุญญาธฤก อธิกทั้ว

ธาศตรี ศรีอโยทโยศภ สบแขวงแคว้นแผ่นดินสยาม งามพระศาสนอุฬาร ปานปางนุบณุนรินทร์
บดินทราโคกราช รั้งร่มสาศนอำรุง ผดุงชินนุตรสุทเทศ ฯ

(ปรมาณูชิตชินนร, สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระ. 2547: 25)

2.4.3 ทรงชำนาญการรบ พระปรีชาสามารถอันโดดเด่นของพระมหากษัตริย์นับแต่
อดีตคือทรงชำนาญการสู้รบ ด้วยความหมายของกษัตริย์แท้จริงแล้วหมายถึงนักรบ ในวรรณคดีของพระ
เกียรติสมัยกรุงศรีอยุธยาถึงกรุงรัตนโกสินทร์ตอนต้นยังคงปรากฏภาพอันชัดเจนของพระราชภารกิจ
ดังกล่าว ในการใช้ความเปรียบเกี่ยวกับพระมหากษัตริย์ในวรรณคดีของพระเกียรตินี้จึงพบว่ากวีได้กล่าวถึง
พระปรีชาสามารถทางการพระราชสงครามไว้ ดังนี้

กวีกล่าวถึงสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถว่าทรงแก้วักล้าตั้งพญาไกรสรราชสีห์ คือ พระองค์ทรงกล้าหาญและชำนาญในการสงคราม ทั้งยังทรงเป็นที่เกรงกลัวต่อข้าศึกศัตรูตั้งคุณลักษณะของพญาไกรสรราชสีห์ที่มีอำนาจเป็นใหญ่กว่าสัตว์ทั้งปวง ดังบทโคลงที่ว่า

พระแก้วนกลไกรสร

แก้วนกล้ำ

(ศิลปากร, กรม. 2540: 341)

พระยาตรังกกล่าวถึงพระปรีชาสามารถในพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัยในการพระราชสงครามยังผลให้เมืองต่างๆ หวาดกลัว และพ่ายต่อพระองค์ว่า

พระยศพิเศษสร้าง	สบสรรพ์
พระยศดุรดาสดล	ดินด้าว
พระยศยุทธทางธรรม	ธรรราช เรืองแฮ
พระยศเผยอไ้ท้าว	ท้าวเมือง ฯ
พระฤทธิฤทธิลาดฟ้า	ดินไหว
พระฤทธิฤทธิลลาญเลื่อง	โหล่งลั่น
พระฤทธิฤทธิเกษัย	สูญเคิก
พระฤทธิฤทธิม้าม้วน	แผ่นดินพาล ฯ

พระฤทธิฤทธิเกริกก้อง	กรุงโกรม
พระฤทธิฤทธิเลิงลาญ	ลูลัม
พระฤทธิฤทธิเถิงโถม	ถับทับ
พระฤทธิฤทธิกลัวกัม	แก่งหาย ฯ

พระฤทธิฤทธิอับอ้าง	ออกมือ
พระฤทธิฤทธิถั่งถวาย	ท้าวท้าว

พระฤทธิฤทธิบันญา
พระฤทธิฤทธิโน้มน้ำว

ลาญสยบ
นอบเนียร ฯ

(ตรึง, พระยา. 2547: 271)

ดังกล่าวมานี้แสดงให้เห็นว่าแนวคิดในการใช้ความเปรียบเทียบกับพระคุณสมบัติของพระมหากษัตริย์มีจุดมุ่งหมายมุ่งเน้นที่จะกล่าวถึงความเป็นเลิศทั้งในส่วนของพระลักษณะ พระสติปัญญา พระคุณธรรม และพระปรีชาสามารถ โดยแนวความคิดที่จะยกย่องพระมหากษัตริย์ให้เป็นเลิศนั้นกวีได้ใช้ความเปรียบที่สะท้อนให้เห็นถึงอิทธิพลทางความเชื่อเรื่องเทวราชาเป็นส่วนใหญ่ ยกเว้นในส่วนของพระคุณธรรมกวีได้แสดงทัศนคติอันชัดเจนที่ว่าพระมหากษัตริย์ทรงเป็นผู้ถึงพร้อมด้วยธรรมแห่งพระพุทธศาสนา

3. การใช้ความเปรียบเกี่ยวกับสิ่งเสริมพระบารมี

แนวคิดหนึ่งที่ปรากฏจากการใช้ความเปรียบเทียบกับพระมหากษัตริย์ในวรรณคดีของพระเกียรติคือ การกล่าวถึงสิ่งเสริมพระบารมีของพระมหากษัตริย์ให้ยิ่งใหญ่และเด่นชัด โดยมีคติความเชื่อในเรื่องของพระมหากษัตริย์ทรงมีความพิเศษกว่าบุคคลสามัญเป็นปัจจัยสำคัญในการกล่าวถึงสิ่งที่เสริมพระบารมีของพระมหากษัตริย์ อันประกอบด้วยสิ่งต่างๆ ดังนี้

3.1 ทรงมีพระราชทรัพย์อันวิเศษ

3.2 ทรงบันดาลความมหัศจรรย์

ดังมีรายละเอียดต่อไปนี้

3.1 ทรงมีพระราชทรัพย์อันวิเศษ จากการศึกษาการใช้ความเปรียบเทียบกับพระมหากษัตริย์ในวรรณคดีของพระเกียรติสมัยกรุงศรีอยุธยาถึงกรุงรัตนโกสินทร์ตอนต้น พบว่ากวีได้กล่าวถึงพระราชทรัพย์เครื่องแวดล้อมอันวิเศษงดงามของพระมหากษัตริย์โดยเปรียบกับเทพเจ้าทั้งนี้ย่อมเป็นไปเพื่อการยกย่องและแสดงให้เห็นถึงพระบารมีอันยิ่งใหญ่ของพระมหากษัตริย์ ดังมีรายละเอียดต่อไปนี้

3.1.1 ทรงมีช้างแก้ว หรือช้างลักษณะดี ในวรรณคดีของพระเกียรติกวีได้ใช้ความเปรียบเทียบกับพระมหากษัตริย์โดยการกล่าวถึงช้างเผือก หรือช้างสำคัญเพื่อแสดงให้เห็นถึงพระบุญญาบารมีที่ทรงมีช้างเผือกและช้างสำคัญมาสู่พระองค์ ซึ่งแนวคิดเกี่ยวกับช้างเผือกหรือช้างลักษณะดีนี้เป็นไป

เพื่อสะท้อนแนวคิดที่ว่าพระมหากษัตริย์ทรงเป็นพระเจ้าจักรพรรดิด้วยทรงมีช้างแก้ว ดังข้อความที่ว่า ช้างเผือกเป็นช้างที่มีลักษณะต่างจากช้างธรรมดาทั่วไป ด้วยมีสีผิว นัยน์ตา และเล็บขาว จัดได้ว่ามีลักษณะที่หายาก จึงเป็นที่เชื่อกันว่าช้างเผือกเป็นสัตว์ที่เป็นมงคลให้คุณแก่เจ้าของ และเป็นเครื่องมงคลชนิดหนึ่งใน “สัตวรัตนะ” แห่งพระจักรพรรดิ (ศิลปากร, กรม. 2539ค: 397) จากความสำคัญนี้จึงปรากฏการยกพระเกียรติโดยแสดงแนวคิดที่ว่าพระมหากษัตริย์ทรงมีลักษณะเช่นเดียวกับพระเจ้าจักรพรรดิ คือ ทรงมีช้างแก้ว ดังตัวอย่างต่อไปนี้

ในโคลงเฉลิมพระเกียรติสมเด็จพระนารายณ์มหาราชก็กล่าวถึงช้างเผือกจากเมืองกาญจนบุรีที่มาสู่พระบารมีว่าเป็นช้างแก้ว ดังโคลงบทที่ว่า

พระยศปางให้ข่าว	มาถวาย
ได้เผือกพังพรณราย	ผ่องแผ้ว
ในกาญจนบุรีหมาย	พนเวศ
เมืองมิ่งมีช้างแก้ว	ทั่วให้ชมบุญ ฯ

(ศิลปากร, กรม. 2545ก: 653)

ก็กล่าวว่ช้างเผือกในสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชเป็นช้างแก้วเพื่อเสริมพระบารมีในพระองค์ให้ปรากฏเช่นเดียวกับพระมหากษัตริย์ราช ดังบทโคลงที่ว่า

มีศขกิริณิศแก้ว	เศวตวงศ์
รอยว่าอินทร์อวยลง	สู่ให้

(ศิลปากร, กรม. 2539ก: 281)

3.1.2 ทรงมีศาสตราวุธอย่างเทพเจ้า ความเป็นเทพเจ้าของพระมหากษัตริย์ปรากฏในการจัดสร้างเครื่องราชกกุธภัณฑ์ และเครื่องราชูปโภคเพื่อประกอบพระเกียรติยศ และเสริมพระบารมีของพระมหากษัตริย์ผู้ครอบครอง เช่น พระแสงขรรค์ พระสังข์ทักษิณาวัดร์ เป็นต้น ซึ่งสิ่งมีค่าเหล่านี้จัดสร้างขึ้นเพื่อแสดงให้เห็นว่าพระมหากษัตริย์ทรงเป็นพระนารายณ์ ดังปรากฏในบทโคลงและกลอนยกพระเกียรติสามรัชกาลที่สะท้อนแนวคิดดังกล่าว ความว่า

พระแสงขรรค์เพชรให้	ท่านทรง
ฟางพระพิศณุพงษ์	ผ่านฟ้า
พระเสด็จจำแลงลง	โลมโลกย์ นี้แฮ
ปราบอรินร่อนข้า	ข่มมล้างลาญเชษฐ ๗

สังข์ทักษณวิภูเพียง	นารายณ์ ทรงแฮ
เมืองเทศมาทูลถวาย	ปิ่นเกล้า
ดุจแสดงพระเดช	ขจรโลกย์
ว่าจากกษิรสินธุ์เต้า	แต่ฟ้าครองดิน ๗

(ไชยวิชีวิต (เผือก), พระยา. 2518: 5)

3.1.3 **ทรงมีพระราชยานอันวิจิตร** พระยาไชยวิชีวิต (เผือก) ได้กล่าวถึงความงดงามของพระราชรถในพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราชว่างดงามดุจพระราชรถพระอิศวร ซึ่งในที่นี้จะหมายถึงพระมหาพิชัยราชรถที่รัชกาลที่ 1 ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้สร้างขึ้นเพื่อการพระบรมศพพระปฐมบรมมหาชนก โดยมีรูปแบบหรือคติในเรื่องของเขาไกรลาสอันเป็นที่ประทับของพระอิศวร ดังบทโคลงที่ว่า

ราชรถจรเข้เรือง	รังษี
บุษบกพิมานมณี	โตกตั้ง
เทียมรถพระศูลี	ลอยโลกย์ ลงแฮ
คือพระสุริยเสด็จยัง	อยู่เหยี่ยมภูวดล ๗

(ไชยวิชีวิต (เผือก), พระยา. 2518: 7)

3.1.4 **ทรงมีที่ประทับอันงดงาม** กวีกล่าวถึงสมเด็จพระเจ้าปราสาททองเมื่อ เสด็จเข้าที่ประทับอันงดงามเหมือนดังพระอินทร์ที่เสด็จประทับในไพชยนต์วิมานว่า

	เสด็จในปราสาท
สุนทรวรอาสน์	เลิศพันพรรณา

แสนนางนองเฝ้า	ฝ่ายซ้ายฝ่ายขวา
ดูจุดอมรา	เสด็จในไพชยนต์

(ศิลปากร, กรม. 2545ข: 49)

ในสมัยกรุงรัตนโกสินทร์ก็ได้กล่าวถึงพระบรมมหาราชวังว่างดงามดังวิมานของเทพเจ้า อันเป็นการเสริมพระบารมีให้ปรากฏชัดว่าพระองค์ทรงเป็นเทพเจ้า ดังโคลงบทต่อไปนี้

กรุง ไกรใหญ่กว่ากว้าง เวียงสวรรค์ โลกเฮย

(ชำนาญโวหาร, พระ. 2546: 50)

ปราสาทเทียรแห่งแก้ว	กรອງไฉรม
เมินมาศมลังเมลิ้อง	เลื่อมได้
ดูจุดพิมานไพยม	ลอยเลื่อน มาฤ
ฤสุรเทพไทให้	เทียบถวายเป็น

(ตรึง, พระยา. 2547: 192)

การที่กล่าวถึงพระราชทรัพย์อันวิเศษซึ่งบุคคลสามัญโดยทั่วไปอาจมิได้ครอบครองได้นี้ แสดงให้เห็นว่าความเป็นเทพเจ้าของพระมหากษัตริย์มิได้เป็นเพียงคติความเชื่อในลักษณะนามธรรม หากแต่ปรากฏเป็นรูปธรรมชัดเจน

3.2 ทรงบันดาลความมหัศจรรย์ สิ่งหนึ่งที่กวีนำมากล่าวเพื่อเป็นการแสดงถึงพระบารมีอันสูงส่งของพระมหากษัตริย์ คือ การพรรณนาเหตุการณ์อันมหัศจรรย์ซึ่งบังเกิดขึ้นด้วยพระบารมีของพระมหากษัตริย์ ได้แก่ การกล่าวถึงความสมบูรณ์มั่งคั่งด้วยสิ่งมีค่าที่เกิดขึ้นด้วยพระบารมีของพระมหากษัตริย์ ดังบทโคลงที่ว่า

พระมาเพญโศคยพัน	ไพศรพ โสธแฮ
ภูลป่อเงินทองเป็น	บ่อแก้ว

พระมาเกิดเกษมภาพ ทังสี่ เสบยแฮ
 มาลำแดงกล้าแก้ว เกลื่อนรณ ฯ

(ศิลปากร, กรม. 2540: 332)

ก็กล่าวถึงเหตุการณ์มหัศจรรย์ที่บังเกิดขึ้น เช่น แผ่นดินไหว มหาสมุทรเกิดคลื่นขนาดใหญ่ เป็นต้น เมื่อสมเด็จพระพุทธเจ้าหลวงปราสาททองทรงหลังทักษิณาทนหลังเสร็จการพระราชพิธีปลงจุลศักราชว่า

จงเป็นปัจฉัย	ทานอันเราให้
จงคงได้ตรัส	แก่มารคนฤพาน
โปรดสัตว์สังสาร	เปนพระวรญาณ
แผ่นดินดลดาล	พิภพมณฑล
เดือนดาวดารา	ด้วยสังขิจิฐาน
ธการมัวมล	หวาดไหวจิภูจล
ครั้นโครงไหวหวาด	ชระอุ่มอำอน-
ไม่ไหวฬัพฤษา	มัวมีดอัศจรรย์
ข้างแสดแผดฝัน	ร้องก้องนฤนาท
พัดฝั่งกระฉอก	ดุจสารเมามัน
วรขุนเขาหลวง	โยกเยื้องอัศจรรย์
ประดุจยอดหวาย	ทุกแห่งแพ่งกาย
	พระสมุทรเลื่อนระลอก
	ครั้นโครมฉานฉาย
	อ่อนโอนทะทาย
	ท้าวทวนไปมา

(ศิลปากร, กรม. 2545ข: 45 - 46)

นายมี มหาเดเล็กได้กล่าวถึงเหตุการณ์อันมหัศจรรย์ที่พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงประกอบพระราชพิธีพิรุณสาตรอธิษฐานขอฝน และฝนก็ตกลงมาโดยกวีได้กล่าววาทะเหตุมหัศจรรย์นี้เกิดขึ้นก็ด้วยพระบุญญาบารมีในพระองค์ ดังกลอนเพลงยาวที่ว่า

ทรงเคารพจบพระหัตถ์อธิษฐาน	สมาทานศีลวัตรเป็นปฐม
พระสังฆราชธรรมาลังการมณ	ก็ระดมกันสวดพระพุทธรมนต์
ด้วยบุญญาบารมีภินหาร	โพธิญาณแก้กล้ำสภาพผล
ให้ร้อนอาสน์จตุโลกบาลบน	ไม่ทานทนต์บุญฤทธิ์ทรงพิธี
บันดาลน้ำพลาหกให้ตกฟุ้ง	ลงทั่วทุ่งทุกประเทศเกษมศรี
ไพร่ฟ้าข้าแผ่นดินก็ยินดี	ได้ทำที่ไร่นาสถาวร ฯ

(นายมี มหาเดเล็ก. 2530: 5 - 6)

ความมหัศจรรย์ที่เกิดขึ้นดังกล่าวมานี้มีส่วนสำคัญอย่างยิ่งในการเสริมพระบารมีของพระมหากษัตริย์ให้ปรากฏ เหตุเพราะความมหัศจรรย์ต่างๆ ที่เกิดขึ้นล้วนเกิดขึ้นด้วยพระบุญญาธิการที่พระมหากษัตริย์ทรงสั่งสมมา ทั้งนี้ย่อมแสดงให้เห็นว่าพระมหากษัตริย์ทรงเป็นผู้ประกอบคุณความดีคือบุญ ตามแนวคิดของศาสนาพุทธพระมหากษัตริย์อันวิเศษ หรือผลบุญจึงก่อให้เกิดสิ่งดีงาม

แนวคิดในการใช้ความเปรียบเกี่ยวกับพระมหากษัตริย์ในวรรณคดีขอพระเกียรติเกิดขึ้นตามบริบททางสังคม กล่าวคือ สังคมไทยมีความคิดเรื่องเทวราชา พุทธราชา และธรรมราชามาโดยตลอดนับแต่สมัยกรุงสุโขทัย ความคิดความเชื่อที่เกี่ยวกับพระมหากษัตริย์จึงเป็นไปในลักษณะการผสมกันเข้าระหว่างความเทพอย่างศาสนาพราหมณ์ และความเป็นพระราชผู้ทรงธรรมอย่างศาสนาพุทธ แนวความคิดในการใช้ความเปรียบเกี่ยวกับพระราชฐานะ พระคุณสมบัติ และสิ่งเสริมพระบารมีจึงเป็นอีกสิ่งหนึ่งที่สะท้อนให้ความชัดเจนในคติความคิดเรื่องพระมหากษัตริย์ในสังคมไทย

บทที่ 5

การสืบทอดขนบ และพัฒนาการในการใช้ความเปรียบ

จากการศึกษากลวิธีการใช้ความเปรียบ และแนวคิดที่ได้จากการใช้ความเปรียบเกี่ยวกับพระมหากษัตริย์ในวรรณคดีของพระเกียรติ นับแต่สมัยกรุงศรีอยุธยาถึงกรุงรัตนโกสินทร์ตอนต้น ยังผลให้ปรากฏการสืบทอดขนบ และพัฒนาการในการใช้ความเปรียบของวรรณคดีประเภทยอพระเกียรติ ดังรายละเอียดต่อไปนี้

1. การสืบทอดขนบการใช้ความเปรียบ

ชาญชัย คงเพ็ชรธรรม (2550: 1) ได้กล่าวถึงความสำคัญของขนบการใช้โวหารภาพพจน์ และสัญลักษณ์ไว้ว่า

การคิดสรรถ้อยคำที่สร้างจินตภาพ การใช้โวหารภาพพจน์และสัญลักษณ์ถือเป็นศิลปะที่ใช้การแต่งอักษรที่ทำให้วรรณคดีแตกต่างจากงานเขียนประเภทอื่นๆ ภาพพจน์และสัญลักษณ์ที่ใช้ซ้ำกันจนเป็นที่ยอมรับเรียกว่า ขนบ (Literary Convention) จัดเป็นรสนิยมทางวรรณศิลป์ที่มีลักษณะของชาตินั้นๆ ซึ่งลักษณะดังกล่าวอาจหมายถึงสิ่งที่คนในชาตินั้นสร้างขึ้นหรือได้รับมาจากแหล่งอื่นๆ แล้ววรรณภาวการณ์เป็นเอกลักษณ์เฉพาะตนก็ได้ การที่ผู้อ่านจะเสพวรรณคดีให้ถึงขั้นดื่มด่ำนั้น จึงต้องเข้าใจลักษณะร่วมที่เรียกว่าขนบให้ตรงกับผู้สร้างงานเสียก่อน เช่น ขนบการใช้โวหารอุปมา โวหารอุปลักษณ์ โวหารอติพจน์ โวหารบุคคลวัตตร เป็นต้น การตัดสินว่าลักษณะใดเป็นขนบหรือไม่นั้นจึงพิจารณาจากปริมาณที่พบ ลักษณะที่ปรากฏพบบ่อยครั้งในวรรณคดีหลายๆ เรื่องของนักเขียนหลายๆ ท่าน จึงเรียกว่าขนบ

ในการศึกษากลวิธีการใช้ความเปรียบ และแนวคิดที่ได้จากการใช้ความเปรียบเกี่ยวกับพระมหากษัตริย์ในวรรณคดีของพระเกียรติ นับแต่สมัยกรุงศรีอยุธยาจนถึงกรุงรัตนโกสินทร์ตอนต้น พบว่ากวีผู้ประพันธ์วรรณคดีของพระเกียรติหลังจากวรรณคดีของพระเกียรติเรื่องโคลงดั้นยวนพ่ายอันนับเป็นวรรณคดีของพระเกียรติเรื่องแรกของไทยที่แต่งด้วยบทร้อยกรอง มีการสืบทอดขนบแนวทางการใช้ความเปรียบ และแนวคิดที่มีต่อพระมหากษัตริย์อย่างเด่นชัด โดยสามารถแบ่งได้ดังนี้

- 1.1 ขนบการใช้ความเปรียบแบบอุปมา
- 1.2 ขนบการใช้ความเปรียบแบบอติพจน์
- 1.3 ขนบการใช้ความเปรียบแบบสมพจน์

1.4 ขนบการใช้ความเปรียบแบบปฏิบัติ

1.5 ขนบการใช้ความเปรียบแบบการอ้างถึง

ดังมีรายละเอียดต่อไปนี้

1.1 ขนบการใช้ความเปรียบแบบอุปมา

จากการศึกษาการใช้ความเปรียบแบบอุปมาเกี่ยวกับพระมหากษัตริย์ในวรรณคดี ยอพระเกียรติ พบว่ากวีได้มีการสืบทอดขนบแนวคิดที่ว่า พระมหากษัตริย์ทรงมีพระปัญญาเหมือน พระอาทิตย์ หรือดวงอาทิตย์ พระมหากษัตริย์ทรงเป็นดังพระจันทร์ที่แวดล้อมด้วยข้าราชการบริพารอัน เปรียบเสมือนดวงดาว และพระมหากษัตริย์ทรงดูแลรักษาโลกเหมือนพระนารายณ์ ดังมีรายละเอียดดังนี้

1.1.1 ขนบในการอุปมาพระปัญญากับพระอาทิตย์ หรือดวงอาทิตย์ กวีสืบทอด

ขนบการกล่าวอุปมาพระปัญญาในพระมหากษัตริย์โดยเปรียบกับความกระจ่างจ้าของพระอาทิตย์ผู้เป็น เทพเจ้า หรือพระอาทิตย์ที่เป็นดาวฤกษ์ที่ใหญ่ที่สุดในระบบสุริยจักรวาล ดังบทโคลงที่ว่า

พระทองธรรมมิศรมแม่	พระธรรม
พระแก้วนกลไกรสร	แก้วนกล้า
พระญาณพ่างพันแสง	แสงรอบ เรืองแฮ
พระกษมาเสมอเหล่า	สี่แดน ฯ

(ศิลปากร,กรม. 2540: 341)

กวีอุปมาสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถว่าทรงมีพระปัญญาสว่างไสวเหมือนพระอาทิตย์ที่มี แสงโดยรอบ

กวีได้ประพันธ์โคลงบทหนึ่งเพื่อแสดงถึงพระปัญญาของสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถว่า แจ่มแจ้วราวกับแสงอาทิตย์และแสงจันทร์ โดยทรงรู้รอบในกาลทั้งสาม คือ อดีตกาล อนาคตกาล และ ปัจจุบันกาล ทรงเล็งเห็นทุกแห่งหนตลอดในภพทั้งสาม ความว่า

พระเบญญูศรยิ่งเพียง สุริย์จันทร์ แจ่มแฮ

อดีตานาคต

ปลั่งแปล้

ประจักษ์ทั้งสามสรร
เลงล่งไตรภพแท้

เพชญถึง แถลงแฮ
ทั่วทรยณ ฯ

(ศิลปากร,กรม. 2540: 343)

ในสมัยกรุงรัตนโกสินทร์ตอนต้นกวีได้ใช้ความเปรียบแบบอุปมาเพื่อกล่าวถึงพระปัญญาญาณอันกระจ่างสว่างไสวตั้งพระอาทิตย์ยังรู้แห่งพระมหากษัตริย์ทั้งสาม ดังบทโคลงที่ว่า

พระญาณส่องโลกย์เพียง พันแสง ส่องแฮ

พระแจ่มคือจันทร์แจง

จรัสล้ำ

พระตรัสฟ้างพระแสงง

โดยศาสน์

จุงจิตรนิกรสุฟ้า

ขึ้นชี้ชมสวรรค์ ฯ

(ไชยวิจิตร (เผือก), พระยา. 2518: 3)

1.1.2 ขนบในการอุปมาพระมหากษัตริย์ทรงดูแลรักษาโลกกับพระนารายณ์ เนื้อความบทหนึ่งของโคลงต้นยวนพ่ายกวีได้กล่าวถึงสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถว่า ทรงรักษาดูแลแผ่นดินอย่างรอบคอบถ้วนถี่เหมือนพระนารายณ์ ดังบทโคลงที่ว่า

พระกฤษณ์์สงวนโลกพียง พระพรหม

พระรอบรักษพวงพิษณ

ผ่านเฝ้า

พระผลาญฟ้างพระสยาม

ภูวนารถ ไล่แฮ

พระโปรดพวงพระเจ้า

โปรดปราณ ฯ

(ศิลปากร,กรม. 2540: 340)

ในโคลงและกลอนขอพระเกียรติสามรัชกาลกวีกล่าวอุปมาพระมหากษัตริย์ผู้ทรงพระแสงขรรค์ว่าทรงเป็นดังพระวิษณุที่เสด็จลงมาดูแลโลกและปราบอริร้าย ดังคำโคลงที่ว่า

พระแสงขรรค์ไพ์ชไร์

ท่านทรง

ฟ้างพระพิศณพวงษ์

ผ่านฟ้า

พระเสด็จจำแลงลง
ปราบอริจร่อนข้า

โลมโลกย์ นี้แฮ
ข่มมล้างลาญเข็ญ ฯ

(ไชยวิชีวิต (เผือก), พระยา. 2518: 5)

1.1.3 **ขนบในการอุปมาพระฤทธิในพระมหากษัตริย์กับพระฤทธิของพระราม** กวีกล่าวถึงพระฤทธิในสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถว่า พระองค์ทรงมีพระฤทธิานุภาพปราบปรามอริราชศัตรูตั้งพระรามปราบทศกัณฐ์ ดังบทโคลงที่ว่า

พระคุณพระครอบฟ้า ดินขาม
พระเกียรติพระไกรแผน ผ่านฟ้า
พระฤทธิฟ้างพระราม รอนราฟ ใสแฮ
พระก่อพระเกื้อหล้า หลากสวรรค์

(ศิลปากร, กรม. 2540: 341)

สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระปรมานุชิตชิโนรสทรงกล่าวถึงพระฤทธิในการปราบปรามอริราชศัตรูในสมเด็จพระนเรศวรมหาราชว่า เป็นเหมือนพระฤทธิของพระรามที่ปราบทศกัณฐ์ดังบทโคลงที่ว่า

บุญเจ้าจอมภพพัน แผ่นสยาม
แสงพระยศยินขาม ขาดแก้ว
พระฤทธิตั้งฤทธิราม รอนราพณ์ แลฤ
ราญอริราชแฉ้ว แผกแพ้ทุกกาย

(ปรมานุชิตชิโนรส, สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระ . 2539: 2)

1.1.4 **ขนบในการอุปมาพระมหากษัตริย์ท่ามกลางข้าราชการบริพารกับพระจันทร์และดวงดาว** ในคำฉันท์สรรเสริญพระเกียรติสมเด็จพระพุทธเจ้าหลวงปราสาททองมีการกล่าวเปรียบเทียบแบบอุปมาพรรณนาพระมหากษัตริย์เมื่อเสด็จถึงที่พระราชวังว่ามีเหล่าเสนาข้าราชการบริพารจำนวนมากเข้าเฝ้าทูลละอองธุลีพระบาท ดุจดุจพระองค์ทรงเป็นดวงจันทร์ที่ล้อมรอบด้วยหมู่ดาว และเมื่อเสด็จเข้า

ที่ประทับอันงดงามที่แวดล้อมด้วยบาทบริจาริกาจำนวนมาก พระองค์ก็ทรงเป็นดังพระอินทร์ที่เสด็จประทับในไพชยนต์วิมาน ความว่า

	เสด็จถึงวังหลวง
เสนาทังปวง	นั่งเฝ้าเรียงรัน
ดุจดารากร	ประดับพระจันทร์
ในหว่างอำพัน	อัมพรเวหา

(ศิลปากร,กรม. 2545 ข: 49)

การใช้ความเปรียบเกี่ยวกับพระมหากษัตริย์แบบอุปมาที่ปรากฏในวรรณคดีของพระเกียรติสมัยกรุงธนบุรี กวีได้กล่าวถึงสมเด็จพระเจ้ากรุงธนบุรีว่าทรงเป็นดังดวงจันทร์ที่แวดล้อมด้วยดวงดาว อันหมายถึงบาทบริจาริกา ดังบทโคลงต่อไปนี้

มาทูลถนอมบาทไ้	ขจรขจาย
ดูดุจดาราราย	เรือฟ้า
ล้อมจันทร์พิมลหมาย	หมดเมฆ
จันทร์เอกจอมภพหล้า	เลิศล้วนควรรชม ฯ

(ศิลปากร,กรม. 2539ก: 282)

1.2 ขนบการใช้ความเปรียบแบบอติพจน์

การใช้ความเปรียบแบบอติพจน์เกี่ยวกับพระมหากษัตริย์ในวรรณคดีของพระเกียรติปรากฏ การสืบทอดขนบการกล่าวเกินจริงในลักษณะที่ว่า พระมหากษัตริย์ทรงเป็นผู้บันดาลให้เกิดสิ่งมีค่าในแผ่นดิน และขนบการใช้อติพจน์เพื่อบอกจำนวน ดังรายละเอียดต่อไปนี้

1.2.1 ขนบการใช้อติพจน์เพื่อบอกว่าพระมหากษัตริย์ทรงบันดาลสิ่งมีค่า ในโคลง

ต้นยวนพ่ายกวีได้กล่าวถึงสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถว่า เมื่อพระองค์ทรงอุบัติมาทำให้โลกอุดมไปด้วยโภคยสมบัติยิ่งกว่าท้าวฤๅษผู้เป็นเทพเจ้าแห่งทรัพย์สมบัติ เกิดบ่อเงิน บ่อทอง และบ่อรัตนะ พระองค์ทรงทำให้ทวีปทั้งสี่มีแต่ความเกษมสุข และเสด็จมาทรงกระทำศึกสงครามให้หมดสิ้นไป

การกล่าวเกินจริงหรือการใช้ความเปรียบแบบอติพจน์นี้กวีได้เปรียบเทียบให้เห็นถึงความเหนือกว่าของสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถกับท้าวฤเวศ อีกทั้งยังกล่าวถึงความสุขสบายที่บังเกิดขึ้นในทวีปทั้งสี่อันเป็นดินแดนเป็นในอุดมคติ ดังบทโคลงที่ว่า

พระมาเพญโศคยพัน	ไพศรพ โสธแฮ
ภูลบ่อเงินทองเป็น	บ่อแก้ว
พระมาเกอดเกษมภพ	ทังสี่ เสบยแฮ
มาสำแดงกล้าแก้ว	เกลื่อนนรณ ฯ

(ศิลปากร, กรม. 2540: 332)

ในโคลงและกลอนขอพระเกียรติสามรัชกาลปรากฏการใช้ความเปรียบแบบกล่าวเกินจริงที่มีลักษณะการสืบทอดความคิดมาจากวรรณคดีขอพระเกียรติสมัยกรุงศรีอยุธยา คือโคลงต้นยวนพ่ายที่กล่าวถึงบ่อเงิน บ่อทอง บ่อแก้ว และทรัพย์สมบัติอันบังเกิดมีในราชธานีด้วยพระบารมีของพระมหากษัตริย์ ดังบทโคลงที่ว่า

แผ่นดินเพียงแผ่นดินฟ้า	มาบอง เปนแฮ
เกิดบ่อเงินบ่อทอง	บ่อแก้ว
สมบูรณสมบัตินอง	นับโกฏิ
เปนมโหฬารแล้ว	เลิศด้วยบารมี ฯ

(ไชยวิจิต (เผือก), พระยา. 2518: 20)

1.2.2 ขนบการใช้อติพจน์เพื่อบอกจำนวน กวีใช้ความเปรียบแบบอติพจน์เพื่อบอกปริมาณ หรือจำนวนของสิ่งต่างๆ เพื่อแสดงให้เห็นถึงพระคุณลักษณะอันพิเศษของพระมหากษัตริย์ซึ่งสามารถแบ่งได้ดังนี้

1.2.2.1 เปรียบพระปัญญาที่มากยิ่งกับความลึมหาสุมุท กวีกล่าวถึงพระคุณลักษณะในพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช ในโคลงสรรเสริญพระเกียรติพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกย์ว่า ทรงมีพระปัญญาและพระปรีชาหยั่งรู้ลึกซึ้งกว่ามหาสมุท ดังบทโคลงที่ว่า

พระยศยอดเมรุเรื่อง	ฤพาน
พระกมลไพศาล	กว่าหล้า
เบญญาภิษพระญาณ	ภุกเล่ห์ สมุทธแฮ
ชำนาญโหวหารซ้ำ	บาทพร้อมพระคุณแสดง ฯ

(ชำนาญโหวหาร, พระ. 2546: 71)

พระยาตรังกล่าวถึงพระบารมีในพระองค์ที่มีมากมายเปรียบได้กับระลอกคลื่นในมหาสมุทรที่ซัดสาดอยู่ตลอดเวลา รวมทั้งพระปัญญาอันมากยิ่งที่ผสานรวมเข้าจนมหาสมุทรนั้นสามารถท่วมถึงเขาพระสุเมรุได้ ดังบทประพันธ์ที่ว่า

บารมีมาบ่อยแม่	มากเหลือ
ปางสมุทรตีฟองฟืน	คลื่นครั้น
ปัญญายิ่งยศเพื่อ	พุ่มท่วม
แสนสุเมรุต่ำตื้น	ไปปาน ฯ

(ตรัง, พระยา. 2547: 240)

1.2.2.2 เปรียบพระมหากษัตริย์อันมากยิ่งกับความลึกของบาดาล กวีพรรณนาถึงพระมหากษัตริย์ในสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถโดยการใช้ความเปรียบเทียบในอดีตพจน์ว่า พระมหากษัตริย์ในพระองค์ไม่สามารถเรียบเรียง หรือกล่าวได้ครบถ้วน พระมหากษัตริย์นั้นลึกถึงบาดาล ดังบทประพันธ์ที่ว่า

คุณไทธิเบศรรู้	รงสบ เมื่อใด
ภุก่งบาดาลกลัว	กล่าวอ้าง
หนาหน้าตรวยบไตรภพ	ดูโลก ใต้แฮ
ล่งยอดยาวกว้างพัน	ปรยบปาน ฯ

(ศิลปากร, กรม. 2540: 344)

กวีพรรณนาพระมหากษัตริย์คุณในสมเด็จพระเจ้าปราสาททองว่ายิ่งใหญ่ และมากมาย เกินกว่าม่านที่สีพันดรทั้ง 7 สาย พระมหากษัตริย์คุณจบทั่วตั้งแต่บาดาลจนสูงสุดขอบจักรวาล บุคคลนั้นก็ยังมีอีกกล่าวถ้อยคำพรรณนาพระมหากษัตริย์คุณในสมเด็จพระเจ้าปราสาททองได้หมดสิ้น ดังบทประพันธ์ที่ว่า

สรรเสริญคุณพระภูธร	เจ็ดสีพันดร
สรุบทรูปเปรียบเทียบแทน	
คนนาที่หมื่นก็แสน	ก็โกฏิตินแดน
อธิกไปป้อนปาน	
เบื่องต่ำล้ำภูดาธาร	ทำถึงสุดกาล
นิรุทธนามมหา	
เบื่องบนพันอากาศ	สุดสูญศิวา
ศิโวตไม่ไกววัล	
โดยบรมถลขอบขัณฑ์	เต็มถึงอนันต์
อนนตจักรวาลฟ้า	

(ศิลปากร, กรม. 2545 ข: 28)

1.3 ขนบการใช้ความเปรียบแบบสมพจน์

ขนบการใช้ความเปรียบแบบสมพจน์หรือการกล่าวถึงสิ่งหนึ่งสิ่งใดในองค์พระมหากษัตริย์เพื่อให้หมายรวมถึงพระมหากษัตริย์ทั้งพระองค์ มีดังนี้

1.3.1 ขนบการกล่าวถึงพระยศแทนองค์พระมหากษัตริย์ วรรณคดีของพระเกียรติสมัยกรุงรัตนโกสินทร์ตอนต้นได้สืบทอดขนบการกล่าวถึงพระยศแห่งพระมหากษัตริย์เพื่อให้หมายรวมถึงองค์พระมหากษัตริย์ โดยการกล่าวแต่เพียงพระยศเช่นนี้ได้ปรากฏแล้วในโคลงเฉลิมพระเกียรติสมเด็จพระนารายณ์มหาราชที่แต่งในสมัยกรุงศรีอยุธยา โดยวรรณคดีของพระเกียรติในสมัยกรุงศรีอยุธยาได้เน้นคำว่าพระยศไว้ตอนต้นของโคลง แต่ในสมัยกรุงรัตนโกสินทร์ตอนต้นได้กล่าวถึงพระยศในลักษณะโคลงกระทู้ดังรายละเอียดต่อไปนี้

โคลงเฉลิมพระเกียรติสมเด็จพระนารายณ์มหาราช กวีได้กล่าวถึงเพียงพระยศแต่ให้

หมายถึงสมเด็จพระนารายณ์มหาราช โดยกล่าวถึงเหตุการณ์ข้างเผือกจากเมืองจากเมืองกาญจนบุรีมาสู่พระบารมี กล่าวถึงพระบรมเดชาานุภาพและพระปรีชาสามารถในการรบทำให้เมืองต่างๆ มาพึ่งพระบารมี และกล่าวว่าสมเด็จพระนารายณ์มหาราช ทรงโปรดให้สร้างพระราชวังเมืองลพบุรี ดังบทโคลงต่อไปนี้

พระยศ ปางให้ข่าว	มาถวาย
ได้เผือกพังพรรณราย	ผ่องแผ้ว
ในกาญจนบุรีหมาย	พนเวศ
เมืองมิ่งมีข้างแก้ว	ทั่วให้ชมบุญ ฯ

พระยศ ปางคล้ายคลี่	พลแสน
ราญรอบเวียงเชียงแห่น	หันเกล้า
ลาวลาญตาษตินแดน	นองนาศ ไปนา
ไหวหวั่นพระฤทธิไฉ่	ทั่วทำวทุกกรุง ฯ

พระยศ ลือล่งท่อง	ธรรณิน
ทั่วทำวสากลถวิล	ฝ่ายเฝ้า
หวังมาอยู่ประติทิน	ทูลบาท
โอนมกุฎกัมเกล้า	กลาดท่องโรงธาร ฯ

พระยศ ปางตั้งแต่ง	เวียงสถาน
ลพบุรีโบราณ	ราชัน
แถวสถลอัษฎจุลทวาร	วังราช
บ้อมเปรียบปรากฏารกัน	ก่อกิ่งสีมา ฯ

(ศิลปากร, กรม. 2545ก: 653 - 656)

โคลงต้นเฉลิมพระเกียรติพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัยกวีได้ใช้ความเปรียบแบบสมพจน์ยกกล่าวถึงพระมหากษัตริย์อย่างเด่นชัด โดยกวีพรรณนาถึงพระยศเพื่อชี้ให้เห็นถึงพระคุณสมบัติในพระองค์ คือ ทรงมีพระยศมากยิ่งขึ้น ทรงเป็นใหญ่ในสามโลก ทรงมีพระบารมีปกแผ่ไปยัง

เมืองต่างๆ ยังผลให้เมืองต่างๆ เข้ามาพึ่งพระบรมโพธิสมภาร ดังบทโคลงต่อไปนี้

พระยศเยียวฟุ้งพัน	สุรแสง
พระยศจรจรูญ	รุ่งหล้า
พระยศเสด็จมาแสดง	ดลทั่ว
พระยศขจรฟ้า	เฟื่องฟู ๗

พระยศยืนชั้วฟ้า	ดินทอง
พระยศครองไตรตรู	โลกล้ำ
พระยศยิงเอกองค์	อมเรศ
พระยศเย็นยิ่งน้ำ	เนืองชล ๗

พระยศพิเศษสร้าง	สบสรรพ์
พระยศดุรดาลดล	ดินด้าว
พระยศยุททางธรรม	ธรรมา เรืองแฮ
พระยศเผยอให้ทั่ว	ทั่วเมือง ๗

(ตรึง, พระยา. 2547: 270 – 271)

1.3.2 ขนบการกล่าวถึงพระเกียรติแทนองค์พระมหากษัตริย์ ในสมัยกรุงรัตนโกสินทร์ก็ได้กล่าวถึงพระเกียรติแต่ให้มีความหมายถึงพระมหากษัตริย์ ดังนี้

โคลงต้นเฉลิมพระเกียรติพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัยก็ได้ใช้ความเปรียบเทียบสมพจน์โดยกล่าวถึงพระเกียรติเพื่อให้ความหมายถึงพระมหากษัตริย์อย่างเด่นชัด กล่าวคือพระองค์ทรงดูแลอาณาประชาราษฎร์ ทรงมีพระปรีชาสามารถในศาสตร์ต่างๆ และการรบ ทรงมีพระบารมีปกแผ่ไปยังเมืองต่างๆ ยังผลให้เมืองต่างๆ เข้ามาพึ่งพระบรมโพธิสมภาร ดังบทโคลงต่อไปนี้

พระเกียรติชูชีพไว้	คุ้มวัน
พระเกียรติกรุงโรมเฝ้า	ฝ่าใต้
พระเกียรติกฤษณสวรรค	ศิลปะศาสตร์

พระเกียรติเชี้ยวชาญใช้ ช่างชาญ ฯ

พระเกียรติกรุงราชเจ้า เรืองจบ
 พระเกียรติประกอบการ ก่อเกื้อ
 พระเกียรติราบรอนรบ ฤร่า
 พระเกียรติออกเอื้อเพื่อ ผากฝั่ง ฯ

พระเกียรติเกริกขำชี้ ชมบุญ
 พระเกียรติกรุงไฉยง ยอบเข้า
 พระเกียรติเกษมสุน- ทรรุ่ง เรืองแฮ
 พระเกียรติกฤตย์ฤศาเร้า เสื่อมสูญ ฯ

(ตรึง, พระยา. 2547: 270)

สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระปรมานุชิตชิโนรส ทรงกล่าวขอพระเกียรติพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว โดยกล่าวถึงพระเกียรติในการกล่าวถวายพระพรให้พระเกียรติยศในพระองค์ขจรก่าายและอยู่คู่กาลนิรันดร์ ทั้งแสดงความกตัญญูตเวทีต่อพระองค์โดยการทรงนิพนธ์โคลงตั้งเรื่องปฏิสังขรณ์วัดพระเชตุพน ดังบทประพันธ์ที่ว่า

ข้าพระพร้าเอกอ้าง อรรถรส เรียบเอย
 เฝยขอพระยศอดุลย์ เตื่องหล้า
 พระเกียรติจุงปรากฏี ประกาศโลก แลพ้อ
 คุงอยู่คู่ฟ้าฟุ้ง เฟื่องสวรรค

(ปรมานุชิตชิโนรส, สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระ. 2547: 33)

1.3.3 ขนบการกล่าวถึงพระบาทแทนองค์พระมหากษัตริย์ ในคำฉันท์สรรเสริญพระเกียรติพระพุทเจ้าหลวงปราสาททอง กวีได้กล่าวถึงเหตุที่พระองค์มี พระราชโองการตรัสถามด้วยจะทรงลบศักราช กวีกล่าวถึงบรรดาข้าราชการจำนวนมากที่เข้าเฝ้าทูลละอองธุลีพระบาทในห้องพระโรง โดยใช้คำว่า ธุลีบงส์ เพื่อแสดงถึงสมเด็จพระเจ้าปราสาททอง ดังบทโคลงที่ว่า

ข้าพบุลย์บังคมเคา-	รพยรักษะกราบกราน
เต็มท้องพระโรงธาร-	ค่านัลเหลือหลาย
เสนาพฤทธาจารย์	บตีการมากมาย
กัมเกล้าบังคมถวาย	ธรรพบุลย์บังสุ

(ศิลปากร, กรม. 2545 ข: 24)

กวีได้ใช้ความเปรียบแบบสมพจน์เกี่ยวกับสมเด็จพระนารายณ์มหาราชโดยกล่าวถึงเฉพาะเพียงพระบาทเพื่อแทนพระองค์ ในการกล่าวถึงเหตุการณ์ที่เจ้าเมืองต่างๆ เข้ามาพึ่งพระบารมีดังนี้

พระยศลือล่งท้อง	ธรรณิน
ทั่วทั่วสาทุกลวิล	ฝ้ายเฝ้า
หวังมาอยู่ประดิดิน	ทูลบาท
โอนมกุฎกัมเกล้า	กลาดท้องโรงธาร ฯ

(ศิลปากร, กรม. 2545ก: 654)

นัดดาจาเบศรีไท่	จำปา
นามชื่อโปซางสา	โรซแท้
มาทูลสุวรรณบา	ทูกราช
เป็นบาทมุสิกเกล้า	นอบน้อมภักดิ์ ฯ

(ศิลปากร, กรม. 2545ก: 654)

บิตูราธิราชไท่	กัมพช
นามอุปราชายศ	ใหญ่เน้น
ทั้งนักอุบลบท	จรรยาตร
มาเพื่อภักดีหมั้น	อยู่เฝ้าอมบพมาลัย ฯ

(ศิลปากร, กรม. 2545ก: 655)

โคลงยอพระเกียรติพระเจ้ากรุงธนบุรีปรากฏการใช้ความเปรียบแบบสมพจน์ โดยวิ
กล่าวถึง พระบาทของพระองค์แทนองค์พระมหากษัตริย์ ในการกล่าวถึงเหตุของการประพันธ์โคลงยอ
พระเกียรตินี้ว่าเพื่อเป็นการเฉลิมพระเกียรติสมเด็จพระเจ้ากรุงธนบุรี และมีการกล่าวถึงสมเด็จพระเจ้า
กรุงธนบุรีว่าทรง บาทบริจาริกามาเฝ้าทูลละอองพระบาทดุจดวงดาวที่แวดล้อมดวงจันทร์ ดังคำโคลงที่ว่า

บังคมบทรัชไ้	ทรงทศ ธรรมมา
พระปิ่นอยุธยายศ	ยอดฟ้า
ขอแถลงนิพนธ์พจน์	เฉลิมบาท พระเคย
ไว้พระเกียรติท่วมหล้า	โลกเหลืองๆ

(ศิลปากร, กรม. 2539ก: 277)

มาทูลถนอมบาทไ้	ขจรขจาย
ดุจดุจดาราราย	เรือฟ้า
ล้อมจันทร์พิมลหมาย	หมดเมฆ
จันทร์เจกจอมภพหล้า	เลิศล้วนควรรชม

(ศิลปากร, กรม. 2539ก: 282)

โคลงยอพระเกียรติพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัยมีการกล่าวถึงพระบาท
เพื่อให้หมายถึงพระมหากษัตริย์ ดังบทประพันธ์ต่อไปนี้

จักเชิญพระบาทไ้	บัณฑูร
ผ่านพิภพไอสุรย์	สืบเชื้อ
ต่างสาธุพร้อมมูล	มอบชีพ ถวายแฮ
บุญพระหากก่อเกื้อ	เสร็จเสี้ยนศัทรู ๗

อาลักษณ์ลิขิตถ้อย	ทูลสนอง
สรวมชีพนตรีสอง	ฝ่ายเฝ้า

อังกษิณฤ๓ลีละอง

ครองแผ่นดินนั้งเกล้า

บัวบาท พระนา

แห่งข้าทั้งมวณ ๗

(นั้งเกล้าเจ้าอยู่หัว, พระบาทสมเด็จพระ. 2511: 9)

เบื่อนั้นพระบาทไ้

รามา ธิเบนทร์เอย

ทรงเสวตบวรภุษา

เลิศแล้ว

รัดองค์โรจรัตนา

ยงยั้ง

ฉลองพระองค์ครุยแพรว

เพริศด้วยทองกรอง ๗

(นั้งเกล้าเจ้าอยู่หัว, พระบาทสมเด็จพระ. 2511: 23)

พระยาตรังใช้ความเปรียบแบบสมพจน์ในการกล่าวถึงพระบาทแต่ให้มีความหมาย
รวมถึงพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศล้านาถัย ดังบทโคลงที่ว่า

หวังฝากชีพชั่วฟ้า

ดินหาย

ตราบประลัยลาญผลาญ

โลก้าง

หมายมอบชีวาวย

รองบาท

รองบทบรู้ง

ราชภูริ์สูญ ๗

(ตรัง, พระยา. 2547: 259)

พระยาไชยวิชิต (เผือก) ใช้ความเปรียบแบบสมพจน์ในโคลงและกลอนยอพระเกียรติ
สามรัชกาล คือ พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช พระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศล้า
นนาถัย และพระบาทสมเด็จพระนั้งเกล้าเจ้าอยู่หัว โดยกล่าวถึง บรมบาท ละองบทศรี บทมาลัย
แทนการกล่าวถึงพระมหากษัตริย์ทั้งสามพระองค์โดยตรง ดังบทโคลงที่ว่า

บั้คมบรมบาทไ้

ทั้งสาม

สืบพระวงษ์ทรงนาม

ยอดฟ้า

เสวยราชสมบัติตาม

ลำดับ

สามแผ่นดินเจ้าหล้า

เลิศล้ำกรุงกระษัตร์ ๗

สรวมซีพข้าบาทด้วย	ภักดี
ทูลละอองบทศรี	ใส่เกล้า
ขอแสดงพระเดชตรี	ศวรรราช
ยกพระยศจอมเจ้า	ทวีปไว้ชมบุญ ฯ

(ไชยวิชีวิต (เผือก), พระยา. 2518: 1)

พระยา ยามความตอตั้ง	กตัญญู
ไชย สวัสดิชอบชฐ	ชื่อไว้
วิ เศษสุจริตดู	ดียิ่ง ดีนา
ชิต สนิทสนองรองบาทใต้	บาทเบื้องบาทมลาย ฯ

เดชะสัตย์ชื่อตั้ง	สุจริต
ต่อพระบาทบพิตร	ผ่านเกล้า
ทำบุญยอมอุทิศ	ทุกเมื่อ
ขอสุขสมบุญร้อมเท้า	ทวนทั้งแสนกลับ

(ไชยวิชีวิต (เผือก), พระยา. 2518: 38 - 39)

สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระปรมานุชิตชิโนรสทรงกล่าวขอพระเกียรติพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว โดยทรงกล่าวถึงเพียงพระบาท แต่ให้มีความหมายถึงองค์พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว ดังบทประพันธ์ที่ว่า

เสาวรสสารโสกลล้ำ	เล่ห์ทิพย์ เพี้ยเฮย
รังเรขรศร่าพรรณ	พากย์พริ้ง
กตัญญูยกหีบเฉลิม	ฉลองบาท พระนา
ขออย่าชุ่นข้องไข	ขาดเชิญ

(ปรมานุชิตชิโนรส, สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระ. 2547: 33)

1.3.4 ขนบการกล่าวถึงบุญแทนองค์พระมหากษัตริย์ กวีได้ใช้กล่าวถึงพระบุญญาธิการในพระองค์ที่สามารถเลี้ยงดูประชากรได้ด้วยเพียงพระองค์เดียว โดยทรงเปรียบเป็นบิดามารดาของพสกนิกรทั้งแผ่นดิน ทรงเป็นครูผู้สอนสั่งคนทั้งโลก ทรงเป็นที่พึ่งพิงของผู้ยากไร้ ทรงเป็นผู้นำทางแห่งการหลุดพ้นในวัฏสงสารแก่สัตว์ทั้งหลาย และทรงเป็นทรัพย์ที่ยังความสุขแก่พสกนิกร ดังบทโคลงที่ว่า

พระเดียวบุญลามากเลี้ยง	ประชากร
เป็นบิดุรมาต	ทั่วหล้า
เป็นเจ้าของแลครูสอน	สั่งโลก
เป็นสุขทุกถ้วนหน้า	นิกรทั้งชายหญิง ฯ
เป็นที่พำนักถ้วน	นรชน
เป็นที่กรุณาคน	ยากไร้
เป็นที่ส่งสัตว์ดล	เมืองโมกข์
เป็นทรัพย์ปัจจุบันให้	ทั่วหน้าเนื่องเขม

(ศิลาจารึก, กรม. 2539: 289)

พระขำนิโวหารกล่าวถึงความยิ่งใหญ่ของกรุงเทพมหานคร และพระบารมีในพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราชที่แผ่ไพศาลยังให้บรรดาเมืองต่างเข้ามาถวายเครื่องราชบรรณาการ โดยกวีกล่าวถึงพระบุญญาธิการ หรือ บุญ ให้มีความหมายแทนพระองค์ ดังบทโคลงที่ว่า

กรุง ไกรใหญ่กว่ากว้าง	เวียงสุวรรณค์ โลกเฮย
กรุง นอกกรุงมาคัล	คั่งเฝ้า
กรุง ย่อมบ้านาญพรรณ	แพรเพริศ ให้แฮ
กรุง เวียดนามนอบเกล้า	ยอบเกล้ากั้วบุญ ฯ

(ขำนิโวหาร, พระ. 2546: 50)

โคลงยอพระเกียรติพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัยมีการกล่าวถึงพระมหากษัตริย์โดยใช้ความเปรียบแบบสมพจน์ยกกล่าวถึง บุญ ดังบทโคลงที่ว่า

จักเชิญพระบาทให้	บัณฑูร
ผ่านพิภพไอสุรย์	สืบเชื้อ
ต่างสาธุพร้อมมูล	มอบชีพ ถวายแฮ
บุญพระหากก่อเกื้อ	เสร็จเสี้ยนศัตรู ฯ

(นั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว, พระบาทสมเด็จพระ. 2511: 9)

จากบทประพันธ์ข้างต้นกวีทรงได้กล่าวถึง บุญ อันหมายความว่าถึงองค์พระมหากษัตริย์ กล่าวคือ กวีทรงกล่าวถึงการกราบบังคมทูลเชิญสมเด็จพระเจ้าลูกยาเธอเจ้าฟ้ากรมหลวงอิศรสุนทรครองสิริราชสมบัติและประกอบพระราชพิธีบรมราชาภิเษก

พระยาไชยวิชิต (เผือก) ใช้ความเปรียบแบบสมพจน์ในโคลงและกลอนยอพระเกียรติสามรัชกาล คือ พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช พระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย และพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว โดยกล่าวถึง บุญ แทนการกล่าวถึงพระมหากษัตริย์ ทั้งสามพระองค์โดยตรงในการกล่าวยอพระเกียรติ ดังบทโคลงที่ว่า

บังคมบรมบาทให้	ทั้งสาม
สืบพระวงศ์ทรงนาม	ยอดฟ้า
เสวยราชสมบัติตาม	ลำดับ
สามแผ่นดินเจ้าหล้า	เลิศล้ำกรุงกระษัตร์ ฯ

สรวมชีพข้าบาทด้วย	ภักดี
ทูลละอองบทศรี	ใส่เกล้า
ขอแสดงพระเดชตรี	ศรวราช
ยกพระยศจอมเจ้า	ทวีปไว้ชมบุญ ฯ

(ไชยวิชิต (เผือก), พระยา. 2518: 1)

1.4 ขนบการใช้ความเปรียบแบบปฎิพจน

กวีผู้ประพันธ์วรรณคดีของพระเกียรติในสมัยกรุงรัตนโกสินทร์ตอนต้นได้รักษาและสืบทอด ขนบการใช้ความเปรียบแบบปฎิพจนจากวรรณคดีของพระเกียรติสมัยกรุงศรีอยุธยา เพื่อถ่ายทอดแนวคิด ที่ว่าพระมหากษัตริย์ทรงเป็นเทพเจ้า และทรงเป็นใหญ่เหนือกษัตริย์ทั้งปวง โดยการตั้งเป็นคำถามเพื่อ เร้าความคิด ดังรายละเอียดต่อไปนี้

1.4.1 ขนบในการกล่าวเชิงถามว่าพระมหากษัตริย์ทรงเป็นพระนารายณ์ นายสวนมหาดเล็กแต่งโคลงขอพระเกียรติพระเจ้ากรุงธนบุรีโดยใช้ความเปรียบแบบปฎิพจนว่าสมเด็จพระ เจ้าตากสินมหาราชทรงเป็นพระนารายณ์ที่จากเกษียรสมุทรมาปกครองโลกนี้กระนั้นหรือ ซึ่งการกล่าว เชิงถามเช่นนี้ย่อมแสดงให้เห็นว่าพระองค์ทรงเป็นเทพเจ้าที่เสด็จมาปกครองประเทศ ดังโคลงบทที่ว่า

เสมอองค์หรือรักรักรื่อง รงค์รุท
 ล่วงพาหนะครุฑ สู่ห้ำ
 ฤจจากเกษียรสมุทร มาทวีป นี้แฮ
 เนื้อหน่อพุทธพงศ์กล้า ก่อสร้างโพธิญาณ ฯ

(ศิลปากร, กรม. 2539ก: 277)

พระยาไชยวิชิต (เผือก) ได้ประพันธ์โคลงและกลอนขอพระเกียรติสามรัชกาลโดยใช้ความ เปรียบแบบปฎิพจนเกี่ยวกับพระมหากษัตริย์ว่าทรงเป็นพระอาทิตย์ พระอิศวร พระพรหม หรือทรงเป็น พระนารายณ์ที่เสด็จมาครองโลกหรืออย่างไร ดังบทโคลงที่ว่า

สุริยาพิโยคร้าง รถทรง
 ฤทธิศรพรหมลง สู่ห้ำ
 พระกฤษณ์พิศณุพงษ์ ภูวนารถ พระฤ
 เสด็จจากสีหาคันฟ้า ผ่านพื้นชมพู ฯ

(ไชยวิชิต (เผือก), พระยา. 2518: 2)

สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระปรมานุชิตชิโนรสทรงใช้ความเปรียบเทียบถามว่าสมเด็จพระนเรศวรมหาราชทรงเป็นพระนารายณ์ผู้ทรงปราบทศกัณฐ์หรือไม่ จึงทรงสามารถปราบอริราชศัตรูคือพระมหาอุปราชาและกองทัพแห่งหงสาวดีได้ ดังบทประพันธ์ที่ว่า

ฤๅตรีภพนาถเจ้า	จักรา วุธเฮย
โหมสืบเคียวรลงกา	ก่นมล้าง
พลพระฟ้างพลพา	นรพรำ เพรงพ้อ
เผด็จอมิตรอาจอ้าง	ออกเอื้อมเอาเสมอ

(ปรมาณุชิตชิโนรส, สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระ . 2539: 101)

1.4.2 ขนบในการกล่าวเชิงถามว่าพระมหากษัตริย์ทรงเป็นใหญ่เหนือกษัตริย์ทั้งปวง การใช้ความเปรียบเทียบปฏิบัติเกี่ยวกับสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราช กวีได้กล่าวว่าพระองค์ทรงเป็นกษัตริย์ที่ยิ่งใหญ่ ทรงมีช้างเผือกและม้าสำคัญมาสู่พระบารมี นอกจากนั้นพระองค์ทรงมีข้าทูลละอองธุลีพระบาท อันกษัตริย์เมืองอื่นหรือผู้อยู่ใต้ฟากฟ้านี้จะมีความยิ่งใหญ่เทียบเท่าพระองค์นั้นได้หรือ ดังบทโคลงที่ว่า

พระคุณนงเกล้า	สยามภู
ยกหมุ่นรชนฐ	ชีพไว้
ทรงธรรมิกราชตรู	ตราโลก
เป็นมกุฎแก่นไต้	ทั่วทั่วฤๅเสมอ ๕

(ศิลปินากร, กรม. 2539ก: 279)

พระยาตรังประพันธ์โคลงด้นเฉลิมพระเกียรติพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัยโดยกล่าวว่า พระจักรพรรดิจำนวนพันจำนวนหมื่นพระองค์จะมาเทียบกับพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัยได้หรือ ดังปรากฏในบทโคลงที่ว่า

จักรพรรดิพันหมื่นแม่	มาเป็น พระฤๅ
บุญพระพิรทัน	เทียบแท้

เลยฤจาจใครเห็น หาญกล่าว
 ถึงจักรพรรดิพันแฉ้ ละกล ๙

(ตรัง, พระยา. 2547: 256)

1.5 ขนบการใช้ความเปรียบแบบการอ้างถึง

วรรณคดีของพระเกียรตินับตั้งแต่สมัยกรุงศรีอยุธยาถึงกรุงรัตนโกสินทร์ตอนต้น กวีได้ใช้ความเปรียบแบบการอ้างถึง โดยกวีจะอ้างถึงเหตุการณ์ในอดีต บุคคล หรือเทพเจ้าเพื่อแสดงให้เห็นถึงพระบรมเดชานุภาพในองค์พระมหากษัตริย์เป็นสำคัญ ในส่วนของขนบการใช้ความเปรียบแบบการอ้างถึงสามารถแบ่งได้ดังนี้

1.5.1 ขนบการอ้างถึงเหตุแห่งการเสด็จพระราชสมภพ

ในวรรณคดีของพระเกียรติสมัยกรุงศรีอยุธยาจำนวน 2 เรื่อง คือ โคลงดั้นยวนพ่าย และคำฉันท์สรรเสริญพระเกียรติสมเด็จพระพุทธเจ้าหลวงปราสาททอง มีการอ้างถึงเหตุการณ์อันเป็นเหตุให้พระมหากษัตริย์เสด็จพระราชสมภพลงมาปกครองแผ่นดิน โดยที่วรรณคดีทั้งสองกล่าวถึงกลียุค อาณาประชาราษฎร์เดือดร้อน เป็นมูลเหตุสำคัญ แต่แนวความคิดเกี่ยวกับพระมหากษัตริย์ทั้งสองพระองค์ต่างกัน กล่าวคือ สมเด็จพระบรมไตรโลกนาถทรงเป็นเทพเจ้า หรือทรงอุบัติจากเทพเจ้า ส่วนสมเด็จพระเจ้าปราสาททองทรงเป็นพระโพธิสัตว์เสด็จลงมาอุบัติในโลกมนุษย์ แต่ทั้งนี้ก็นับว่าการใช้ความเปรียบเพื่ออ้างถึงเหตุการณ์ทั้งสองก็ยังคงไว้ซึ่งการรักษาและสืบทอดขนบการใช้ความเปรียบ ดังปรากฏในบทร่ายต่อไปนี้

อาทิยุคชุกเข็ญ เป็นกรลี้กรล่ำพรธรรณิดล จลพิจลต่างต่าง ฟางจะขว่าทั้ง
 สี่หล้า ฟ้าทั้งหกพกหงาย รสายสยบภพมณฑล ในกษณั้น บั้นพรหมพิษณู อิศวรอดดุลเดช
 เหตุบพิตรคิดกรุณาประชาราษฎร อยยวงพินาศทั้งมูล สูญภพสบสิ่ง ธิจิ่งแกลิ่งแสรังสรวบ รวบ
 เอาอัษฎามูรรดิมามิตร ด้วยบพิตรเสร์จ ก็เสด็จมาอุบัติ ในกษตรี

(ศิลปากร, กรม. 2540: 331)

จากบทประพันธ์ข้างต้นกวีได้อ้างถึงสาเหตุที่สมเด็จพระบรมไตรโลกนาถเสด็จพระราชสมภพและเสด็จขึ้นครองราชย์ว่า แต่เดิมโลกมีความลำบาก ทั้งผืนดินและสวรรค์ต่างเกิดความหายนะ

พระพรหม พระนารายณ์ และพระศิวะทรงเกรงว่าประชากรจะเดือดร้อน ทั้ง 3 พระองค์จึงรวบรวมร่างของพระองค์และเทพเจ้าผู้ยิ่งใหญ่อีก 8 องค์ แล้วเสด็จลงมาอุบัติเป็นสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถ

ในคำฉันท์สรรเสริญพระเกียรติสมเด็จพระพุทธเจ้าหลวงปราสาททองปรากฏการใช้ความเปรียบเทียบการอ้างถึง กล่าวคือกวีอ้างถึงเหตุการณ์อันยังผลให้พระโพธิสัตว์เสด็จลงมาพระราชทานเป็นสมเด็จพระเจ้าปราสาททอง ด้วยเกิดกษัตริย์พระอินทร์จึงได้อัญเชิญพระองค์มาอุบัติเพื่อให้ทรงค้ำจุนพระพุทธศาสนาให้ผ่านกลียุคไปได้ถึงห้าพันปี ความว่า

ขอแถลงแกลังกล่าวตำนาน	พระเกียรติภูบาล
บพิตรเกล้าทวาร	
อยู่จำเนียรมานุสสา	ทั่วทั้งโลกา
ก็เกิดพิบัติเบียดบีบ	
เพราะเหตุถึงกรรมกลี	ยุคทั่วไตรตรี
พิโรธใจพาธา	
ด้วยเดชวรพุทธศาสนา	ร้อนอาสน์พันตา
พิภพเจ้าไตรตรีงษ์	
เปนโกลาหนอีกซึ่ง	ชุกชอมไปถึง
สำนักสมเด็จพระศพล	
กัมเกล้าอภิวาทยุคล	ทูลแถลงทำงาน
ในพื้นที่พิภพขมพู	
มาริสะข้าแต่เจ้ากู	ผู้นฤทุกข์ดู
อัญเชิญสมเด็จพระลีลา	
ปางนี้วรพุทธศาสนา	โพ้นเกิดธรรมา
นรานิกรเบียดเบียด	
เชิญเจ้ากูเสด็จไปเนียร	ทุกข์ศาสน์จงเสถียร-
ภาพห้าพันปี	
วรสมมภูฏานโมลี	รับคำโกสัย
บดินทรเสด็จลีลา	

เจียรจากไอศวรรย์ลงมา ครอบครองอยุธยา
 บุรินทร์อินทรพิศาล

(ศิลปากร, กรม.2545 ข: 20)

1.5.2 **ขนบการอ้างถึงสิ่งศักดิ์สิทธิ์** ในช่วงท้ายของวรรณคดีขอพระเกียรติทั้งในสมัยกรุงศรีอยุธยาตลอดจนถึงกรุงรัตนโกสินทร์ตอนต้นปรากฏการใช้ความเปรียบแบบการอ้างถึงเพื่อกล่าวอ้างถึงเทพเจ้าในการถวายพระพรพระมหากษัตริย์ โดยกวีจะกล่าวถึงนามเทพเจ้าและขอพรให้สอดคล้องกับพระคุณลักษณะของเทพเจ้าพระองค์นั้นๆ เป็นสำคัญดังมีรายละเอียดต่อไปนี้

ในโคลงเฉลิมพระเกียรติสมเด็จพระนารายณ์มหาราชกวีได้อ้างถึงเทพเจ้าพระองค์ต่างๆ ในการถวายพระพรสมเด็จพระนารายณ์มหาราช เช่น ขอพรจากพระพรหมให้ทรงถวายพระพรให้สมเด็จพระนารายณ์มหาราชทรงพระเกษมสำราญในการครองสิริราชสมบัติ ขอพรจากพระนารายณ์ให้ทรงกำจัดสิ่งชั่วร้าย และดูแลโลกให้สุขสงบ ขอพรจากพระอินทร์ให้สมเด็จพระนารายณ์มหาราชทรงมีพระฤทธานุภาพปราบข้าศึกศัตรู ขอพรจากพระวรุณให้สมเด็จพระนารายณ์มหาราชพระราชทานความสุขแก่บ้านเมืองตั้งสายน้ำทิพย์ ขอพรจากพระเพลิงให้สมเด็จพระนารายณ์มหาราชทรงมีพระปรีชาญาณส่องสว่างในธรรม ขอพรจากท้าวจตุโลกบาลให้สมเด็จพระนารายณ์มหาราชทรงเป็นที่พึ่งพิงของเมืองต่างๆ เป็นต้น ดังบทโคลงที่ว่า

ขอพรพรหมเศเรื้อง	รังสรรค์
รังแกสงสารกัลป์	ก่อเกื้อ
ขอจงปิ่นธรรว	มิกราช
ราวเรื่องสมมุติเชื้อ	ขึ้นด้วยไอศุรย์ ฯ
ขอพรพิษณุนาถจ้วง	จรายจักร
บ้บาปบานบุญรักษ์	ท่วนหน้า
ขอจงผ่านพำนัก	นรโลก
เผาเผาพาลเลี้ยงหล้า	โลกให้คงตรง ฯ
ขอพรพันเนตรท้าว	ไพจิตร

ทรงวิเชียรชาญชิต	แก้วนแก้ว
ขอจงจำเรณูฤทธิ์	จอมโลก
ราญราชไพรีแผ้ว	ผ้าท้าวทุกแดน ฯ

ขอพรพรุณราชเรือง	แรงฤทธิ์
ทรงภุขงคิโพนพิษ	บ้านเงื่อ
ขอจงบรมอิศ	ราเชษฐ
คือสุทธาทิพยเกื้อ	ก่อให้พุลเกษม ฯ

ขอพรเพลิงรุ่งเ้า	รุดรักรัษ
ชีชำนันเหนืออัคร	แผดผู้
ขอจงเจริญศักดิ์	ภูวนาถ
พระปรีชาญาณผู้	ส่องให้เห็นธรรม ฯ

ขอพรจัตุโลกเลี้ยง	บริบาล
รักษนิกรนรสถาน	สี่ด้าว
ขอจงปิ่นทรงธาร	ภพโลก
เป็นที่พ้านักให้ท้าว	ทั่วพื้นภูวดล ฯ

(ศิลปากร, กรม. 2545 ก: 663 - 665)

ในสมัยกรุงธนบุรีก็ได้กล่าวอ้างถึงเทพเจ้าในการถวายพระพรสมเด็จพระเจ้าตากสิน
มหาราช ดังตัวอย่างต่อไปนี้

ขอพรปรเมศร์เจ้า	อมรแมน
ทรงอาสน์อุษภแดน	ฟากฟ้า
เชิญช่วยบพิตรแสน	สามารถ
เลงทิพนัยนกะล้า	แหล่งล้นชวนเห็น ฯ

ขอพรกมลลาสน์ท้าว	ทรงหงส์
ให้พระศรีกายจง	อย่าเศร้า
พระชนม์ยืนยาวคง	พันชวบ
ให้อัปสรรสนมเฝ้า	นับร้อยพันทวี ฯ

ขอพรจัตุโลกท้าว	บริบาล
มาช่วยบริรักษ์สถาน	ท่านให้
อย่าให้สัตว์บาปพาน	เวียงราช
สถาวรวัฒนให้	ปิ่นเกล้าพุลเชชม ฯ

(ศิลปากร, กรม. 2539ก: 292 - 295)

ในสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้นพระขำนิโหวารถวายพระพรพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกในคลองสระเสริญพระเกียรติพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกย์ โดยขอให้พระรัตนตรัยคุ้มครองพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราชทรงพระเกษมสำราญ และปราศจากสิ่งร้ายขอให้ พระอินทร์ตรวจตราและกำจัดผู้คิดคดต่อพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช ขอให้ พระอาทิตย์แบ่งพระรัศมีโอบาสมาสู่พระฉิวของพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช ดังบทประพันธ์ที่ว่า

ขอพรไตรรัตน์แก้ว	อำนาจ
เป็นที่ทวยอภิวันท์	นอบน้อม
ให้พระผ่านไศศวรรย์	เสวยสุข เสมอณา
ดับทุกข์โทษภัยพร้อม	สิ่งร้ายมลายสูญ ฯ

ขอรวราสพท้าว	วชิรา วุฒแฮ
พันเนตรภูวไ নয়ตา	สอดรู้
ใครคดคิดแหงทา	รุดต่อ ราชนา
เชิญช่วยสังหารผู้	คิดนั้นเลวลาญ ฯ

พระสุรยัสางเสริดม้า	แมนจรัล รวดแฮ
รีรถกวดกงผัน	แผ่นด้าว
รำไพบพิตรพรณ	ไพโรจน์
ขอแบ่งโอภาสทำว	เพิ่มไท่ไผทไท่ ฯ

(ชานีโวหาร, พระ. 2546: 69 - 70)

2. พัฒนาการในการใช้ความเปรียบ

จากการศึกษาการใช้ความเปรียบเกี่ยวกับพระมหากษัตริย์พบว่ากวีในชั้นหลังโดยเฉพาะกวีในสมัยกรุงรัตนโกสินทร์ตอนต้นได้สร้างสรรค์การใช้ความเปรียบที่มีลักษณะเดิมหรือที่เป็นขนบอันกวียึดถือกันมาให้มีความแปลกใหม่ น่าสนใจทั้งยังสะท้อนให้เห็นถึงแนวคิดเกี่ยวกับความเชื่อความศรัทธาพระมหากษัตริย์ในสังคมที่เปลี่ยนไป เช่น ขนบการกล่าวอ้างถึงเทพเจ้าเพื่อถวายพระพรพระมหากษัตริย์ก็มีการพัฒนาเปลี่ยนแปลงมาเป็นการกล่าวอ้างถึงพระรัตนตรัย หรือการกล่าวอ้างถึงพระพุทธรูปปางต่างๆ ในการถวายพระพร เป็นต้น การพัฒนาการใช้ความเปรียบในวรรณคดีขอพระเกียรติปรากฏดังนี้

2.1 พัฒนาการการใช้ความเปรียบแบบสมพจน์

2.2 พัฒนาการการใช้ความเปรียบแบบการอ้างถึง

ดังรายละเอียดต่อไปนี้

2.1 พัฒนาการการใช้ความเปรียบแบบสมพจน์

โคลงต้นเฉลิมพระเกียรติพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัยกวีได้ใช้ความเปรียบแบบ สมพจน์เพื่อกล่าวถึงพระมหากษัตริย์อย่างเด่นชัด โดยกวีพรรณนาถึงพระเดช พระเกียรติ พระยศ พระฤทธิ เพื่อชี้ให้เห็นถึงพระคุณสมบัติในพระองค์ คือ ทรงเป็นดังพระพรหมเสด็จลงมาดูแลโลก ทรงมีพระสุรเสียงไพเราะแจ่มใส ทรงทศพิธราชธรรม ทรงพระปรีชาสามารถในศาสตร์ต่างๆ และการรบ ทรงมีพระบารมีปกแผ่ไปยังเมืองต่างๆ ยังผลให้เมืองต่างๆ เข้ามาพึ่งพระบรมโพธิสมภาร ดังบทประพันธ์ต่อไปนี้

พระเดชพุลโกศพัน	ภูมิภาค เราพ่อ
พระเดชจรัลวงเลย	ล่องฟ้า
พระเดชดุจจระจก	จอมสี่ หน้าแฮ

พระเดชดุรงหล้า เล่าถ่า ๙

พระเดชมาเมื่อก่อง ไกรเกรียง
 พระเดชบุรบทระบือ โหล่งล้วน
 พระเดชสุรใสเสียง กมเลิศ
 พระเดชทศถ่องถ้วน ถี่ธรรม ๙

พระเดชขันธ์เขตด้าว แดนคอง ครองพ้อ
 พระเดชนิจเนืองนันต์ หนึ่งแท้
 พระเดชพิรผดุง แดนทวีป
 พระเดชพระคุณแล้ เลิศเหลือ ๙

พระเกียรติชูชีพไว้ คุ้มวัน
 พระเกียรติกรุงไกรมเฟือ ฝ่าไต้
 พระเกียรติกฤษณสรวิค ศิลปะศาสตร์
 พระเกียรติเชียวชาญใช้ ช่างชาญ ๙

พระเกียรติกรุงราชเจ้า เรื่องจบ
 พระเกียรติประกอบการ ก่อก่อ
 พระเกียรติราบรอนรบ ถ่าร่า
 พระเกียรติออกเอื้อเฟื้อ ฝากฝัง ๙

พระเกียรติเกริกข่าชี้ ชมบุญ
 พระเกียรติกรุงไคยัง ยอบเข้า
 พระเกียรติเกษมสุน- ทรรุ่ง เรื่องแฮ
 พระเกียรติกฤตย์ถ่าเศร่า เสื่อมสูญ ๙

พระยศเยียวฟุ้งพัน สุรแสง

พระยศจรรจุญ	รุ่งหล้า
พระยศเสด็จมาแสดง	ดลทั่ว
พระยศขจรฟ้า	เฟื่องฟู ฯ

พระยศยี่นชั่วฟ้า	ดินทรง
พระยศครองไตรตรู	โลกล้ำ
พระยศยี่งเอกองค์	อมเรศ
พระยศยี่นยี่งน้ำ	เนืองชล ฯ

พระยศพิเศษสร้าง	สบสรรพ์
พระยศดุจดาลดล	ดีนด้าว
พระยศยุททางธรรม	ธรรมาธิ รื่องแฮ
พระยศเผยอให้ทำว	ทั่วเมือง ฯ

พระฤทธิฤทธิลาดฟ้า	ดินไหว
พระฤทธิฤทธิลาญเสียง	โหล่งลั่น
พระฤทธิฤทธิกษัย	สูญเคิก
พระฤทธิฤทธิมาม้วน	แผ่นพาล ฯ

พระฤทธิฤทธิเกริกก้อง	กรุงโกรม
พระฤทธิฤทธิเลิงลาญ	ลุด้ม
พระฤทธิฤทธิเลิงโถม	ถับทับ
พระฤทธิฤทธิกล้วก้ม	แก่งหาย ฯ

พระฤทธิฤทธิอัปอ้าง	ออกมือ
พระฤทธิฤทธิถั่งถวาย	ทั่วทั่ว
พระฤทธิฤทธิบันญา	ลาญสยบ
พระฤทธิฤทธิโน้มน้ำว	นอบเนียร ฯ

(ตรัง, พระยา. 2547: 269 – 271)

จากบทประพันธ์ข้างต้นจะพบว่ากวีมีการพัฒนาการใช้ความเปรียบแบบสมพจน์ัย คือ การกล่าวถึง พระเดช พระเกียรติ และพระฤทธิ์ เพิ่มเติมจากพระยศ อันเป็นการใช้ความเปรียบแบบสมพจน์ัยที่มีมาแต่วรรณคดีของพระเกียรติสมัยกรุงศรีอยุธยา แสดงให้เห็นว่านอกจากกวีจะรักษาไว้ซึ่งขนบแล้วกวียังคงพัฒนาการใช้ความเปรียบอีกทางหนึ่ง

2.2 พัฒนาการการใช้ความเปรียบแบบการอ้างถึง

การกล่าวถึงสิ่งศักดิ์สิทธิ์เพื่อถวายพระพรพระมหากษัตริย์ในวรรณคดีของพระเกียรติ นับเป็นขนบที่สืบทอดกันมานับแต่สมัยกรุงศรีอยุธยาถึงกรุงรัตนโกสินทร์ตอนต้น หากแต่วรรณคดีของพระเกียรติในช่วงปลายสมัยกรุงศรีอยุธยากวีได้พัฒนาการใช้ความเปรียบอ้างถึงพระคุณสมบัติของเทพเจ้าในการถวายพระพรมาเป็นการกล่าวอ้างพระพุทธรูปสาวกในสมัยพุทธกาลให้คุ้มครองพระมหากษัตริย์ ในกาลต่อมากวีสมัยกรุงธนบุรีและสมัยกรุงรัตนโกสินทร์ก็ได้พัฒนาการใช้ความเปรียบดังกล่าวไปเป็นการอ้างถึงพระรัตนตรัยรวมเข้ากันกับการอ้างถึงเทพเจ้าอันเป็นขนบแต่เดิมมา ดังรายละเอียดต่อไปนี้

โคลงชะลอพระพุทธรูปไสยาสน์มีการอ้างถึงพระภิกษุในสมัยพุทธกาลนอกเหนือจากการกล่าวอ้างถึงพระคุณสมบัติของเทพเจ้าในการถวายพระพรพระมหากษัตริย์ เช่น กวีอ้างถึงพระสารีบุตรผู้เป็นเอตทัคคะทางปัญญาเพื่อให้พระมหากษัตริย์ทรงมีพระสติปัญญาเป็นเลิศเฉกเช่นเดียวกัน ดังโคลงบทที่ว่า

ขอพระเอารสร้อย	สารีบุตร
วิทยาปรากฏสุท	โลกยล้ำ
ขอจงจรจรโลกอุด	ดมเลิศ
เรื่องวิชาการกำ	กึ่งเทียบเสมอสมาน ฯ

(ศิลาจารึก, กรม. 2545 ข: 71)

ในสมัยกรุงธนบุรีก็ได้กล่าวอ้างถึงพระรัตนตรัยในการถวายพระพรสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราช ดังตัวอย่างต่อไปนี้

ขอพรพระพุทธเบ็อง	สัพัญญู
จงแผ่พระเดชขุ	ปิ่นเกล้า
ตราบเสด็จโพธิญาณตรู	ตราโลก
ตัดเด็จปัญจขันธเข้า	สู່ห้องนฤพาน ฯ

ขอพรสธรรมเจ้าช่วย	ผชุมธรรม์
แปดหมื่นสี่ธรรมขันธ	ช่องซี่
พระไตรปิฎกปลัน	สิ่งสู່ พระนา
ให้พระปัญญาเนี้	ตรัสรู้ ถ่องถวิล ฯ

ขอพรพุทธบุตรผู้	พุทธพงศ์
เธอที่สุทธศีลทรง	ถ่องถ้วน
ให้พระบริบาลคง	ธรรมิศ ยินนา
ไหลหลังโศกแหล่งล้นวน	สู່ไถ่ปัจกาล ฯ

(ศิลปากร, กรม. 2539ก: 292 - 293)

ในสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้นพระชานีโวหารถวายพระพรพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกในโคลงสรรเสริญพระเกียรติพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกย์ โดยขอให้พระรัตนตรัยคุ้มครองพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราชทรงพระเกษมสำราญ และปราศจากสิ่งร้ายดังบทโคลงที่ว่า

ขอพรไตรรัตน์แก้ว	อำนรรช
เป็นที่ทวยอภิวันท์	นอบน้อม
ให้พระผ่านไอศวรรย์	เสวยสุข เสมอนา
ดับทุกข์โทษภัยพร้อม	สิ่งร้ายมลายสูญ ฯ

(ชานีโวหาร, พระ. 2546: 69)

การพัฒนาการในการใช้ความเปรียบที่ปรากฏในวรรณคดีของพระเกียรติสามารถแสดงให้เห็นถึงการพัฒนารูปแบบในการใช้ความเปรียบตามขนบทางวรรณคดีที่มีมาแต่เดิม ทั้งยังสะท้อนให้เห็นแนวคิดของกวีหรือบุคคลในสังคมอันเกี่ยวกับพระมหากษัตริย์ตามบริบททางสังคมที่ปรับเปลี่ยนไป เช่น การอ้างถึงสิ่งศักดิ์สิทธิ์ทางพระพุทธศาสนา นอกเหนือจากการอ้างถึงสิ่งศักดิ์สิทธิ์ในศาสนาพราหมณ์ เป็นต้น อันสะท้อนให้เห็นถึงอิทธิพลอันกว้างขวางของศาสนาพุทธ

ส่วนการสืบทอดขนบในการใช้ความเปรียบนั้นกวีได้สืบทอดทั้งในส่วนของรูปแบบการใช้ความเปรียบอันเป็นการยึดถือสืบทอดขนบในแบบของวรรณคดี และการสืบทอดในกรอบแนวคิดที่กวีรับมาจากวรรณคดีในขั้นต้นหรือแนวคิดของสังคมในอดีต เช่น ขนบในการเปรียบพระมหากษัตริย์กับพระนารายณ์ที่ปรากฏในวรรณคดีของพระเกียรติทุกยุคสมัย และเป็นแนวความคิดความเชื่อของบุคคลที่มีต่อพระมหากษัตริย์มาโดยตลอด

บทที่ 6

สรุปผล อภิปราย และข้อเสนอแนะ

จากการศึกษาความเปรียบเทียบกับพระมหากษัตริย์ในวรรณคดีของพระเกียรติสมัยกรุงศรีอยุธยา ถึงกรุงรัตนโกสินทร์ตอนต้น ผู้วิจัยมีความมุ่งหมายในการศึกษาเพื่อศึกษากลวิธีในการเสนอความเปรียบเทียบกับพระมหากษัตริย์ในวรรณคดีของพระเกียรติตั้งแต่สมัยกรุงศรีอยุธยาถึงกรุงรัตนโกสินทร์ตอนต้น อีกทั้งศึกษาแนวคิดเกี่ยวกับพระมหากษัตริย์จากความเปรียบที่ปรากฏ ตลอดจนศึกษาลักษณะของความเปรียบเทียบกับพระมหากษัตริย์ว่ามีส่วนช่วยในการสร้างสรรค์วรรณคดีของพระเกียรติได้อย่างไร ซึ่งผลการศึกษาสรุปได้ดังนี้

1. กลวิธีในการเสนอความเปรียบเทียบกับพระมหากษัตริย์ พบว่ากวีผู้ประพันธ์วรรณคดีของพระเกียรติสมัยกรุงศรีอยุธยาถึงกรุงรัตนโกสินทร์ตอนต้น มีกลวิธีการใช้ความเปรียบเพื่อยอพระเกียรติพระมหากษัตริย์ ดังนี้

1.1 การใช้ความเปรียบแบบอุปมา กวีใช้ความเปรียบแบบอุปมาในวรรณคดีของพระเกียรติตั้งแต่สมัยกรุงศรีอยุธยาถึงกรุงรัตนโกสินทร์พบว่าการเปรียบพระมหากษัตริย์กับสิ่งอื่น เช่น พระพุทธเจ้า เทพเจ้า สิ่งมีค่า และบุรพมหากษัตริย์ เป็นต้น เพื่อแสดงให้เห็นถึงคุณสมบัติที่ปรากฏมีในองค์พระมหากษัตริย์ที่สัมพันธ์กับสิ่งที่นำมาเปรียบอ้าง ซึ่งแสดงให้เห็นถึงความคิดที่ยกย่องเทิดทูนพระองค์นอกเหนือจากทรงเป็นผู้ปกครองประเทศ โดยใช้คำแสดงการเปรียบเทียบ เช่น กล ดุจ ดัง ประดุจ ประหนึ่ง ปูน ปาน พ่าง เพียง เฉก ราว คล้าย เป็นต้น

1.2 การใช้ความเปรียบแบบอุปลักษณะ กวีใช้ความเปรียบแบบอุปลักษณะเกี่ยวกับพระมหากษัตริย์ในวรรณคดีของพระเกียรติตั้งแต่สมัยกรุงศรีอยุธยาถึงกรุงรัตนโกสินทร์ตอนต้น โดยการเปรียบเทียบใช้คำเชื่อม ได้แก่ เป็น คือ กวีจะเปรียบพระองค์ว่าทรงเป็นสิ่งต่างๆ เช่น ทรงเป็น พระพุทธเจ้า ทรงเป็นเทพเจ้า ทรงเป็นบิดามารดา เป็นต้น และการเปรียบเทียบไม่มีคำเชื่อม กล่าวคือ กวีจะกล่าวถึงพระมหากษัตริย์ว่าทรงเป็นสิ่งอื่นโดยไม่มีคำเชื่อม เป็นการกล่าวเรียกแทนพระองค์ว่าพระองค์ทรงเป็นสิ่งต่างๆ เช่น พระสรรเพชญ์ พระจักรี กมเลศ เป็นต้น

1.3 การใช้ความเปรียบแบบอดิพจน์ กวีใช้ความเปรียบแบบอดิพจน์ หรือการกล่าวเกินจริงเกี่ยวกับพระมหากษัตริย์ในวรรณคดีขอพระเกียรติเพื่อกล่าวถึงเหตุการณ์เหนือธรรมชาติที่เกิดขึ้นหรือสัมพันธ์ด้วยองค์พระมหากษัตริย์ หรือเป็นการเปรียบเทียบพระคุณสมบัติของพระองค์ว่ายิ่งใหญ่เหนือสิ่งที่น่าจะใหญ่ยิ่ง เช่น ทรงมีพระเกียรติยศสูงกว่าเขาพระสุเมรุ ทรงมีพระปรีชาสามารถหยั่งรู้ลึกกว่ามหาสมุทร เป็นต้น การใช้จินตนาการของกวีในการกล่าวเปรียบพระบุญญาธิการ พระบรมเดชาานุภาพ หรือพระคุณสมบัตินี้ย่อมมีผลให้ภาพเกี่ยวกับพระมหากษัตริย์ปรากฏอย่างยิ่งใหญ่ในความคิดของผู้อ่าน

1.4 การใช้ความเปรียบแบบสมพจน์ย กลวิธีการใช้ความเปรียบแบบสมพจน์ยในวรรณคดีขอพระเกียรติตามที่ได้ศึกษามา นี้ พบว่ากวีได้ใช้การกล่าวถึงสิ่งต่างๆ อันเป็นส่วนย่อยในองค์พระมหากษัตริย์แต่ให้ความหมายแทนพระองค์โดยรวมทั้งหมด เช่น การกล่าวถึงพระบาท พระยศ บุญ เป็นต้น ซึ่งคำที่กวีนำมาใช้ในการกล่าวเปรียบแบบสมพจน์ยสามารถแสดงให้เห็นถึงพระราชฐานะอันสูงส่ง และพระคุณสมบัตินี้ปรากฏมีในองค์พระมหากษัตริย์ได้เป็นอย่างดี อันนำมาซึ่งการเทิดพระเกียรติพระมหากษัตริย์ในคราวเดียวกัน

1.5 การใช้ความเปรียบแบบนามนัย กวีใช้ความเปรียบแบบนามนัยในวรรณคดีขอพระเกียรติสมัยกรุงศรีอยุธยาถึงสมัยกรุงรัตนโกสินทร์ตอนต้นโดยการกล่าวถึงช้างเอราวัณเพื่อแสดงให้เห็นถึงพระปรีชาสามารถและความยิ่งใหญ่ของพระมหากษัตริย์ในการกระทำยุทธหัตถี

1.6 การใช้ความเปรียบแบบปฏิบัติ กวีได้เลือกใช้ความเปรียบในลักษณะดังกล่าวเพื่อยกย่องพระมหากษัตริย์และนำความคิดของผู้อ่านให้เห็นถึงความยิ่งใหญ่ หรือพระบรมเดชาานุภาพในองค์พระมหากษัตริย์โดยการตั้งคำถามที่ไม่ต้องการคำตอบแต่เป็นการย้ำความคิดของผู้อ่านให้ชัดเจนขึ้นตามกรอบความคิดที่กวีนำมาใช้เป็นคำถาม การใช้ความเปรียบแบบปฏิบัติเกี่ยวกับพระมหากษัตริย์ในวรรณคดีขอพระเกียรติจึงมีการตั้งคำถามเพื่อย้ำเรื่อง พระบุญญาธิการ พระบารมี หรือพระมหากษัตริย์คุณอันยิ่งใหญ่ เช่น ฤๅจรงจากเกษียรสมุทร มาทวิป นี้แสร , เป็นมกุฎแก่นไข้ ท้าวท้าวฤๅเสมอฯ , พระคุณอนเนกนิตยั นั้บร่ำ ไฉนนา เป็นต้น

1.7 การใช้ความเปรียบเทียบการอ้างถึง จากการศึกษาการใช้ความเปรียบเทียบอ้างถึงในวรรณคดีของพระเกียรติสมัยกรุงศรีอยุธยาถึงกรุงรัตนโกสินทร์ตอนต้นพบว่ากวีได้ใช้การอ้างถึงเรื่องราวต่างๆ หรือสิ่งต่างๆ เพื่อแสดงให้เห็นถึงความเป็นมาอันยิ่งใหญ่ของพระมหากษัตริย์ หรือแสดงให้เห็นถึงพระบุญญาธิการ รวมทั้งแสดงให้เห็นถึงพระมหากษัตริย์คุณที่พระราชทานแก่พสกนิกร เช่น การกล่าวถึงเรื่องราวหรือมูลเหตุแห่งการเสด็จพระราชสมภพของพระมหากษัตริย์ การอ้างถึงพระรัตนตรัย เทพเจ้าในการถวายพระพร การอ้างถึงพระมหากษัตริย์กับบุรพกษัตริย์ที่สำคัญเพื่อกล่าวถึงพระราชกรณียกิจที่สัมพันธ์กับพระมหากษัตริย์ที่กวีสรรเสริญพระเกียรติคุณ เป็นต้น การใช้ความเปรียบเทียบอ้างถึงจึงถือว่าเป็นกลวิธีที่สำคัญวิธีหนึ่งในการใช้ความเปรียบเพื่อยอพระเกียรติพระมหากษัตริย์

1.8 การใช้สัญลักษณ์ การใช้ความเปรียบเทียบสัญลักษณ์ที่ปรากฏในการศึกษากลวิธีการใช้ความเปรียบเกี่ยวกับพระมหากษัตริย์ในวรรณคดีของพระเกียรติสมัยกรุงศรีอยุธยาถึงสมัยกรุงรัตนโกสินทร์ตอนต้น เป็นการใช้อนุสัญญลักษณ์ที่เป็นสัญลักษณ์โดยเนื้อหา หรือโดยอรรถเป็นส่วนใหญ่ว่าคือ สัญลักษณ์เกี่ยวกับพระมหากษัตริย์ในวรรณคดีของพระเกียรติในช่วงเวลาดังกล่าวจะเป็นสัญลักษณ์ที่เกิดจากการตีความเนื้อหา โดยกวีจะกล่าวถึงเหตุการณ์ซึ่งโดยมากจะเป็นเหตุการณ์อันมหัศจรรย์ที่เกิดขึ้นโดยพระมหากษัตริย์เพื่อสื่อให้ผู้อ่านเห็นว่าพระมหากษัตริย์ทรงเป็นผู้มีบุญญาธิการ เหตุการณ์ทั้งนั้นจึงถือเป็นสัญลักษณ์แห่งการกล่าวยอพระเกียรติหรือแสดงพระเกียรติยศให้ปรากฏ แต่ทั้งนี้ก็ยังคงปรากฏการใช้สัญลักษณ์เกี่ยวกับพระมหากษัตริย์โดยตรง คือ การใช้คำว่า บัณฑิต เป็นสัญลักษณ์แทนองค์พระมหากษัตริย์อีกด้วย

2. แนวคิดในการใช้ความเปรียบเกี่ยวกับพระมหากษัตริย์ในวรรณคดีของพระเกียรติสมัยกรุงศรีอยุธยาถึงกรุงรัตนโกสินทร์ตอนต้น สามารถแบ่งได้ดังนี้

2.1 การใช้ความเปรียบเกี่ยวกับพระราชฐานะ จากการศึกษาแนวความคิดในการใช้ความเปรียบเพื่อกล่าวถึงพระราชฐานะของพระมหากษัตริย์ในวรรณคดีของพระเกียรติสามารถแบ่งได้ 2 ลักษณะดังนี้

2.1.1 การเปรียบกับบุคคล การใช้ความเปรียบเกี่ยวกับพระมหากษัตริย์ในวรรณคดีขอพระเกียรติตามที่กล่าวถึงพระราชฐานของพระมหากษัตริย์นอกเหนือจากที่พระองค์ทรงเป็นผู้ปกครองดูแลอาณาจักร กวีได้กล่าวเปรียบพระมหากษัตริย์กับบุคคลต่างๆ ดังนี้

2.1.1.1 พระพุทธเจ้า ในวรรณคดีขอพระเกียรติปรากฏการใช้ความเปรียบเกี่ยวกับพระมหากษัตริย์โดยกวีกล่าวเปรียบพระองค์ว่าทรงเป็นพระพุทธเจ้า เหตุเพราะศาสนาพุทธเป็นศาสนาที่คนไทยส่วนใหญ่นับถือ การเปรียบพระมหากษัตริย์ดังกล่าวมานี้ย่อมยังผลให้ประชาชนเกิดความเลื่อมใสและศรัทธาพระมหากษัตริย์ประหนึ่งที่มีต่อองค์สัมมาสัมพุทธเจ้า ทั้งแสดงให้เห็นว่าพระมหากษัตริย์จะทรงปกครองบ้านเมืองโดยธรรม

2.1.1.2 พระโพธิสัตว์ แนวคิดในการกล่าวเปรียบว่าพระมหากษัตริย์ทรงเป็นพระโพธิสัตว์มีบทบาทสำคัญในการยกย่อง และเสริมสร้างความเชื่อมั่นและศรัทธาของประชาชนที่มีต่อพระมหากษัตริย์ได้เป็นอย่างดี ด้วยประชาชนจะตระหนักว่าพระมหากษัตริย์ผู้เป็นพระโพธิสัตว์จะทรงเปี่ยมด้วยคุณธรรมอันเป็นปัจจัยสำคัญของผู้นำประเทศ

2.1.1.3 เทพเจ้า พระราชฐานะหนึ่งที่ปรากฏในการใช้ความเปรียบเกี่ยวกับพระมหากษัตริย์ในวรรณคดีขอพระเกียรติคือการกล่าวว่าพระมหากษัตริย์ทรงเป็นเทพเจ้า หรือทรงสืบเชื้อสายมาจากเทพเจ้าในศาสนาพราหมณ์ ซึ่งแนวคิดดังกล่าวนี้แสดงให้เห็นถึงความเชื่อที่ว่าพระมหากษัตริย์ทรงเป็นผู้มีพระคุณลักษณะพิเศษกว่าบุคคลสามัญ และเป็นแสดงให้เห็นว่าพระองค์จะทรงดูแลปกป้องประชาราษฎร์ได้

2.1.2 พระมหากษัตริย์ทรงอยู่เหนือสรรพสิ่งทั้งปวง จากความคิดในเรื่องของเทวราชาก่อให้เกิดระเบียบและกฎเกณฑ์ต่างๆ ขึ้นเพื่อแสดงพระราชฐานะความเป็นเทพเจ้า ความยิ่งใหญ่ และความศักดิ์สิทธิ์ พระมหากษัตริย์จึงทรงอยู่เหนือสรรพสิ่งต่างๆ ดังนี้

2.1.2.1 ทรงอยู่เหนือเทวดา การที่กวีกล่าวว่าพระมหากษัตริย์ทรงอยู่เหนือเทวดาสามารถแสดงให้เห็นถึงความคิดในเรื่องของพุทธราชา และเทวราชาได้อย่างชัดเจน กล่าวคือพระมหากษัตริย์ทรงเป็นพระพุทเจ้า หรือทรงเป็นพระโพธิสัตว์ หรือทรงเป็นเทพเจ้าผู้ยิ่งใหญ่ เหตุเพราะพระราชฐานะทั้งหมดนี้ล้วนมีความยิ่งใหญ่เหนือเทวดาทั้งสิ้น

2.1.2.2 ทรงอยู่เหนือมนุษย์ ในวรรณคดีขอพระเกียรติกวีได้ใช้ความเปรียบเพื่อกล่าวว่านอกเหนือจากทรงอยู่ปกนิกรตามพระราชฐานะพระมหากษัตริย์แล้วพระองค์ยังทรงอยู่เหนือจิตใจบุคคลทั้งปวง กล่าวคือทรงรู้แจ้งในความคิดของบุคคลว่าบุคคลจงรักภักดีต่อพระองค์หรือไม่ นอกจากนี้กวีได้กล่าวเปรียบเพื่อแสดงแนวคิดที่ว่าพระองค์ยังทรงเป็นใหญ่เหนือกษัตริย์ทั้งปวง โดยแบ่งได้ดังนี้

2.1.2.2.1 ทรงอยู่เหนือกษัตริย์ทั้งปวง แนวคิดในการยกย่องพระราชฐานะของพระมหากษัตริย์ให้ทรงยิ่งใหญ่เหนือกษัตริย์ทั้งปวงนั้นเกิดขึ้นบนพื้นฐานของสังคมพุทธศาสนา โดยกวีนำความประทับใจในพระคุณธรรมอันประเสริฐ และพระบุญญาธิการอันเป็นสิ่งทรงปฏิบัติสั่งสมมาของพระมหากษัตริย์มาเป็นเหตุในการกล่าวถึงความยิ่งใหญ่ดังกล่าว มากกว่าการมุ่งเน้นว่าพระมหากษัตริย์ทรงยิ่งใหญ่เหนือกษัตริย์อื่นๆ ด้วยการสู้รบแย่งชิง

2.1.2.2.2 ทรงอยู่เหนือบุคคลทั้งปวง พระมหากษัตริย์ทรงมีพระราชฐานะสูงส่ง ทรงอยู่เหนือบุคคลทั้งปวง ดังนั้นบุคคลทั้งปวงจึงสามารถกราบบังคมทูลได้เพียงเฉพาะละออกจากพระบาท หรือพระบาทเท่านั้น การกล่าวเช่นนี้ย่อมเป็นส่วนหนึ่งในการที่กวีแสดงออกถึงการยกย่อง และเทิดทูนพระมหากษัตริย์ว่าทรงมีพระราชฐานะหรือทรงอยู่ในสถานที่อันสูงส่ง

2.2 การใช้ความเปรียบเกี่ยวกับพระคุณสมบัติ จากการศึกษากลวิธีการนำเสนอความเปรียบเกี่ยวกับพระมหากษัตริย์พบว่ากวีได้มีแนวความคิดในการกล่าวถึงพระคุณสมบัติต่างๆ ของพระมหากษัตริย์ ดังนี้

2.2.1 พระลักษณะ ในวรรณคดีขอพระเกียรติมีการกล่าวเปรียบพระลักษณะของพระมหากษัตริย์ว่ามีความพิเศษดีเลิศหรืองดงามตามคติความเชื่อซึ่งได้รับมาจากศาสนาพราหมณ์และพุทธ ดังนี้

2.2.1.1 ทรงมีพระสิริโฉมงดงาม จากความเปรียบเทียบกับพระมหากษัตริย์ในโคลงต้นยวนพ่ายกวีได้กล่าวถึงพระสิริโฉมอั่งดงามของสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถว่างามดังพระกามเทพ และพระองค์ทรงผ่องใสอย่างพระจันทร์

2.2.1.2 ลักษณะการพระราชดำเนิน กวีกล่าวเปรียบสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถว่าพระองค์ทรงมีลักษณะในการพระราชดำเนินเหมือนกับพระพุทธเจ้า

2.2.1.3 ทรงมีพระสุรเสียงไพเราะ กวีกล่าวเปรียบพระสุรเสียงของพระมหากษัตริย์ว่าไพเราะเหมือนเสียงของพระพรหม

2.2.2 พระสติปัญญา ในวรรณคดีขอพระเกียรติได้ใช้ความเปรียบเพื่อแสดงให้เห็นถึงพระคุณสมบัติดังกล่าวโดยแบ่งได้ดังนี้

2.2.2.1 ทรงมีพระปัญญามาก กวีเปรียบพระปัญญาของพระมหากษัตริย์กับสิ่งต่างๆ ซึ่งเป็นที่รู้จักดีในบุคคลทั่วไปไม่ว่าจะเป็น พระอาทิตย์ หรือดวงอาทิตย์ และมหาสมุทร

2.2.2.2 ทรงรอบรู้ทั้งทางโลกและทางธรรม พระมหากษัตริย์ต้องมีความรู้ความเข้าใจในหลักธรรม นอกเหนือจากความรู้ในสรรพวิทยาการต่างๆ เพราะความเป็นธรรมราชาหรือราชาผู้มีธรรมเป็นสิ่งที่ได้รับการยอมรับจากพลกนิกรซึ่งโดยส่วนใหญ่เป็นพุทธศาสนิกชน และองค์พระมหากษัตริย์ก็ทรงเป็นพุทธมามกะ

2.2.3 พระคุณธรรม การกล่าวถึงหลักธรรมที่พระมหากษัตริย์ทรงยึดถือและปฏิบัติในวรรณคดีขอพระเกียรติยอมแสดงให้เห็นว่าพระมหากษัตริย์ทรงสมบูรณ์พร้อมด้วยความดี ดังที่ธรรมนั้นๆ ได้แสดงไว้ เช่น ทศพิธราชธรรม จักรพรรดิวัตร ราชสังคหวัตร และกุศลธรรมอื่นๆ เป็นต้น

2.2.4 พระปรีชาสามารถ ความเปรียบเกี่ยวกับพระมหากษัตริย์เพื่อขอพระเกียรติและแสดงให้เห็นถึงพระปรีชาสามารถในพระองค์ ดังมีรายละเอียดต่อไปนี้

2.2.4.1 ทรงบำบัดทุกข์บำรุงสุขอาณาประชาราษฎร์ ในการใช้ความเปรียบเกี่ยวกับพระมหากษัตริย์ในวรรณคดีขอพระเกียรติพบว่าวีได้ใช้ความเปรียบเพื่อแสดงให้เห็นถึงพระปรีชาสามารถของพระมหากษัตริย์ในการที่ทรงปกครองดูแลพสกนิกรให้ได้รับความสุข

2.2.4.2 ทรงบำรุงพระพุทธศาสนา ด้วยพระมหากษัตริย์ไทยทุกพระองค์ทรงเป็นพุทธมามกะและทรงเปี่ยมล้นด้วยพระคุณธรรมอันประเสริฐ พระปรีชาสามารถหนึ่งที่ทรงปฏิบัติคือการบำรุงพระพุทธศาสนาให้เจริญรุ่งเรือง

2.2.4.3 ทรงชำนาญการรบ พระปรีชาสามารถอันโดดเด่นของพระมหากษัตริย์นับแต่อดีตคือทรงชำนาญการสู้รบ ด้วยความหมายของกษัตริย์แท้จริงแล้วหมายถึงนักรบในวรรณคดีขอพระเกียรติสมัยกรุงศรีอยุธยาถึงกรุงรัตนโกสินทร์ตอนต้นยังคงปรากฏภาพอันชัดเจนของพระราชภารกิจดังกล่าว

2.3 การใช้ความเปรียบเกี่ยวกับสิ่งเสริมพระบารมี คติความเชื่อในเรื่องของพระมหากษัตริย์ทรงมีความพิเศษกว่าบุคคลสามัญเป็นปัจจัยสำคัญในการกล่าวถึงสิ่งที่เสริมพระบารมีของพระมหากษัตริย์ อันประกอบด้วยสิ่งต่างๆ ดังนี้

2.3.1 ทรงมีพระราชทรัพย์อันวิเศษ กวีได้กล่าวถึงพระราชทรัพย์ เครื่องแวดล้อมอันวิเศษงดงามของพระมหากษัตริย์โดยเปรียบกับเทพเจ้าทั้งนี้ยอมเป็นไปเพื่อการยกย่อง และแสดงให้เห็นถึงพระบารมีอันยิ่งใหญ่ของพระมหากษัตริย์ ดังมีรายละเอียดต่อไป

2.3.1.1 ทรงมีช้างแก้ว หรือช้างลักษณะดี ในวรรณคดีขอพระเกียรติกวีได้ใช้ความเปรียบเกี่ยวกับพระมหากษัตริย์โดยการกล่าวถึงช้างเผือก หรือช้างสำคัญเพื่อแสดงให้เห็นถึงพระบุญญาบารมีที่ทรงมีช้างเผือกและช้างสำคัญมาสู่พระองค์ ซึ่งแนวคิดเกี่ยวกับช้างเผือกหรือช้างลักษณะดีนี้เป็นไปเพื่อสะท้อนแนวคิดที่ว่าพระมหากษัตริย์ทรงเป็นพระเจ้าจักรพรรดิด้วยทรงมีช้างแก้ว

2.3.1.2 ทรงมีศาสตราวุธอย่างเทพเจ้า ความเป็นเทพเจ้าของพระมหากษัตริย์ปรากฏในการจัดสร้างเครื่องราชกกุธภัณฑ์ และเครื่องราชูประโภคเพื่อประกอบพระเกียรติยศ และเสริมพระบารมีของพระมหากษัตริย์ผู้ครอบครอง

2.3.1.3 ทรงมีพระราชยานอันวิจิตร กวีได้กล่าวถึงความงดงามของพระราชรถในพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราชว่างามตั้งราชรถของพระอิสริว

2.3.1.4 ทรงมีที่ประทับอันงดงาม กวีได้กล่าวถึงที่พระราชวังหรือที่ประทับของพระมหากษัตริย์ว่างามเหมือนนิมานของเทพเจ้า

2.3.2 ทรงบันดาลความมหัศจรรย์ กวีกล่าวถึงความมหัศจรรย์ต่างๆ ที่เกิดขึ้นด้วยพระบุญญาธิการที่พระมหากษัตริย์ทรงสั่งสมมา ทั้งนี้ย่อมแสดงให้เห็นว่าพระมหากษัตริย์ทรงเป็นผู้ประกอบคุณความดีคือบุญ ตามแนวคิดของศาสนาพุทธพระมหากษัตริย์อันสูงส่ง หรือผลบุญจึงก่อให้เกิดสิ่งดีงาม

3. การสืบทอดขนบ และพัฒนาการในการใช้ความเปรียบ จากการศึกษาคำการใช้ความเปรียบเกี่ยวกับพระมหากษัตริย์ในวรรณคดีของพระเกียรติสมัยกรุงศรีอยุธยาถึงกรุงรัตนโกสินทร์ตอนต้นพบว่า กวีได้สืบทอดขนบการใช้ความเปรียบ และพัฒนาการใช้ความเปรียบเกี่ยวกับพระมหากษัตริย์ ดังนี้

3.1 ขนบการใช้ความเปรียบ จากการศึกษาคำการใช้ความเปรียบเกี่ยวกับพระมหากษัตริย์ในวรรณคดีของพระเกียรติสมัยกรุงศรีอยุธยาถึงกรุงรัตนโกสินทร์ตอนต้นพบว่า กวีมีการสืบทอดขนบ หรือแบบแผนการใช้ความเปรียบและแนวคิดจากกวีผู้ประพันธ์วรรณคดีของพระเกียรติในชั้นแรกๆ โดยสามารถแบ่งการสืบทอดขนบดังกล่าวได้ ดังนี้

3.1.1 ขนบการใช้ความเปรียบแบบอุปมา กวีได้มีการสืบทอดขนบแนวคิดที่ว่าพระมหากษัตริย์ทรงมีพระปัญญาเหมือนพระอาทิตย์ หรือดวงอาทิตย์ พระมหากษัตริย์ทรงดูแลรักษาโลกเหมือนพระนารายณ์ ทรงมีพระฤทธิเหมือนพระรามปราบทศกัณฐ์ และพระมหากษัตริย์ทรงเป็นดังพระจันทร์ที่แวดล้อมด้วยข้าราชการบริพารอันเปรียบเสมือนดวงดาว

3.1.2 ขนบการใช้ความเปรียบแบบอดีตพจน์ การใช้ความเปรียบแบบอดีตพจน์เกี่ยวกับพระมหากษัตริย์ในวรรณคดีของพระเกียรติปราชญ์การสืบทอดขนบการกล่าวเกินจริงในลักษณะที่ว่าพระมหากษัตริย์ทรงเป็นผู้บันดาลให้เกิดสิ่งมีค่าในแผ่นดิน และขนบการใช้อดีตพจน์เพื่อบอกจำนวน

3.1.3 ขนบการใช้ความเปรียบแบบสมพจน์ย วรรณคดีของพระเกียรติสมัยกรุงรัตนโกสินทร์ตอนต้นได้สืบทอดขนบการกล่าวถึง พระยศ พระเกียรติ พระบาท และบุญให้หมายรวมถึงองค์พระมหากษัตริย์

3.1.4 ขนบการใช้ความเปรียบแบบปฏิพจน์ กวีสืบทอดขนบในการกล่าวเชิงถามว่าพระมหากษัตริย์ทรงเป็นพระนารายณ์ และขนบในการกล่าวเชิงถามว่าพระมหากษัตริย์ทรงเป็นใหญ่เหนือกษัตริย์ทั้งปวง

3.1.5 ขนบการใช้ความเปรียบแบบการอ้างถึง กวีสืบทอดขนบการอ้างถึงเหตุแห่งการเสด็จพระราชสมภพ และขนบการอ้างถึงสิ่งศักดิ์สิทธิ์

3.2 พัฒนาการในการใช้ความเปรียบ จากการศึกษาการใช้ความเปรียบเกี่ยวกับพระมหากษัตริย์พบว่ากวีในชั้นหลังโดยเฉพาะกวีในสมัยกรุงรัตนโกสินทร์ตอนต้นได้พัฒนาการใช้ความเปรียบที่มีลักษณะเดิมหรือที่เป็นขนบอันกวียึดถือกันมาให้มีความแปลกใหม่ น่าสนใจทั้งยังแสดงให้เห็นถึงแนวคิดบางประการที่เกิดขึ้นในสังคม ซึ่งสามารถแบ่งได้ดังนี้

3.2.1 พัฒนาการการใช้ความเปรียบแบบสมพจน์ย กวีในสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้นมีการพัฒนาการใช้ความเปรียบแบบสมพจน์ย คือ การกล่าวถึง พระเดช พระเกียรติ และพระฤทธิ์ เพิ่มเติมจากพระยศ อันเป็นการใช้ความเปรียบแบบสมพจน์ยที่มีมาแต่วรรณคดีของพระเกียรติสมัยกรุงศรีอยุธยา แสดงให้เห็นว่านอกจากกวีจะรักษาไว้ซึ่ง ขนบแล้วกวียังคงพัฒนาการใช้ความเปรียบอีกทางหนึ่ง

3.2.2 พัฒนาการการใช้ความเปรียบเทียบแบบการอ้างถึง การกล่าวถวายพระพร พระมหากษัตริย์ในวรรณคดีของพระเกียรติ นับเป็นชนบทที่สืบทอดกันมานับแต่สมัยกรุงศรีอยุธยาถึง กรุงรัตนโกสินทร์ตอนต้น หากแต่วรรณคดีของพระเกียรติในช่วงปลายสมัยกรุงศรีอยุธยา ก็ได้พัฒนาการใช้ ความเปรียบเทียบอ้างถึงจากการกล่าวถึงพระคุณสมบัติของเทพเจ้าในการถวายพระพรมาเป็นการกล่าว อ้างถึงพระพุทธรูปปางต่างๆ และพระพุทธรูปสาวกในสมัยพุทธกาลให้คุ้มครองพระมหากษัตริย์ ในกาล ต่อมากวีสมัยกรุงธนบุรีและสมัยกรุงรัตนโกสินทร์ก็ได้พัฒนาการใช้ความเปรียบดังกล่าวไปเป็นการอ้างถึง พระรัตนตรัยรวมเข้ากันกับการอ้างถึงเทพเจ้าอันเป็นชนบทแต่เดิมมา

อภิปรายผล

ความเปรียบเกี่ยวกับพระมหากษัตริย์ในวรรณคดีของพระเกียรติสมัยกรุงศรีอยุธยาถึง กรุงรัตนโกสินทร์ตอนต้นมีความงดงามไพเราะในแง่วรรณศิลป์ ทรงไว้ซึ่งคุณค่าทางความรู้ทาง ประวัติศาสตร์มีคุณค่าทางด้านสังคมและวัฒนธรรม อันจะเห็นได้จากการศึกษากลวิธีการนำเสนอ ความเปรียบ แนวคิดที่ได้จากความเปรียบ การสืบทอดชนบท ตลอดจนการพัฒนาการใช้ความเปรียบใน วรรณคดีประเภทของพระเกียรติ

การศึกษากลวิธีการใช้ความเปรียบเกี่ยวกับพระมหากษัตริย์ในวรรณคดีของพระเกียรติตาม แนวทางทฤษฎีของกระบวนการนำเสนอโดยใช้โวหารภาพพจน์อันเป็นการวิเคราะห์วรรณคดีตามแนว สุนทรียศาสตร์ ซึ่งให้เห็นว่ากวีผู้ใช้ความเปรียบในวรรณคดีของพระเกียรติ นับแต่สมัยกรุงศรีอยุธยาถึงกรุง รัตนโกสินทร์ตอนต้นนั้นมีความสามารถในการถ่ายทอดและนำเสนอการเปรียบเทียบพระมหากษัตริย์ได้ อย่างมีวรรณศิลป์ล้ำเลิศ ทำให้ประจักษ์ถึงพระเดชานุภาพ บุญบารมี อันยิ่งใหญ่เหนือบุคคลทั้งปวง อีกทั้งยังทรงประกอบพระราชกรณียกิจยังทรงคุณอนันต์ต่อประชาราษฎร์ เช่น การอุปมาพระมหากษัตริย์กับ เทพเจ้า การกล่าวถึงเหตุการณ์อันมหัศจรรย์เกินจริงเพื่อแสดงถึงพระบุญญาภาพ และพระบารมีที่มากล้น เป็นต้น การเข้าถึงและซาบซึ้งกับพระยศพระเกียรติพระบารมีตลอดจนพระราชกรณียกิจของ พระมหากษัตริย์ไทยในอดีตในวรรณคดีของพระเกียรติไม่อาจเกิดขึ้นเพียงแต่เข้าใจความหมายของคำศัพท์ ตามรูปคำเพียงอย่างเดียวหากต้องอาศัยการแปลโดยอรรถหรือนัยทางความหมายอันแสดงให้เห็นถึงกลวิธี ทางวรรณศิลป์ของการใช้ความเปรียบ ทั้งนี้ต้องอาศัยสัมพันธภาพกับวรรณคดีไทยเรื่องอื่นๆ ชนบททาง วรรณศิลป์ ตลอดจนและบริบททางสังคมไทยอันเกี่ยวข้องกับความคิดความเชื่อเกี่ยวกับพระมหากษัตริย์ที่ เป็นรากฐานสืบทอดทางความคิดต่อมาจวบจนปัจจุบัน

ความเปรียบเกี่ยวกับพระมหากษัตริย์ที่กวีนำมาใช้ล้วนแล้วแต่เพื่อจุดประสงค์ในการที่จะยกย่องสรรเสริญพระเกียรติคุณในองค์พระมหากษัตริย์ให้เด่นชัดที่สุดตามกระบวนการทางวรรณศิลป์ที่เป็นเครื่องมือในการถ่ายทอดความคิดและความรู้สึกของกวี การใช้ความเปรียบในวรรณคดีของพระเกียรติจึงสะท้อนให้เห็นถึงแนวคิดที่กวีซึ่งเป็นบุคคลในสังคมมีต่อพระมหากษัตริย์ และในทางกลับกันความเปรียบเกี่ยวกับพระมหากษัตริย์ในวรรณคดีของพระเกียรติก็ย่อมมีบทบาทชี้แนะและสืบทอดความคิดที่มีต่อพระมหากษัตริย์ในสังคมสืบต่อมาจนถึงปัจจุบันได้เช่นกัน

ความแตกต่างในส่วนของแนวคิดในการเทียบเคียงพระมหากษัตริย์ให้ทรงเป็นดังพระพุทธเจ้า พุทธางกูร หรือเทพเจ้า ล้วนเกิดขึ้นตามปัจจัยทางอิทธิพลของความเชื่อและศาสนาที่แตกต่างกันในแต่ละยุคสมัย แต่ถึงกระนั้นก็สามารถกล่าวได้ว่า วรรณคดีของพระเกียรติเป็นประจักษ์พยานของการสืบทอดแนวคิดอันแสดงถึงพระราชฐานะของพระมหากษัตริย์ที่สูงส่งกว่าบุคคลสามัญตามคติของเทวราชาหรือสมมุติเทพที่ค้ำจุนระบอบการปกครองแบบสมบูรณาญาสิทธิราชย์ ซึ่งพระมหากษัตริย์ทรงมีอำนาจสูงสุดในอาณาจักรทั้งในด้านสังคม เศรษฐกิจ และวัฒนธรรม แนวคิดที่ว่าพระมหากษัตริย์ทรงเป็นผู้มีบุญญาธิการ พระบรมเดชาานุภาพ พระปรีชาสามารถ และทรงเป็นผู้มีพระคุณในวรรณคดีของพระเกียรติตั้งแต่สมัยกรุงศรีอยุธยาถึงกรุงรัตนโกสินทร์ตอนต้นจึงก็ยังคงปรากฏชัดไม่เปลี่ยนแปลง

การใช้ความเปรียบตามขนบไม่ว่าจะเป็นขนบทางวรรณศิลป์ และขนบทางความเชื่อความคิดที่กวีมีต่อพระมหากษัตริย์นั้นกวีเป็นผู้สืบทอดขนบความเปรียบและแนวคิดเกี่ยวกับพระมหากษัตริย์ที่กวีเห็นว่าขนบมีแต่เดิมมาดีงามเหมาะสม ขณะเดียวกันกวีก็สร้างสรรค์การใช้ความเปรียบในวรรณคดีของพระเกียรติที่พัฒนาจากเดิมแต่ยังคงอยู่ในกรอบความคิดความเชื่อของยุคสมัยและสะท้อนให้เห็นตัวตนของกวีเองที่ต้องการใช้ความเปรียบใหม่หรือแตกต่างไปจากขนบ บริบททางสังคมและวัฒนธรรม ตัวตนของกวี รากฐานทางความคิดความเชื่อทั้งสามประการนี้จึงเป็นปัจจัยสำคัญที่มีผลต่อการเสนอความเปรียบในวรรณคดีของพระเกียรติ

การศึกษาความเปรียบเกี่ยวกับพระมหากษัตริย์ในวรรณคดีของพระเกียรติสมัยกรุงศรีอยุธยาถึงกรุงรัตนโกสินทร์ตอนต้นทำให้เห็นความสำคัญของการใช้ความเปรียบเกี่ยวกับพระมหากษัตริย์ในวรรณคดีของพระเกียรติว่า ความเปรียบมีส่วนสำคัญอย่างยิ่งในการสร้างสรรค์วรรณคดีประเภทนี้ กล่าวคือ ความเปรียบมีผลส่งเสริมให้ภาพลักษณ์ของพระมหากษัตริย์มีความชัดเจน ความเปรียบช่วยแสดงภาพเหตุการณ์ทางประวัติศาสตร์ที่นอกเหนือจากการบันทึกตามระเบียบแบบแผนของเรื่องราวทางประวัติศาสตร์ และทั้งยังมีบทบาทในการกล่อมเกลापสกนิกรในสังคมให้ตระหนักและสำนึกในพระมหากษัตริย์ ทั้งนี้ไม่ว่ากวีจะใช้กลวิธีการเสนอความเปรียบเช่นไร จะมีการสืบทอด

หรือพัฒนาการใช้ความเปรียบหรือไม่ ก็ย่อมสะท้อนภาพหรือแนวคิดที่กวีหรือประชาชนมีต่อสถาบันพระมหากษัตริย์เสมอ กล่าวได้ว่าการใช้ความเปรียบได้สร้างขนบ และขนบนั้นก็มีการพัฒนาการตามปัจจัยสำคัญสามประการดังที่ได้กล่าวมาแล้ว โดยมีองค์ประกอบย่อยหลายๆ ด้าน เช่น ศาสนา และความเชื่อที่กวีหรือบุคคลในสังคมนำไปเชื่อมโยงกับสถาบันพระมหากษัตริย์ พระราชกรณียกิจที่พระมหากษัตริย์ทรงปฏิบัติจนเป็นที่ประจักษ์ประทับใจกวีหรือบุคคลในสังคม เป็นต้น การใช้ความเปรียบ การสืบทอดขนบและพัฒนาการของความเปรียบเกี่ยวกับพระมหากษัตริย์ที่ปรากฏในวรรณคดีของพระเกียรติจึงเป็นมรดกทางวัฒนธรรมอันสืบทอดและสร้างสรรค์วรรณคดีประเภทนี้ให้บรรลุซึ่งจุดมุ่งหมายคือการยกพระเกียรติ

ข้อเสนอแนะ

จากผลการศึกษาความเปรียบเกี่ยวกับพระมหากษัตริย์ในวรรณคดีของพระเกียรติสมัยกรุงศรีอยุธยาถึงกรุงรัตนโกสินทร์ตอนต้น สามารถสรุปข้อเสนอแนะได้ดังต่อไปนี้

1. ควรมีการศึกษาสิ่งที่น่าสนใจมาเปรียบกับพระมหากษัตริย์ โดยเฉพาะในความเปรียบแบบอุปมาและอุปลักษณ์ ว่ามีคุณสมบัติสัมพันธ์สอดคล้องกับพระคุณลักษณะของพระมหากษัตริย์อย่างไร
2. ควรมีการศึกษาขนบ และพัฒนาการในการใช้ความเปรียบของวรรณคดีของพระเกียรตินับแต่สมัยกรุงศรีอยุธยาถึงปัจจุบัน อันจะสามารถเห็นถึงความเด่นชัดของการสร้าง การสืบทอดขนบ และพัฒนาการในการใช้ความเปรียบเกี่ยวกับพระมหากษัตริย์ และเป็นประโยชน์ต่อผู้สนใจผลการศึกษาเพื่อนำไปสร้างสรรค์วรรณคดีของพระเกียรติได้เป็นอย่างดี

บรรณานุกรม

บรรณานุกรม

- กระแสร มาลายาภรณ์; และชอุดา จิตพิทักษ์. (2528). *มนุษย์กับวรรณกรรม*. พิมพ์ครั้งที่ 2. กรุงเทพฯ: O.S.Printing House.
- กอบกุล อิงคุทานนท์. (2545). *ศัพท์วรรณกรรม*. กรุงเทพฯ: แชนโทรฟี่พริ้นติ้ง.
- กาญจนา ธรรมเมธี. (2519). *วิเคราะห์วรรณกรรมเฉลิมพระเกียรติสมเด็จพระรัตนโกสินทร์ตอนต้น (2325 - 2411)*. ปริญญาานิพนธ์ กศ.ม. (ภาษาและวรรณคดีไทย). กรุงเทพฯ: บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ. ถ่ายเอกสาร.
- เกษม บุญศรี. (2515). *ราชনীติ พากย์บาลี พากย์สันสกฤต และพากย์ไทย*. พิมพ์เป็นอนุสรณ์ในงาน พระราชทานเพลิงศพหลวงเวชชสารบริรักษ์ (ถนอม พัฒน) วันที่ 2 พฤษภาคม 2515. ธนบุรี: ศรีเพ็ชรการพิมพ์.
- คณะกรรมการจัดงานสมโภชน์กรุงรัตนโกสินทร์ 200 ปี. (2525). *พระมหากษัตริย์ในพระบรมราชจักรีวงศ์ กับประชาชน*. กรุงเทพฯ: ชวนพิมพ์.
- คณะอนุกรรมการฝ่ายประชาสัมพันธ์. (2547). *สมุดภาพจดหมายเหตุงานเฉลิมพระเกียรติพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ในโอกาสที่วันพระราชสมภพครบ 200 ปี*. กรุงเทพฯ: อมรินทร์พริ้นติ้ง แอนด์พับลิชชิ่ง.
- จำนง ทองประเสริฐ. (2520). *พุทธศาสนากับสังคมและการเมือง*. กรุงเทพฯ: แพรวพิทยา.
- จินตนา ถันวานวิวัฒน์. (2527). *การศึกษาเปรียบเทียบความเปรียบในสามก๊กฉบับจีนกับฉบับไทย*. วิทยานิพนธ์ อ.ม. (ภาษาไทย). กรุงเทพฯ: บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย. ถ่ายเอกสาร.
- จิรัชญา เทียงหทัยธรรม. (2545). *บทบาทของพระมหากษัตริย์ไทยในการกำจัดอริราชระหว่าง พ.ศ. 2310 – 2445*. ปริญญาานิพนธ์ ศศ.ม. (ประวัติศาสตร์ไทย). กรุงเทพฯ: บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ. ถ่ายเอกสาร.
- จุลทัศน์ พยาฆรานนท์. (2539, เมษายน - มิถุนายน). *สถาบันพระมหากษัตริย์ไทย. โลกประวัติศาสตร์*. 2(2) : 4.
- เจตนา นาควัชระ. (2520). *วรรณคดีวิจารณ์และวรรณคดีศึกษา. วรรณไวทยาการ (วรรณคดี)*. หน้า 30. พิมพ์ครั้งที่ 2. กรุงเทพฯ: ไทยวัฒนาพานิช.

- เจษฎา พรไชยา. (2543). *พระราชอำนาจของพระมหากษัตริย์ตามกฎหมายและธรรมเนียมปฏิบัติทางรัฐธรรมนูญ : การศึกษาเปรียบเทียบประเทศอังกฤษและประเทศไทย*. วิทยานิพนธ์ น.ม. (นิติศาสตร์). กรุงเทพฯ: บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย. ถ่ายเอกสาร.
- ชลดา เรืองรักษ์ลิขิต. (2538). คติเรื่องพุทธราชาในวรรณคดีไทย. ใน *วรรณกรรม – ศิลปะ สดุดี*. หน้า 57-75. กรุงเทพฯ: อักษรสมัยการพิมพ์.
- ชลดา ศิริวิทยาเจริญ. (2519). *การศึกษาลิลิตตะเลงพ่ายในแนวสุนทรียศาสตร์*. วิทยานิพนธ์ อ.ม.(ภาษาไทย). กรุงเทพฯ: บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย. ถ่ายเอกสาร.
- ชวนพิศ อธิรัตน์ (2546, ภาคเรียนที่ 2). เย็นพระยศปูนเดือน เด่นฟ้า. *มนุษยศาสตร์ปริทรรศน์*. 23: 7 – 16.
- ชำนาญหาร, พระ. (2546). *โคลงสรรเสริญพระเกียรติพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกย์*. กรุงเทพฯ: สำนักวรรณกรรมและประวัติศาสตร์ กรมศิลปากร.
- ไชยวิชิต (เผือก), พระยา. (2518). *โคลงและกลอนนยอพระเกียรติ ๓ รัชกาล*. พิมพ์เป็นอนุสรณ์ในงาน ฉาบปณิกศพ นางประทีป ช่างขวัญยืน ณ เมรุวัดพระพิเรนทร์ วันที่ 22 กุมภาพันธ์ 2518.
- ญาดา อารุณเวช. (2526). *ความเปรียบในบทละครในพระราชนิพนธ์ในรัชกาลที่สอง*. วิทยานิพนธ์ อ.ม. (ภาษาไทย). กรุงเทพฯ: บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย. ถ่ายเอกสาร.
- ดลฤทัย ขาวดีเดช. (2540). *ภาษาจินตภาพในเรื่องสั้นของอัศศิริ ธรรมโชติ*. วิทยานิพนธ์ อ.ม. (ภาษาไทย). กรุงเทพฯ: บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย. ถ่ายเอกสาร.
- ดวงมน จิตรจำนง. (2540). *คุณค่าและลักษณะเด่นของวรรณคดีไทยสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น*. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.
- ตัง, พระยา. (2547). *วรรณกรรมพระยาตัง*. กรุงเทพฯ: สำนักวรรณกรรมและประวัติศาสตร์ กรมศิลปากร.
- นภาพร เล้าสินวัฒนา. (2549). *การเสด็จขึ้นครองราชย์ พระราชพิธี คติ ความหมาย และ สัญลักษณ์ แห่ง “สมมติเทวราช”*. พิมพ์ครั้งที่ 2. กรุงเทพฯ: อมรินทร์พริ้นติ้งแอนด์พับลิชชิ่ง.
- นลินพรรณ นุรินทรามาตย์. (2539, มิถุนายน). พระมหากษัตริย์กับการปกครอง. *รัฐสภาสาร*. 44(6): 1 - 13.
- นั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวเจ้าอยู่หัว, พระบาทสมเด็จพระ. (2511). *โคลงยอพระเกียรติพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย*. พิมพ์ครั้งที่ 4. กรุงเทพฯ: ศิวพร.

- นายมี มหาเด็ก. (2530). *กลอนเพลงยาวสรรเสริญพระเกียรติพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว*.
กรุงเทพฯ: อมรินทร์พริ้นติ้ง กรุ๊ป.
- นิตยา แก้วคัลณา (2542, มกราคม - เมษายน). ภาพสะท้อนเกี่ยวกับสถานการณ์ภาพของกษัตริย์ใน
วรรณกรรมไทย. *ธรรมศาสตร์*. 25(1): 127 – 135.
- นิตี เอียวศรีวงศ์, บรรณาธิการ. *ประชุมพงศาวดารฉบับราชฎี ภาค 3 พระอนาคตวงศ์*. กรุงเทพฯ:
อมรินทร์พริ้นติ้งแอนด์พับลิชชิ่ง.
- เบญจพร เนียรนาทสกุล. (2544). *จินตภาพที่เกี่ยวกับธรรมชาติในกวีนิพนธ์ของอุชเชนี , เนาวรัตน์
พงษ์ไพบลูย์ และไพรวรินทร์ ชาวงาม*. วิทยานิพนธ์ อ.ม. (ภาษาไทย). กรุงเทพฯ:
บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย. ถ่ายเอกสาร.
- ปรมาณูชิตชิโนรส , สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยา. (2539). *ลิลิตตะเลงพ่าย*. ทรงพระกรุณา
โปรดเกล้าฯให้พิมพ์พระราชทานในงานพระราชทานเพลิงศพ ศ.นพ.มล.เกษตร สนิทวงศ์
ณ เมรุหลวงหน้าพลับพลาอิศริยาภรณ์ วัดเทพศิรินทราวาส วันเสาร์ที่ 2 กันยายน 2538.
กรุงเทพฯ: อมรินทร์พริ้นติ้ง แอนด์ พับลิชชิ่ง.
- (2547). *โคลงฉันท์เรื่องปฏิสังขรณ์วัดพระเชตุพน*. กรุงเทพฯ: สหธรรมิก.
- ประคอง นิมมานเหมินท์. (2542, ธันวาคม). ภาพพระมหากษัตริย์ไทยจากวรรณคดีของพระเกียรติ.
ภาษาและวรรณคดีไทย. 16: 1 – 25.
- ประทีป ชุ่มพล. (2542). *ตำราการศึกษายวนพ่ายโคลงฉันท์*. กรุงเทพฯ: คณะโบราณคดี
มหาวิทยาลัยศิลปากร วิทยาเขตวังท่าพระ.
- ปัทมา ทีฆประเสริฐกุล. (2547). *ภาพลักษณ์พระมหากษัตริย์ไทยในวรรณคดีสมัยอยุธยา*. วิทยานิพนธ์
อ.ม. (ภาษาไทย). กรุงเทพฯ: บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศิลปากร. ถ่ายเอกสาร.
- พีรศรี โปวาทอง. (2551, กรกฎาคม). พระพุทธเจ้าหลวงกับการเสด็จประพาสยุโรป พ.ศ. 2423.
ศิลปวัฒนธรรม. 29(9): 119 - 133
- มงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว, พระบาทสมเด็จพระ. (2547). *เทพเจ้า และสิ่งน่ารู้*. กรุงเทพฯ: ศรีปัญญา.
- มะลิวัลย์ บุรณพัฒนา. (2542 , เมษายน). ความเปรียบในธัญชัยบัณฑิตชาดก. *มนุษยศาสตร์
สังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยขอนแก่น*. 16(2): 85 – 98
- ยุพร แสงทักษิณ. (2537). *วรรณคดีของพระเกียรติ*. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์คุรุสภาลาดพร้าว.
- ยุพาส (ประทีปประเสน) ชัยศิลป์วัฒนา. (2542). *ความรู้เบื้องต้นเกี่ยวกับวรรณคดี*. กรุงเทพฯ:
มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.

- ราชบัณฑิตยสถาน. (2546). *พจนานุกรม ฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. 2542*. กรุงเทพฯ:
 นานมีบุ๊คส์พับลิเคชัน.
- (2545). *พจนานุกรมศัพท์วรรณกรรม อังกฤษ - ไทย*. กรุงเทพฯ: ราชบัณฑิตยสถาน.
- วิภา กงกะนันท์. (2533). *วรรณคดีศึกษา*. พิมพ์ครั้งที่ 2. กรุงเทพฯ: ไทยวัฒนาพานิช.
- ศรีสุรางค์ พูลทรัพย์. (2539, เมษายน- มิถุนายน). หมายเหตุกับสถาบันพระมหากษัตริย์ไทย.
ราชบัณฑิตยสถาน. 21(3): 38 – 51
- ศิริพร โชคไพศาล. (2533). *ความเปรียบในเพลงกล่อมเด็กภาคใต้ อำเภอลำดวน จังหวัดพัทลุง*.
 ปริญญาานิพนธ์ กศ.ม. (ภาษาไทย). สงขลา: บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ.
 ถ่ายเอกสาร.
- ศิลปากร,กรม. (2510). *คำให้การชาวกรุงเก่า คำให้การขุนหลวงหาวัด และพระราชพงศาวดารกรุงเก่า
 ฉบับหลวงประเสริฐอักษรนิติ์*. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์คลังวิทยา.
- (2539ก). *วรรณกรรมสมัยธนบุรี เล่ม 1*. กรุงเทพฯ: อมรินทร์ พริ้นติ้ง กรุ๊ป.
- (2539ข). *ข้างต้น สัตว์มงคลแห่งพระจักรพรรดิ เล่ม 1*. กรุงเทพฯ: อมรินทร์พริ้นติ้ง
 แอนด์พับลิชซิง.
- (2539ค). *ข้างต้น สัตว์มงคลแห่งพระจักรพรรดิ เล่ม 2*. กรุงเทพฯ: อมรินทร์พริ้นติ้ง
 แอนด์พับลิชซิง.
- (2540). *วรรณกรรมสมัยอยุธยา เล่ม 1*. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์คุรุสภาลาดพร้าว.
- (2545ก). *วรรณกรรมสมัยอยุธยา เล่ม 2*. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์คุรุสภาลาดพร้าว.
- (2545ข). *วรรณกรรมสมัยอยุธยา เล่ม 3*. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์คุรุสภาลาดพร้าว.
- ส.พลายน้อย. (2552). *สัตว์หิมพานต์*. พิมพ์ครั้งที่ 4. กรุงเทพฯ: พิมพ์คำ.
- สมเกียรติ รัชชมนัน. (2551). *ภาษาวรรณศิลป์*. พิมพ์ครั้งที่ 3. กรุงเทพฯ: สายน้ำใจ.
- สังข์ พัฒโนทัย. (2516). *พระเจ้าปราสาททอง*. พระนคร: คุรุสภาพระสุเมรุ.
- สังจากริมย์, พระยา. (2529). *เทวกำเนิด*. กรุงเทพฯ: เลียงเชียง.
- เสาวณิต วิจารณ์. (2538). *เทวราชาและธรรมราชาในวรรณกรรมของพระเกียรติ*. ใน *วรรณกรรม – ศิลปะ
 สดุดี*. หน้า 76-87. กรุงเทพฯ: อักษรสมัยการพิมพ์.
- (2530). *การศึกษาวิเคราะห์วรรณกรรมของพระเกียรติ*. วิทยานิพนธ์ อ.ด. (ภาษาไทย).
 กรุงเทพฯ: บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย. ถ่ายเอกสาร.

สุทธิพันธ์ ขุทรานนท์. (2549, พฤษภาคม – มิถุนายน). สถาบันพระมหากษัตริย์ : แกนกลางสังคมไทย.

ศิลปากร. 49(3) : 77 - 87.

สุทธิวงศ์ พงษ์ไพบูลย์. (2525). *วรรณคดีวิเคราะห์*. กรุงเทพฯ: ไทยวัฒนาพานิช.

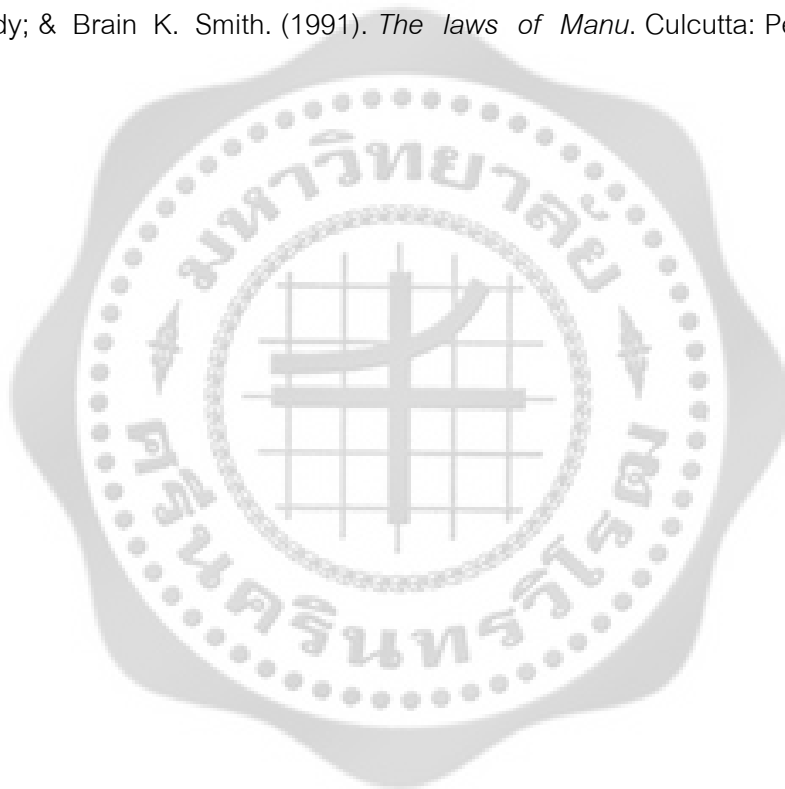
สุวคนธ์ จงตระกูล. (2513). *กษัตริย์ในวรรณคดีไทย*. วิทยานิพนธ์ อ.ม. (ภาษาไทย) . กรุงเทพฯ:

บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย. ถ่ายเอกสาร.

อัศววิทย์ เรืองรอง. (2542). *การใช้คำเรียกและความเปรียบเกี่ยวกับกษัตริย์ในยวนพ่ายโคลงตั้ง*.

สุโขทัยธรรมมาธิราช. 12 (3) : 21 – 29.

Doniger, Wendy; & Brain K. Smith. (1991). *The laws of Manu*. Calcutta: Penguin.

ประวัติของผู้วิจัย

ประวัติย่อผู้วิจัย

ชื่อ ชื่อสกุล	นายปราโมทย์ สกุลรักความสุข
วันเดือนปีเกิด	20 มกราคม 2526
สถานที่เกิด	อำเภอเมือง จังหวัดจันทบุรี
สถานที่อยู่ปัจจุบัน	99 ซอยสรณคมน์ 5 ถนนสรณคมน์ แขวงสีกัน เขตดอนเมือง กรุงเทพมหานคร 10210
ตำแหน่งหน้าที่การงานปัจจุบัน	อาจารย์
สถานที่ทำงานปัจจุบัน	โรงเรียนสาธิตมหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ ประสานมิตร (ฝ่ายมัธยม) สังกัดคณะศึกษาศาสตร์ มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ
ประวัติการศึกษา	
พ.ศ.2541	มัธยมศึกษาปีที่ 3 จาก โรงเรียนเบญจมราชูทิศ จังหวัดจันทบุรี
พ.ศ.2544	มัธยมศึกษาปีที่ 6 จาก โรงเรียนสุรศักดิ์มนตรี
พ.ศ.2548	ศศ.บ.(ภาษาไทย) เกียรตินิยม จาก มหาวิทยาลัยราชภัฏสวนดุสิต
พ.ศ.2554	ศศ.ม.(ภาษาไทย) จาก มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ